

**T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI**

**ÇUVAŞ TÜRKÇESİNDE YER ALAN KELİME BAŞI VOKAL KÖKLERİNİN
SINIFLANDIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
BAHAR DADAŞ YILDIRIM
1741020014**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. EKREM AYAN**

**HAZİRAN 2021
MUĞLA**

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Çuvaş Türkçesinde Yer Alan Kelime Başı Vokal Köklerinin Sınıflandırılması” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığı ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

20.05.2021

Bahar DADAŞ YILDIRIM

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : DADAŞ YILDIRIM

Adı : Bahar

Kayıt No: 10369960

TEZİN ADI

Türkçe : Çuvaş Türkçesinde Yer Alan Kelime Başı Vokal Köklerinin Sınıflandırılması

Y. Dil : Classification of Vocal Roots in Chuvash Turkish

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

●

○

○

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte :

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayımlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : AYAN, Ekrem

Ünvanı : Doç. Dr.

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Ses Sembolizmi
2. Çuvaş Türkçesi (Vokal Köklü Kelimeler)
3. Ön Seste “v” ve “y” Türemesi

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Çuvaş Türkçesi
2. Ses sembolizmi
3. Vokal köklü kelimeler
4. Kavram alanı

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus’u kullanınız.

1. Chuvash Turkish
2. Sound symbolism
3. Vocal rooted words
4. The concept space

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 20/05/2021

ÖZET

Eski Batı Türkçesinin bir kolu ve İdil Bulgarçasının bir devamı olarak görülen, başlıca İdil ırmağının orta mecrasında bulunan Çuvaş Özerk Cumhuriyeti'nde ve bugün ağırlıklı olarak Rusya Federasyonu'nda yaşayan Çuvaşlar tezimizin kapsam alanındadır. Bu kapsam alanı Çuvaş Türklerinin konuştukları dil ile sınırlandırılmıştır. Türk lehçeleri, Altay ve Fin-Ugor dilleri ile ortak özellikler taşıyan ve Türk lehçeleri içerisindeki yeri uzun tartışmalar ile belirlenmiş olan Çuvaşça, Türk dil birliğinden ilk ayrılan dil olduğu için, en eski dönemlere ait izler taşır ve bu yönüyle de Türk lehçelerinin kimi sorularının ve sorunlarının çözümünde bize yol göstermektedir.

Ses sembolizmi, ses ve anlam arasında sistematik bir ilişkinin olduğu varsayıldığı bir disiplindir. Çalışmamızda ses sembolizmi temelinde Çuvaş Türkçesi'nin vokal ile başlayan kelime köklerinin tespiti yapılmıştır. Çuvaş Türkçesi'ndeki vokaller sahalarda yazılmış olan sözlüklerden incelenerek kayda alınmıştır. Türk lehçelerinden alıntılanan kelimeler haricinde yabancı kaynaklı olan kelimeler çıkarılmaya çalışılmıştır. Belirlediğimiz kelimelerin yer aldığı vokal kökler ses sembolizmi temelinde incelenmiş, kavram alanlarına göre sıralandırılmıştır. Buna ek olarak uzun ünlülerde görülen kelime başı v- ve y- türemesi konusuna ve yapılan inceleme neticesinde ulaşılan kelimelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çuvaş Türkçesi, ses sembolizmi, vokal köklü kelimeler, kavram alanı.

ABSTRACT

The Chuvash people living mainly in the Autonomous Republic of Chuvash, which is located in the middle of the Idil river, and which is seen as a branch of the Old West Turkish and a continuation of Idil Bulgarian, and today mainly in the Russian Federation are within the scope of our thesis. This scope is limited to the language spoken by Chuvash Turks. Chuvash, which has common features with Turkish dialects, Altaic and Fin-Ugric languages and whose place in Turkish dialects has been determined by long discussions, Since it is the first language to separate from the Turkish language union, it bears traces of the earliest periods, and from this aspect, Turkish dialects guide us in the solution of some questions and problems.

Sound symbolism is a discipline in which a systematic relationship between sound and meaning is assumed. In our study, on the basis of sound symbolism, word roots of Chuvash Turkish starting with vocal were determined. The vocals in Chuvash Turkish have been recorded by examining the dictionaries written in their fields. In our study, words of foreign origin were tried to be removed except for the words quoted from Turkish dialects. The vocal roots in which the words we determined are located have been examined on the basis of sound symbolism and ordered according to their conceptual areas. In addition, the subject of per word v- and y- derivation seen in long vowels and the words obtained as a result of the analysis were included.

Keywords: Chuvash Turkish, sound symbolism, vocal rooted words, the concept space.

ÖNSÖZ

Türkçede kelime türetme yollarından biri kök ve köke gelen eklerle türetme, diğeri de tabiat taklidi yoluyla kelime türetme şeklindedir. Çalışmamızın temelinde, vokal köklü kelimeleri ve köke gelen anlam ayırt edici ünsüzleri, ses ve anlam açısından inceleyip kelime başı vokallerin oluşturdukları kelimeleri tespit etmek amaçlanmıştır.

Daha önce Serap Karademir tarafından Oğuz Grubu Türk lehçelerinde, Yasemin Güler tarafından da Kuzeybatı Kıpçak Grubu Türk lehçelerinde yüksek lisans tezi olarak kelime başı vokal kök aileleri incelenmiştir. Biz de bu çalışmalardan yararlanarak arkaik özellikleri bünyesinde bulunduran, Çuvaş Türkçesinde yer alan kelime başı vokal köklü kelimeleri tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamızda Bülent Bayram'ın *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük* ve aynı yazarın bu alanda Türkiye'de hazırlanmış en kapsamlı sözlük olan *Çuvaş Türkçesi Sözlüğü* ve Çuvaşçanın en zengin kaynağı olan Nikolay İvanoviç Aşmarin'in hazırlanmış olduğu Çuvaşça sözlük *Slovar Çuvaşskogo Yazıka*, taranarak bu sözlüklerdeki vokal ile başlayan kelimeler tespit edilmiştir. Etimolojik olarak V. G. Yegorov'un *Etimologičeskiy Slovar' Çuvaşskogo Yazıka*, M. R. Fedotov tarafından hazırlanan ve iki cilt olarak yayımlanan *Etimologičeskiy Slovar Çuvaşskogo Yazıka I-II*, H. Paasonen'in *Csuvas Szójegyzék* adlı sözlüğünden faydalanılmıştır.

Çalışmanın, *Giriş* bölümünde, ses ile anlam arasında sistematik bir ilişkinin olduğu varsayıldığı bir disiplin olan ses sembolizmi hakkında bilgiler verilmiştir. Bölümün alt başlıklarında Çuvaş Türkçesindeki vokallere yer verilmiştir.

Metin / Sözlük Bölümü'nde sahalarda yazılmış olan sözlüklerden yapılan tarama sonucunda, Türk dili ve lehçelerinden alıntılanan kelimeler hariç tutularak Rusça, Marice, Arapça, Farsça, İngilizce ve Macarcadan alıntılanmış kelimeler çıkarılmıştır. Belirlediğimiz kelimelerin yer aldığı vokal kökler ses sembolizmi temelinde incelenmiş, kavram alanlarına göre sıralanmıştır. Ayrıca bu bölümde, söz başı #v ve #y sesi konusuna daha önce temas etmiş olan bilim insanlarının aydınlatmış oldukları bilgiler ışığında, ön seste #v ve #y türemesi ile oluşan kelimelere yer vermeyi uygun gördük.

Sonuç bölümünde tespit edilen hususlar özetlenmiş, çalışma ile ulaşılan değerlendirme ve neticeler belirtilmiştir.

Tez konumu tavsiyesi üzerine belirlediğim Prof. Dr. İsmail DOĞAN'a teşekkürlerimi sunuyorum. Lisans ve lisansüstü eğitimim boyunca rehberliğinden istifade ettiğim, çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Ekrem AYAN'a da teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca desteklerini her zaman hissettiğim aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Bahar DADAŞ YILDIRIM

2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ	IV
GİRİŞ	1
Ses Sembolizmi	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇUVAŞ TÜRKÇESİ VOKALLERİ

1. A Vokali	4
2. E Vokali	6
3. Kısa ı(î) ve Uzun ı Vokalleri	6
4. Kısa i(ï) ve Uzun i Vokalleri	7
5. O Vokali	8
6. U Vokali	8
7. Ü Vokali	9

İKİNCİ BÖLÜM

METİN / SÖZLÜK BÖLÜMÜ

2.1. A Vokali ile Başlayan Kelimeler	10
2.2. E Vokali ile Başlayan Kelimeler	30
2.3. Kısa ı(î) ve Uzun ı Vokalleri ile Başlayan Kelimeler	34
2.4. Kısa i(ï) ve Uzun i Vokalleri ile Başlayan Kelimeler	46
2.5. O Vokali ile Başlayan Kelimeler	61
2.6. U Vokali ile Başlayan Kelimeler	61
2.7. Ü Vokali ile Başlayan Kelimeler	79
2.8. Söz Başında Türeyen V ve Y Sesi	86
2.8.1. Söz Başında Türeyen V Sesiyle İlişkili Kelimeler	94
2.8.2. Söz Başında Türeyen Y Sesiyle İlişkili Kelimeler	110

2.8.2.1. Ya Sesi ile Başlayan Kelimeler	111
2.8.2.2. E(Ye) Sesi ile Başlayan Kelimeler.....	112
2.8.2.3. Y Sesi ile Başlayan Kelimeler	112
2.8.2.4. Yu Sesi ile Başlayan Kelimeler	118
SONUÇ.....	120
KAYNAKÇA	121

SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ

Kisaltmalar	Açıklama
Eser kısaltmaları	
A	AŞMARİN, N. İ., <i>Slovar Çuvaşskogo Yazıka</i> , 17 C., Çeboksarı 1928-1950
B.B	BAYRAM, Bülent, <i>Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük</i> , Tablet Yay., Konya 2007
B.B, 2019	BAYRAM, Bülent, <i>Çuvaş Türkçesi Sözlüğü</i> , TDK Yay., Ankara 2019
F	FEDOTOV, M. R., <i>Etimologiçeskiy slovar“ çuvaşskogo Yazıka I-II</i> , Çuvaşskiy Gosudarstvenniy Enstitut Gumaniternıx Nauk., Çeboksarı 1996.
H. P	PAASONEN, H., <i>Çuvaş Sözlüğü</i> . Horoz Basımevi, İstanbul 1950
Y	YEGOROV, V.G., <i>Etimologiçeskiy slovar“ çuvaşskogo Yazıka</i> , Çeboksarı 1964
GÜZEL	GÜZEL, Sinan, <i>İlpek Mikulayi'nin “Tıvatı Kun” Adlı Eser Üzerinde Çuvaşça Dil İncelemesi</i> , (Giriş-Metin-Dizinler), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2012

Diğer Kısaltmalar

Akt.	Aktaran
AT	Ana Türkçe
Az.	Azerice
Bşk.	Başkurtça
C	cilt
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
ET	Eski Türkçe
İT	İlk Türkçe
Kaz.	Kazak Türkçesi
Mo.	Moğolca
Osm.	Osmanlıca
S.	Sayı
T.	Türkçe
TT	Türkiye Türkçesi
Tat.	Tatar Türkçesi
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	Ve başkası ve başkaları ve benzeri
vd.	Ve devamı ve diğerleri
vs.	Vesaire
Yay.	Yayınları

GİRİŞ

Ses Sembolizmi

Ses sembolizmi, ses bilimi ile anlam bilimini birleştiren disiplinler arası bir konudur (Yılmaz, 2018: s.80). Bu alanda yapılan çalışmalar dilbilim, psikoloji, sosyoloji, felsefe, matematik ve fizik literatüründe yerini almıştır.

Ses ve anlam arasındaki ilişki hakkındaki ilk tartışmalar çok eskilere uzanır. Herakleitos ve Platon ses sembolizmi kavramını kendilerine has ifadeler ile tanımlamışlardır. Bu konuda görüş belirten ilk isimlerden olan Herakleitos, *kelimelerdeki sesler, isimlendirilen nesnelere doğrudan doğruya gösterir ve kelimelerin birbirleri arasındaki bağlantı konusunda bize bilgi verir* (Porzig, 2018: 11) şeklinde ifade etmiştir. Platon, “Kratylos” adlı eserinde, *Çoğu nesnelere isimleri herhangi bir hareketi ifade eden kelimelerden türemiştir* (Porzig, 2018: 10) ifadesiyle nesnelere ve isimlerinin “nedenli” bir ilişki içinde olabileceğini vurgulamaktadır.

Saussure ise göstergenin ilkelerinden birincisi sayarak kurallaştırdığı *nedensizlik* fikrini savunmaktadır. Aynı zamanda ses ve anlam arasında keyfi bir ilişki olduğunu öne sürmüştür. Fakat daha sonraki yıllarda ses sembolizmi konusuna temas eden bilim insanları, çeşitli araştırmalar sonucu keyfi olmadığını öne sürmüşlerdir.

Otto Jerpersen ve Edward Sapir /a/ sesinin genişlikle, /i/ ‘nin ise küçüklükle ilişkili olduğunu belirtmişler. Yaptıkları deneyde farklı boyutlarda iki masanın birinin adının “mal”, diğerinin ise “mil” olduğunu ve kişilere bu masaların adlarının ne olabileceğini sormuşlar. Bu kişiler “mal” kelimesinin büyük masaya, “mil”in ise küçük masaya ait bir isim olduğunu söylemişler (Akyıldız Ay, 2017: 19).

Bir başka deney W. Köhler tarafından yapılmıştır. Köhler, çeşitli kişilere birinin kıvrımlı ve yumuşak, diğerinin keskin ve sivri çizgileri olan şekilleri göstererek bunlardan hangilerinin, hiçbir dilde anlamı olmayan, “takete ve baluma” ses dizgelerine ait olabileceğini sormuş; takete’nin keskin ve sivri; baluma’nın ise yumuşak ve kıvrımlı bir şeklin adı olabileceği cevabını almıştır (Akyıldız Ay, 2017: 23).

Otto Jerpersen, Edward Sapir ve W. Köhler tarafından vokaller(ünlüler) ve konsonlar(ünsüzler) üzerine yapılan bu deneylerden yola çıkarak ses ve anlam arasındaki ilişkinin keyfi olmadığını görmekteyiz.

Leyla Karahan'ın, "Tekrar Gruplarında Ünlü Düzeni-Anlam İlişkisi Üzerine Düşünceler" başlıklı makalesinde: *Seslerin anlam değeri, çok eskiden beri dil bilimi ile uğraşanların merak konusu olmuştur. İbraniler, ünlüleri seslerin ruhu kabul etmişler; Grekler, seslere hareketlilik, akıcılık, çarpınma, kayma, içerilik, derinlik gibi nitelikler yüklemişlerdir. Greklere göre /i/ ile yapılan kelimelerde bir hafiflik, bir şeyin arasından geçip gitme kabiliyeti, /a/ ve /e/ ile yapılanlarda uzunluk ve büyüklük, /o/ ile yapılanlarda yuvarlaklık kavramları bulunmaktadır* (Karahan, 2008: 145) ifadesi ile Karahan, ses ve anlam arasındaki ilişkinin geçmişte de önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamıştır.

Ses sembolizmi konusuna temas etmiş olan Ahmet Bican Ercilasun ise bir röportajında, bir sesin birçok dilde benzer kavramları çağrıştırmasının, ilgili sesin özelliğinden kaynaklandığını belirtmiştir. *Mesela r sesi dilin arka arkaya titremesiyle oluştuğu için titrek bir özelliğe sahiptir. Birçok dilde tekrar, alışkanlık, süreklilik kavramlarıyla ilgili kelimeler yapar. Arapça'nın kerre'si, tekrar'ı. Latin dillerinin bir işi tekrar yapmayı ifade eden re- ön eki (reorganizasyon, rekonstrüksiyon...), Türkçenin alışkanlık ifade eden geniş zaman eki (yazar, çizer...) ¹* ifadesiyle Ercilasun, sadece kelimeler ve sesler arasındaki sistematik ilişkinin varlığını kanıtlamakla sınırlı kalmamış aynı zamanda teorinin evrenselliğini de vurgulamıştır.

Ercilasun, ekler üzerine çalışmış olduğu "Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi" adlı makalesinde, sesin taşıdığı karakterin, sesin fonksiyonunu da saptayacağını belirterek bu eklerde bulunan ayırt edici ünsüzleri iki fonksiyon alanına ayırmıştır. Bunlardan biri kuvvetlendirici fonksiyon alanıdır. Bu alan için kullanılan sesler; ğ, d, z, l, m, n, a, e, ı, i'dir. Bu sesler pekiştirme, belirtme, süreklilik, mübalağa, çokluk fonksiyonu taşımaktadır (Ercilasun, 2000: 42). Diğeri ise eşleştirici-sevgi fonksiyon alanıdır. Bu

---

¹Ahmet B. ERCİLASUN – Kelimeler ve Sesler Arasında
<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/kelimeler-ve-sesler-arasinda-34545yy.htm>

alan için kullanılan sesler; t, ç, (>ş), s' dir. Eşitlik, benzerlik, yakınlık, sevgi (küçültme) fonksiyonlarını bünyelerinde taşırlar (Ercilasun, 2000: 45).

Ses sembolizmi literatürü çoğunlukla sesli harf seslerine dayanmaktadır. Bu durumda, vokallerin ses sembolizm etkilerinin yaratılmasında önemli bir yeri olduğu sonucuna varılabilir (Ögel, 2019: 61). Bununla birlikte, tek bir dilde bile bazı seslerin birden fazla harfe, bazı harflerin de birden fazla sese karşılık geldiğine dikkat etmek önemli bir husustur.

Türkçenin sesleri, tarihî gelişim süreci içerisinde onu konuşan toplumun yaşadığı ve benimsediği coğrafyaya, tarihe, kültüre, dine vb. etkenlere göre şekillenmiştir (Yalçın, 2013: 17). Türkçede sesler ağızdan çıkış yerlerine göre vokal (ünlü) ve konson (ünsüz) olmak üzere iki gruba ayrılır. Teşekkülleri sırasında ses geçidinde takıntıya uğramadan ve hiçbir engelle karşılaşmayan seslere ünlü (vokal) adı verilir (Doğan, 2010: 69). Çalışmamızda ses sembolizmi temelinde Çuvaş Türkçesindeki vokal kökler incelenmiştir.

Çeşitli dillerde ses sembolizminin varlığını ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır. Ancak Türk lehçeleri üzerine az sayıda çalışma vardır. Ses örgüsü ve gramer yapısı bakımından özel bir yer tutması sebebiyle çalışmamızda Çuvaş Türkçesini ölçüt olarak aldık.

Çalışmamızda Türk lehçelerinden alıntılanan kelimeler hariç tutularak Rusça, Marice, Arapça, Farsça, İngilizce ve Macarca gibi dillerden alıntılanmış kelimeler çıkarılmıştır. Belirlediğimiz kelimelerin yer aldığı vokal kökler ses sembolizmi temelinde incelenmiş, kavram alanlarına göre sıralandırılmıştır. Ses sembolizminin Çuvaş Türkçesindeki varlığı Metin / Sözlük Bölümü'nde detaylı olarak ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇUVAŞ TÜRKÇESİ VOKALLERİ

Çuvaşça, Türk lehçeleriyle ortak bazı eskicil özellikler taşımakla birlikte bağımsız olarak gelişmiş bir Türk lehçesidir. Eski İdil Bulgarçasının günümüzdeki devamı olarak görülen Çuvaş Türkçesi, özellikleri bakımından Türk lehçeleri arasında ayrı bir yere sahiptir (Ersoy, 2013: 242).

Bugünkü Çuvaşçada dokuz ünlü (*a, ĩ, e, ẽ, ı, i, o, u, ü*) mevcuttur. Bu ünlülerden beşi arka damak, dördü de ön damak ünlüsüdür. Clark, Çuvaşçadaki vokallerden *i, ü, e*'yi ön, *u* ve *a*'yı arka, *ı*'yı orta, *ẽ*'yi ön-orta arası, *ĩ*'yi da arka-orta arası olarak nitelemiştir. Clark, *o*'yu göstermemiştir. Araştırmacıların çoğu bu vokale alfabede yer verse de Çuvaşçanın vokallerinin özelliklerini sayarken yer ayırmamışlardır. *o* vokali çoğunlukla alıntı kelimelerde (Ersoy, 2017: 43) ve Viryal ağızda görülür. Çuvaş yazı dili Anatri ağızı üzerine kurulmuştur ve bu ağızda *o* yerine *u* bulunur (Ceylan, 1994: 155).

Hıveteri, Sergejev ve Andreyev gibi isimler, *a, u, ı, ĩ* vokallerini *hitĩ* (*kattı*), *e, ü, i, ẽ* vokallerini ise *semse* (*yumuşak*) diye gruplandırmışlardır (Ersoy, 2017: 43). Açıklık-kapalılık derecelerine göre, *a, e, o* geniş, *ı, u, ü* dar, *i, ĩ* sesleri ise dar-geniş arası vokallerdir. Teşekkülü sırasında dudakların aldığı duruma göre, *a, e, ı* düz, *o, u, ü* yuvarlak, *i, ĩ* sesleri ise düz-yuvarlak arası vokallerdir (Güzel, 2012: 98).

Türk dili ve lehçelerinin çoğunda olduğu gibi Çuvaşçada da ünlü uyumu önemlidir. Bir kelimedede yalnız katı/kalın veya yumuşak/ince vokaller bulunabilir (Benzing, 2005: 304). Kalın ünlülerle başlayan bir kelime kalın ünlülerle devam eder, ince ünlülerle başlayan kelime ise ince ünlülerle devam eder ve biter. Ekler kelimeye bu uyuma göre eklenir. Ancak bu uyumu bozan durumlar da vardır. 3. Tekil şahıs eki *ĩ*, çokluk eki +sem, Türkiye Türkçesi'ndeki ilgi hali "daki" biçimbiriminin Çuvaş Türkçesi'ndeki karşılığı +ti, +ri ekleri ünlü uyumuna aykırıdır. Ayrıca anne ve baba kelimeleri ile birleşik kelimeler de bu uyuma aykırıdır (Kıran, 2013: 6).

1. A Vokali

Çuvaş Türkçesinde a vokali çoğunlukla u; daha az olmak kaydıyla da /ı, ĩ/ vokalleriyle gösterilmiştir. Aynı zamanda /ı, ĩ/ vokallerine dönüşerek de daralmıştır. Ayrıca kısa /i/

vokaline deđişerek normal uzunluđundan daha da kısa bir uzunluđa geliřmiřtir. Bu vokal, ilk hecede dűřme veya tűreme ۆzelliđi gۆstermemektedir (Yalçın, 2013: 62).

A vokalini kۆk bakımından **Yansıma Sۆzcükler Tűreten a ve a¹, a²** şeklinde ayırdık. Bunlar:

Yansıma Sۆzcükler Tűreten a- Vokali: Dil biliminde ses anlam bilimi (phonosemantics) veya ses sembolizmi (phonetic symbolism, sound symbolism) adı verilen disiplinlerin malzemelerinden biri de yansımalarıdır. Yansıma kelimeler, dilde ses-anlam ilişkisinin varlığını gۆsteren ۆnemli tanıklardır (Karahana, 2008: 142). Bu ses, tabiat taklidi ve yansıma sۆzcükler tűretmesi sebebiyle aslı kۆk değildir (Karademir, 2011: 5). Seslenme, şaşırma, hoşnutsuzluk ifadesidir (Gűzel, 2012: 1015). Bunun yanında sevinç, kabul etme, reddetme ve belirtme anlamları taşır.

Kuvvetlendirici fonksiyon alanı içinde olan a vokalinin, yanına gelen eklerin fonksiyonlarına gۆre pekiřtirme, belirtme, sűreklilik, műbalađa, okluk bildiren kelimeler tűrettiđi bilinmektedir. Bu alan için kullanılan d, z, l, m, n gibi sesler (Ercilasun, 2000: 42) a vokalinin yanına gelerek kelimenin anlamını kuvvetlendirir.

a vokalini aslı kۆk olarak incelediğimizde normal uzunlukta ve ondan uzun sۆylenen iki kۆke ulaşmaktayız. Bu kۆkler şunlardır:

a¹: Tűrkiye Tűrkçesindeki a vokaline benzeyen bu ses, Çuvař Tűrkçesindeki ۆrnekleri dikkate alındıđında normal uzunlukta, arka damakta teřekkűl eder. Dűz ve geniř bir sestir (Ersoy, 2017: 44). Açık olarak telaffuz edilir (Gűzel, 2012: 98). uvař Tűrkçesinde *hitű (katı) vokaller* olarak ayrılan grupta yer alır (Ersoy, 2017: 43). a¹, yanına gelen ۆnsűzlerle (a¹+z, a¹+y, a¹+v, a¹+k, a¹+h, a¹+s, a¹+r, a¹+, a¹+ř) cořku tařkınlıkta ileri gitmek, yer-yۆn ve mesafe kavramları, ařmak, çođalma gibi anlamlar erevesinle kelimeler tűretir.

a²: a¹ kۆk vokalinden daha uzun bir ۆzelliđe sahip olan a² vokali, arka damak, dűz ve geniř bir sestir. İlk oluřan ses olduđu ileri sűrűlmektedir (Karademir, 2011: 65). uvař Tűrkçesinde *hitű (katı) vokaller* olarak ayrılan grupta yer alır (Ersoy, 2017: 43). a², yanına gelen ۆnsűzlerle (a²+k, a²+l, a²+n, a²+m, a²+t, a²+p) ana, ata, abla, ađabey gibi akrabalık adları; al, ala gibi renk adlarının yanında karıřıklık ve uyuřukluk ifade eden kelimeler tűretir.

2. E Vokali

İlk Türkçe ve Ana Çuvaşça e vokali Çuvaşçada düzenli olarak a ile gösterilmektedir (Ceylan, 1997: 163). Türk lehçelerindeki varlığı konusunda çeşitli tartışmalara konu olan kapalı e ise çoğunlukla /i, ǐ/ ile gösterilmekle birlikte açık e gibi işlem görüp a ile karşılandığı durumlar da vardır (Ceylan, 1997: 158).

Yansıma Sözcükler Türeten e- Vokali: Hafif uzun söylenir. Çocuk dilinde sözcükler türetir. Aynı zamanda bu ses, yansıma olması sebebiyle bir kök ailesi oluşturmaz (Karademir, 2011: 65). Yanına gelen /v, y, k, p, t, h, ç/ ünsüzleri ile şaşkınlık, hayret, pişmanlık, üzüntü, merhamet gibi ifadelerin karşılanmasını sağlar.

e-: İnce, düz ve geniş bir sestir (Ersoy, 2017: 44). Ön damak ünlüsüdür ve Çuvaş Türkçesinde *semse (yumuşak) vokaller* olarak ayrılan grupta yer alır (Ersoy, 2017: 43). Açık olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Kuvvetlendirici fonksiyon alanı içinde olan bu vokalin yanına gelen eklerin, fonksiyonlarına göre pekiştirme, belirtme, süreklilik, mübalağa, çokluk bildiren kelimeler türettiği bilinmektedir (Ercilasun, 2000: 42). “E Vokali ile Başlayan Kelimeler” başlığı altında örnekleri verilen e vokalinin, hareketlilik ve çokluk ifade ettiği tespit edilmiştir.

3. Kısa ı(ǐ) ve Uzun ı Vokalleri

İlk Türkçe ve Ana Çuvaşça kısa ve uzun ı vokalleri Çuvaşçada, ilk hecede büyük çoğunlukla /ǐ, i/’ye değişmiş, az sayıda sözcükte de /ǐ, ı/ ile gösterilmiştir (Ceylan, 1997: 164). Ayrıca Çuvaş Türkçesindeki kelime başı kısa ı(ǐ) ve uzun ı vokalleri çoğunlukla Türkiye Türkçesinde a vokaliyle karşılanır (Ersoy, 2017: 45).

Yansıma Sözcükler Türeten ı- Vokali: Bu ses, yansıma sözcükler türetmesi sebebiyle kelime ailesi oluşturan temel ses değildir (Karademir, 2011: 177). Üzerine /v, l, m, r, h, ś, ş/ gibi ünsüzleri alarak şaşkınlık, üzüntü, haykırış, sızlanma, hırıltı, cıvıltı ifade eden kelimeler türetir.

Aslî kök olarak incelediğimizde kısa ı (ǐ) ve uzun ı vokallerine ulaşmaktayız. Bunlar:

Kısa ı (ǐ)-: Teşekkül noktası bakımından /a/ ile /u/ arası bir sestir. ı vokalinin Türkçede normalden daha kısa olduğu bilinir. Çuvaşçadaki bu ses, daha kısa ve biraz da yuvarlağa yakın bir ı sesidir. Düz yuvarlak arası, arka damak olan bu vokal (Ersoy, 2017: 44) yarı açık olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Çuvaş Türkçesinde *htǐ*

(*kattı*) *vokaller* olarak ayrılan grupta yer alır (Ersoy, 2017: 43). Kimi zaman, izleyen ünsüzle birleşmiş gibi okunur. Bu, ünsüz yığılması gibi algılanabilir. Ayrıca bu vokal değişkendir ve sözcük sonlarında düşmeye eğilimlidir. Tek başınayken kısa bir o gibidir (Yener, 2010: 19-20). Çuvaş Türkçesinde genellikle öndamaksillaşarak *ĩ* ünlülerinin yerine kullanılmıştır (Ceylan, 1997: 167).

Uzun ı (i)-: Clark, Çuvaş Türkçesindeki uzun ı vokalinin, Türkiye Türkçesindeki ı'dan daha uzun olduğunu söyler (Ersoy, 2017: 44-45). Arka damakta düz-dar biçimde, orta açıklıkta, diğer ünlülere göre daha kısa olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Çuvaş Türkçesinde *hitĩ* (*kattı*) *vokaller* olarak ayrılan grupta yer alır (Ersoy, 2017: 43). Başta, ortada ve sonda bulunabilen diğer vokallerin aksine ı vokali, yalnız sözcük başında ve ortasında bulunabilir (Yener, 2010: 19-21).

Kelime başı kısa ı(i) ve uzun ı vokalleri, ıslaklık, sıklık, daralma, kısırtma, sıcaklık, anilik, göndermek ve artma eğilimi bildiren kelimeler türetmektedir. Ayrıca bu vokaller kelimeye pekiştirme, belirtme, süreklilik, mübalağa, çokluk fonksiyonu katmaktadır (Ercilasun, 2000: 42).

4. Kısa İ(ĩ) ve Uzun İ Vokalleri

Yansıma Sözcükler Türeten i- Vokali: Şaşkınlık, hayranlık, umutsuzluk, nida ve bir şeyden tikslenme anlamlarını karşılayan sözcükler türetir.

Kısa i (ĩ)-: Normal i'den daha kısa bir i için kullanılmaktadır. Düz- yuvarlak arası ince bir sestir (Ersoy, 2017: 44). Aynı zamanda ön damakta /e/ ve /ü/ arası bir sestir. Bu bakımdan hem düz-yuvarlak arası hem de dar-geniş arası bir sestir. Yarı açık olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). İ vokalinin karşılığıdır. Yalnız ilk hecede vurguludur (Yener, 2010: 20). Ayrıca bu vokal, Çuvaş Türkçesinde *semše* (*yumuşak*) *vokaller* olarak ayrılan grupta yer almaktadır (Ersoy, 2017: 43).

Uzun i-: Türkiye Türkçesindeki i'ye benzer. İnce, düz ve dar bir sestir (Ersoy, 2017: 45). Aynı zamanda ön damak, geniş bir vokaldir (Yener, 2010: 21). Kapalı olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Özellikleri bakımından *semše* (*yumuşak*) *vokaller* olarak ayrılan grupta yer almaktadır (Ersoy, 2017: 43).

Kısa i(ĩ) ve uzun i vokalleri yanına /y, l, n, r, s/ ünsüzlerini alarak hayvan ismi olan inek, iş, uğraş, incelik, sivrilik, nem, iz, ön, uzaklık ifade eden kavramlar çerçevesinde kelimeler türetilir.

5. O Vokali

Yansıma Sözcükler Türeten o- Vokali: Şaşkınlık ve hayret ifadelerinin karşılanmasını sağlar.

o-: Türkiye Türkçesindeki o'ya benzer. Arka damakta teşekkül eder. Yuvarlak ve geniş bir ünlüdür (Ersoy, 2017: 45). Açık olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Araştırmacıların çoğu bu vokale, alfabede yer verse de vokallerin özelliklerini açıklarken yer vermemiştir (Ersoy, 2017: 43). Çoğunlukla Rusçadan ve başka dillerden, Çuvaşçaya girmiş olan alıntı kelimelerde (Ersoy, 2017: 45) ve Viryal ağızda görülür. Çuvaş yazı dili Anatri ağızı üzerine kurulmuştur ve bu ağızda o yerine u bulunur. Dolayısıyla o vokali, Viryal ağızına özgüdür (Ceylan, 1994: 155). Çoğunlukla yansıma sözcükler, alıntı kelimeler ve ön seste v- türemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple merkez, orta kavramlarını çağrıştıran o vokalinin köküyle ilişkili kelimeler "Söz Başında Türeyen V Sesiyle İlişkili Kelimeler" başlığı altında yer almaktadır.

6. U Vokali

Yansıma Sözcükler Türeten u- Vokali: Çuvaş Türkçesinde incelediğimizde bu vokal, /y, l, r, t, h/ gibi ünsüzlerin başına gelerek, şaşkınlık, acıma, uğultu, nida ifadelerini çağrıştırır.

u-: Türkiye Türkçesindeki u'ya benzer. Arka damakta teşekkül eder. Yuvarlak ve dar bir vokaldir (Ersoy, 2017: 45). Kapalı olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Bazı ağızlarda u vokali, düzleşmiş bir o vokaline dönüşmeye eğilimlidir (Yener, 2010: 21). Ayrıca, bu vokalin oluşumunda alt ve üst çeneler birbirine yaklaşır. Hoşa gitmemeyi, beğenmemeyi, küçümsemeyi ve umursamamayı ifade eder (Karahan, 2008: 6). Bu vokal, Çuvaş Türkçesinde artma eğilimini çağrıştıran kelimeler türetir. Bunlara ek olarak düşünmek, tenhalaşmak, ulumak, kızgınlık, haylazlık, uyuşukluk, birleşmek anlamlarında kelimeler türettiğine ulaşmaktayız.

7. Ü Vokali

Yansıma Sözcükler Türeten ü- Vokali: Sesleri yankılayan, yansıma ile oluşan *ühĩ* (puhu kuşu), gürültü, uğultu, haykırma, nida çağrıştıran kelimeler türetmektedir.

Ü-: Türkiye Türkçesindeki ü'ye benzer. İnce, yuvarlak, dar (Ersoy, 2017: 45), düz, ön damakta teşekkül eden bir vokalidir (Yener, 2010: 22). Kapalı olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Çuvaş Türkçesinde *semşe (yumuşak) vokaller* olarak ayrılan grupta yer almaktadır (Ersoy, 2017: 43). Bu vokal, kendisinden sonra gelen /k, r, s, h/ ünsüzlerini alarak, üst taraf, çoğalma, keskinlik, uyusukluk, pişmanlık kavramları ve bu kavramların çerçevesinde kelimeler türetir.

İKİNCİ BÖLÜM

METİN / SÖZLÜK BÖLÜMÜ

2.1. A Vokali ile Başlayan Kelimeler

Yansıma Sözcükler Türeten a-: Yansıma sözcükler türetmesi sebebiyle kök ailesi oluşturan a vokali değildir. Oğuz Grubu Türk lehçelerinde örnekleriyle incelenen bu ses yanına /b, f, h, n, p, r, y/ seslerini alarak hayret, nida, ünlem kavramları çerçevesinde kelimeler türetir (Karademir, 2011: 5). Çuvaş Türkçesinde incelediğimizde ise bu ses, seslenme, şaşırma, hoşnutsuzluk belirtir (Güzel, 2012: 1015). Bu ses, yanına /y, p, r, h/ seslerini alarak sevinç, şaşkınlık, belirtme, kabul-ret kavramları çerçevesinde kelimeler türetir.

Vokaller yeri geldiğinde tonlama, vurgu gibi görevleri de üstlenerek duygu ve düşünce aktarımını da şekillendirmekte ve kolaylaştırmaktadır (Yalçın, 2013: 32).

a+ y : Burada yansıma sözcükler türeten a vokalinin üzerine gelen /y/ sesinin, tonlama ve vurgunun etkisiyle kelimenin anlamını çeşitlendirdiğini görmekteyiz.

ay I: Sevinç, şaşkınlık, dilek, kınama ifadesi. (B.B, s.31)

ay-vay: 1. Ay ay!(Hayranlık ifadesi) 2. Vay vay vay (Öfkeyi belirten ifade). (B.B, 2019 s.33)

aylat-: 1. İnlemek, inildemek, sızlanmak. 2. İç çekmek, oflamak. (B.B, s.31)

ayta, atya: Haydi, gidelim. (B.B, s.32)

ay-uy: Oy oy (Merhamet, acıma ifadesi). (B.B, s.32)

ay-hay: 1. Övme, takdir etme ifadesi. 2. Beklenti, ümit, istek ifadesi. 3. Halk türkülerinde ruh halinin ifadesi. (B.B, 2019 s.34)

ayyu, ayyuk: Yok(Hayır) anlamında ünlem ifadesi. (Y, s.22)

ayuk: Reddetme, vazgeçme, feragat ifadesi. (B.B, 2019 s.85)

a+p: Yansıma sözcükler türeten a vokalinin üzerine gelen /p/ sesi, hızlı olma durumunu ifade eder. /p/ sesinin ardından gelen vokallerin ise tonlama ve vurgu etkisiyle şaşkınlık ifadesi ve kabul-ret kavramları çerçevesinde kelimeler türettiğini görmekteyiz.

ap: Hop diye, anında, hemen, hemencecik. (B.B, 2019 s.53)

apa: Vay! (Hayret, şaşkınlık ifadesi). (B.B, 2019 s.53)

apav: 1. Abov! (Sevinçli bir şekilde hayreti gösteren ifade). 2. Reddetme bildiren ifade. (B.B, 2019 s.53)

apay I: Korku, dehşet, hayret, şaşkınlık ifadesi. (B.B, 2019 s.53)

a+h: Yansıma sözcükler türeten a vokali üzerine gelen /h/ sesinin, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi Çuvaş Türkçesinde de keder, sevinç ve şaşkınlık anlamları veren kelimeler türettiğini görmekteyiz. Ayrıca burada *ak*, *aki*, *av*, *avı* gibi sözcüklerin, bir kişiyi ya da nesneyi gösterme ya da belirtme ifade ettiğini görmekteyiz.

ah: 1. Ah! (Dert, sıkıntı, üzüntü belirten ifade). 2. Sevinç, hayret ifadesi. (B.B, 2019 s.79)

aha: Katılma, kabul ifadesi. (B.B, 2019 s.79)

ahrım: 1. Ses yankısı, akis. 2. Belirti, iz, işaret. (B.B, 2019 s.81)

ak I, aki: İşte. (Yakında bulunan bir şeyi göstermek için kullanılır.) (B.B, s.32)

akı: İşte. (B.B, s.32)

av, avı: İşte. (B.B, s.29)

avıt- : Gürlemek, gürlüdemek. 3. Çatırdamak, zırlıdamak. (B.B, s.30)

a¹: Çuvaş Türkçesindeki örnekleri dikkate alındığında normal uzunlukta, arka damakta teşekkül eder. Düz ve geniş bir sestir (Ersoy, 2017: 44). Açık olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 98). Çuvaş Türkçesinde *hitı* (*katı*) *vokaller* olarak ayrılan grupta yer alır (Ersoy, 2017: 43).

Oğuz grubunda üzerine gelen anlam ayırt edici ünsüzlerle uzaklaşma, yakınlaşma, yukarı, aşağı, ayrılma, sınırlandırılmış gibi kavramlar çerçevesinde isim ve fiil kökleri oluşturur (Serap Karademir, 2011: 9). Kıpçak grubunda da yine aynı kavramlar çerçevesinde benzer kelimelerin örnekleri yer almaktadır (Güler, 2017: 28). Biz de Çuvaş Türkçesinde, bu sesin yanına gelen ünsüzlere göre coşku, yer-yön, mesafe gibi kavramları ifade ettiğini ve taşkınlıkta ileri gitme, artma, çoğalma gibi anlamlar çerçevesinde kelimeler türettiğini tespit ettik.

a¹+z, a¹+s: Burada a¹ kökünün yanına gelen /z/ ve /s/ seslerinin, coşku, taşkınlıkta ileri gitmek, öfke, yoldan çıkma kavramları veren kelimeler türettiği görülür.

Kuvvetlendirici fonksiyon alanı içinde olan a vokalinin, yanına gelen eklerin fonksiyonlarına göre pekiştirme, belirtme, süreklilik, mübalağa, çokluk bildiren kelimeler türettiği bilinmektedir. Burada, bu alan için kullanılan d, z seslerinin (Ercilasun, 2000: 42) a¹ vokalinin yanına gelmesiyle kelimeye kattığı anlamı kuvvetlendirdiğini gözlemledik.

Türk lehçelerinde /d/ sesi, r, t, z, y ve d olarak görülebilir (Ceylan, 1997: 60). Burada anlam birliği içerisinde a¹+z ve a¹+s türevleri ele alınmıştır.

azart: Coşku, taşkınlık. (B.B, s.31)

azartlı: Coşkun, taşkın. (B.B, s.31)

azartlıh: Coşkunluk, taşkınlık. (B.B, s.31)

as- I: 1. Yaramazlık etmek, şımarmak, muziplik etmek. 2. Kudurmak, azmak. 3. Yayılmak, kontrolden çıkmak (hastalık hakkında) 4. Kendini sefahate vermek, azmak, iffetsiz hayat sürmek. (B.B, 2019 s.66)

asav, asav şil: Azı, azı diş.(F, s.62) Köpek dişi. (B.B, 2019 s.66)

asih: 1. Azgınlık, sefahat, rezillik. 2. Coşkunluk, hararet. 3. Yaramaz, afacan çocuk. (B.B, 2019 s.69)

asih-: Kendini sefahate vermek, azmak, iffetsiz hayat sürmek. 2. Coşmak, hararetlenmek. 3. Yaramazlık yapmak. (B.B, 2019 s.69)

askın: 1. Sefih, ahlaksız, azgın. 2. Zapt olunmaz, dizginlenmez. 3. Yıkıcı, tahrip edici, güçlü, coşkun, şiddetli. 4.yaramaz, afacan (B.B, 2019 s.70)

askın-: Kendini sefahate vermek, azmak, iffetsiz hayat sürmek. (B.B, 2019 s.70)

askınlan-:1. Heyecanlanmak. 2. Sefaletе düşmek, ahlaksızlaşmak. (B.B, s.39)

askınlıh: 1. Taşkınlık, öfke, kudurma, uyarma. 2. Sefalet ve ahlak bozukluğu. (B.B, s.39)

askınçık: 1. Deli, çılgın, kudurmuş kişi. 2. Delilik, çılgınlık, cinnet. (B.B, s.39)

astar-: 1. Normal halden çıkmak, esrimek, anormalleşmek. 2. Yaramazlık yapmak. 3. Ahlakını bozmak, şımartmak, yüz vermek. (B.B, s.39)

a¹+y: a vokal kökü üzerine gelen /y/ sesiyle, birlikte, alt-üst, uzak-yakın, aşağı, yan gibi yer-yön kavramları veren kelimeler türetir.

ay II: Aşağı, alt bölüm. (B.B, s.31)

ayık: 1. Kenar, yan, kıyı. 2. Uzak. (B.B, s.31)

ayıkın, ayıkkın: Yan. (B.B, s.31)

ayın- sıyın: Düzensiz. (B.B, s.31)

aylı: Dipli, dibi olan, altı olan. (B.B, s.31)

aylı-sillı: Üst üste, dağınık bir şekilde. (B.B, s.31)

aylım: 1. Alt, ovalık, düzlük. 2. İngin çukur. (B.B, s.31)

aylımlıh: 1. Çukurluk. 2. Aşağılık. (B.B, s.31)

aylımri: Aşağıda, altta bulunan. (B.B, s.31)

ayne: Alt, aşağı. (B.B, s.31)

ayri: Aşağıdaki, alttaki, altta bulunan. (B.B, s.31)

aysarım: 1. Şilte. 2. Ahırda hayvanların altına serilen saman. (B.B, s.32)

aysır: Dipsiz, altı olmayan. (B.B, s.32)

aytar-: Almak, yağmalamak, toplamak. (B.B, s.32)

ayak: 1.Kenar, yan, kıyı. 2. Uzak. (B.B, s.42)

ayakka: Uzağa. (B.B, s.42)

ayakkalla: Uzağa, uzağa doğru. (B.B, s.42)

ayakkın: Yan yana. (B.B, s.42)

ayakra: Uzakta. (B.B, s.42)

ayakran: Uzaktan. (B.B, s.42)

ayakri: Uzakta, uzaktaki. (B.B, s.42)

ayal: Alt, aşağı, alt kısım. (B.B, s.42)

ayala: Aşağıya. (B.B, s.42)

ayalalla: Aşağıya doğru. (B.B, s.42)

ayalta: Altta, aşağıda. (B.B, s.42)

ayaltan: Alttan, aşağıdan. (B.B, s.42)

ayalti: Alttaki, aşağıdaki. (B.B, s.42)

a¹+v: a¹ kök vokali, yanına gelen /v/ sesiyle Oğuz Türkçesinde, kelimeye yükselmek, aşmak, birleşme yeri gibi anlamlar kazandırır (Karademir, 2011: 28). Çuvaş Türkçesinde ise bu kavramlara ek olarak karışmak, düzensizlik anlamlarına gelen kelimeler türetildiğine ulaşılmaktadır.

avık : 1. Düzensiz, sağnak. (Yağmur ve rüzgârla ilgili olarak). 2. Asabi, sinirli, çabuk öfkelenen. (B.B, s.29)

avıklan-: 1. Düzensizleşmek, ölçüsüzleşmek. 2. Belirtmek, öfkesini belli etmek. (B.B, s.29)

avın II: Tuzak, kapan. (B.B, s.29)

avır I: Girdap, anafor. (B.B, s.29)

avır II: 1. Sap, ince esnek dal. 2. Sap, kol, tutacak yer. 3. Değirmen çekici. (B.B, s.29)

avırlı I: Saplı, kollu. (B.B, s.29)

avırlı II: Girdaplı. (B.B, 2019 s.22)

avırsır: Sapsız, kolsuz. (B.B, s.29)

avırsırlan-: Kolunu, sapını kaybetmek. (B.B, s.29)

avırsırlat-: Kolunu, sapını kaybettirmek. (B.B, s.29)

avıs II: 1. Getirmek, ispatlamak (bir oluk yardımıyla) 2. Sallama. 3. Salıncak. 4. Kürek. 1. Harman savurmak. 2. Sallamak. 3. Kımıldatmak, dalgalandırmak. (B.B, 2019 s.23)

avkalançık: 1. Dolambaçlı. 2. Kırıtkan kız, nazlı (B.B, s.30)

avlan-: Evlenmek, aile kurmak. (B.B, s.30)

avlanu, avlanni: Evlenme. (B.B, s.30)

avlantar-: 1. Evlendirmek. 2. Haddini bildirmek, aldatmak, kandırmak. 3. Ağaca aşı yapmak. (B.B, s.30)

avra-: Sarmak, sıkıştırmak, doldurmak. (B.B, s.30)

avraş-: 1. Karışmak, bozulmak, düzensizleşmek. 2. Uğraşmak, gürültü etmek, uğuldamak. (B.B, s.30)

a¹+k/ h: a¹ kelime köküne gelen /k/ veya /h/ Oğuz Türkçesinde, bir şeyin yükselmesini ifade eder (Karademir, 2011: 33). Çuvaş Türkçesinde ise bu sesler kelimeye bu kavramların yanında büyümek, yüksek sesle gülmek, ağlamak, gibi anlamlar kazandırmaktadır.

akır- II: (ağızlarda) Güçlü bir şekilde büyümek yetişmek. (B.B, s.32)

akın: Akın. (B.B, 2019 s.38)

ahiltat-/ahiltatsa kul-: Yüksek sesle gülmek. (B.B, s.41)

ahİlti: Kahkaha, kahkaha atan. (B.B, s.41)

ahİr- II: 1. Sesli gülmek, bağırmak, kahkaha atmak. 2. Uğuldamak (Rüzgâr). (B.B, s.41)

ahİraş-: 1. Bağırmak, haykırmak, çığılık atmak. 2. Sesli gülmek, kahkaha atmak. (B.B, 2019 s.80)

ahİraşu: 1. Gürültü, hayhuy, çağrışma. 2. Kahkaha, yüksek sesle gülme. 3. Yaramazlık, çirkinlik, şirretlik. (B.B, 2019 s.80)

ahİrma/ahİrma çİvar: Yaygara. (B.B, s.41)

ahlat-: İnlemek, iç çekmek, soluk almak (B.B, s.41)

ahlat-uhlat: Ağlayıp vahlamak. (B.B, 2019 s.81)

ahlat-ehlet: Ağlamak, sızlamak. (B.B, 2019 s.81)

ahra: Yılışık, olur olmaz her şeye gülen. (B.B, 2019 s.81)

a¹+s: İlk Türkçede söz sonunda s sesinin nadir durumlarda bulunduğu görülüyor. Çağdaş Türk yazı dillerinde bu ünsüz bazı durumlarda söz sonunda korunur: *es* ‘hafıza’, Çuvaşça *as* (Öner ve Hacıyev, 2011: 62). Çuvaş Türkçesinde korunamayan söz sonu s sesinin örneklerini aşağıda görmekteyiz.

Oğuz grubunda a¹ üzerine gelen n/ŋ sesi anlamak, anlayış, hatıra, ses, şöhret kavramlarında kelimeler türetir (Karademir, 2011: 37). Çuvaş Türkçesinde ise a¹ üzerine gelen /s/ sesinin benzer kavramlarda kelimeler türettiğini görmekteyiz. Buna ek olarak a¹+s ile türetilen, *asanne*, *aslanne*, *aslİ anne* (babaanne), *asatte*(dede) gibi akrabalık isimleri de karşımıza çıkmaktadır.

as II: Akıl, bellek, hafıza. (B.B, 2019 s.66)

asa il-: Hatırlamak, aklına getirmek. (B.B, s.38)

asailü: Hatırlama. (B.B, s.38)

asanne/aslanne/ aslİ anne: Nine, babaanne. (B.B, s.38)

asatte: Dede. (B.B, s.38)

asım: (olanları, bilinenleri, duyulanları) Akılda tutma, akılda saklama. (B.B, 2019 s.68)

asımlıh: Anı, hatıra. (B.B, 2019 s.68)

asın-: Anmak, aklına getirmek, hatırlamak. (B.B, s.39)

asınmalıh: Hatıra için, hatıra olarak. (B.B, s.39)

asıntar-: Hatırlatmak, aklına getirmek. (B.B, s.39)

asınu: 1. Anı, bellek, hafıza. 2. Definden sonra verilen anma yemeği. 3. Anma töreni. (B.B, 2019 s.68)

asırhamasır: Tesadüfen, kazara, fark etmeden. (B.B, s.39)

asırhamasla: Tesadüfi bir şekilde, tesadüfen. (B.B, s.39)

asırhan-: Çekinmek, sakınmak, korumak. (B.B, s.39)

asırhanullı: Dikkatli. (B.B, s.39)

asırhanulıh: Dikkatlilik. (B.B, s.39)

asırhattar-: Dikkat ettirmek, dikkat çekmek. (B.B, s.39)

asıl-: Hatırlamak, anmak. (B.B, 2019 s.70)

aslati: Gök gürültüsü, gök gürlemesi. (B.B, s.39)

aslatille kırlet: Gök gürlemesi gibi, gök gürüyor gibi. (B.B, s.39)

aslatillı: Gök gürlemesiyle aynı anda olan. (B.B, s.39)

astarmış: Çekici, cezbedici, cazip. (B.B, s.40)

astıvassa: Akla getirmek. (B.B, s.40)

astiv-: Denemek, tatmak, tadına bakmak. (B.B, s.40)

astivter-: Tattırmak, denettirmek. (B.B, s.40)

astu-: 1. Hatırlamak, aklına gelmek. 2. Fark etmek, dikkat etmek. 3. Kucaklamak. (B.B, s.40)

astusa il--: 1. Hatırlamak, aklına gelmek.

astutar-: Hatırlamak, aklına getirmek. (B.B, s.40)

a¹+r: Oğuz Türkçesinde çoğalma (Karademir, 2011: 48), Çuvaş Türkçesinde ise çoğalma ifade etmesinin yanında bölünme, karışma anlamlarında ve erillik-dişilik, ana-baba, karı-koca ve cinsiyet gibi kavramları veren kelimeler yapar. Ayrıca aşağıda a¹ vokali üzerine gelen anlam ayırt edici /s/ foneminin eşlik ettiği örneklere de bu başlık altında yer verdik.

Çuvaşçadaki bütün /-r/ler Türkçede /-z/ değildir. r>z ve l>ş olmakla birlikte r>r ve l>l denklikleri Türkologlarca bilinmektedir (Ersoy, 2017: 16). Ayrıca Ana Altayca ve İlk Türkçe söz içi ve söz sonu /r/ fonemi Çuvaşçada korunmuştur (Ceylan, 1997: 113). Bunun örnekleri aşağıda sıralanmıştır.

ar I: Bay, erkek. (B.B, s.37)

ar II: Yakalamak (koşanı). (B.B, 2019 s.57)

araslan-: 1. Dallanıp budaklanmak. 2. Dökülmek, taşmak, yayılmak. 3. Şiddetlenmek, hızlanmak, ağırlaşmak (hastalık hakkında) 4. Alev alev yanmaya başlamak, şiddetlenmek, alevlenmek, kızışmak. (B.B, 2019 s.58)

arık: Etek(dağ, tepe hakkında). (B.B, 2019 s.58)

arım: Kadın, eş, evli kadın. (B.B, s.37)

arımla: Kadınca, kadın gibi. (B.B, s.37)

arımlı: Evli. (B.B, 2019 s.58)

arımlih: Evlenme, evlilik. (B.B, 2019 s.58)

arka-: Karıştırmak (Yün, yapağı, tiftik). (B.B, s.37)

arkan-: 1. Kırılmak, dağılmak, yıkılmak, çökmek. 2. Yıkılmak, harap olmak. 3. Patlamak, havaya uçmak. 4. Karışmak, dolaşmak. 5. Dökülmek, saçılmak. 6. Bozulmak, dağılmak, iflas etmek. 7. Karışmak, netliğini kaybetmek. 8. Kudurmak, azmak. (B.B, 2019 s.60)

arkanla-: Zincirlemek, bağlamak. (B.B, 2019 s.60)

arkanu: Bölünme, parçalanma, dağılma. (B.B, 2019 s.60)

arkançık: 1. Yıkıntı, harabe, enkaz, virane, kalıntı. 2. Kırık, parça. 3. Karışık, dolaşık. 4. Karışık, dolaşık, bulanık(düşünce) (Zihin hakkında). (B.B, 2019 s.60)

arkat-: 1. Kırmak, parçalamak. 2. Dağıtmak, saçmak, dört yana fırlatmak. 3. Yıkmaq, tahrip etmek, yok etmek, kırmak. 4. Kırıp geçirmek, imha etmek, ortadan kaldırmak. 5. Karıştırmak, dolaştırmak. 6. Parçalarına ayırmak. 7. Örselemek, yıpratmak. (B.B, 2019 s.60)

arkaş-: Karışmak. (B.B, s.37)

arla-: Eğirmek. (B.B, s.37)

arlı: Evli kadın. (B.B, s.37)

arlı-arımlı: Karı koca. (B.B, s.37)

arlıh: Cins, cinsiyet. (B.B, s.37)

arpa: Hububatın savrulmasından hasıl olan süprüntü, kabuk. (B.B, s.38)

arpaş-/arpaşın-: 1. Karışmak, bozulmak, düzensizleşmek. 2. Uğraşmak, gürültü etmek, uğuldamak. (B.B, Ç.T. s.38)

arpaştar-: Karıştırmak, karmak. (B.B, s.38)

artak: 1. Şefkat, okşama. 2. Güler yüzlü, konuksever, gönül okşayıcı. 3. Varlık, refah, mutluluk, saadet. 4. Zevk, lezzet, tat, haz. (B.B, 2019 s.64)

artakla: 1. Okşamak, sevmek. 2. Güler yüzlü olmak, konuksever olmak. (B.B, 2019 s.64)

aşa: 1. Erkek, baba. (B.B, s.40)

aşallı-amallı: Analı babalı. (B.B, s.40)

aşallı-ıvıllı: Oğullu babalı. (B.B, s.40)

Çuvaşçanın en belirgin fonetik özelliklerinden biri, Genel Türkçedeki /z/ sesinin Çuvaşçada /r/ ye karşılık gelmesidir. Schott'tan beri bilinen bu denklik, sonraki yıllarda bu seslerden hangisinin aslî olduğu yönünde uzun süren tartışmalara sebep olmuştur (Ersoy, 2017: 17).

Oğuz Grubu Türk lehçelerinde a¹ + r, ses ve anlam bakımından çoğalma, artma ifade eder. a¹ kelime ailesi kökü ise a¹ + z ile azalmak, azlık, azaltmak, eksilmek kavramları yapan kelimeler türetmektedir (Karademir, 2011: 63). a¹ + z Kıpçak grubunda da azlık bildiren kelimeler türetir (Güler, 2017: 72). Genel Türkçe /z/ sesinin Çuvaşçada /r/ ye karşılık gelmesi sebebiyle burada a¹ kelime ailesi kökü üzerine gelen /r/ sesini esas aldık. Dolayısıyla a¹+r Çuvaş Türkçesinde, azalmak, azlık, azaltmak, eksilmek kavramları yapan kelimeler türetir. Bununla birlikte aşağıda ses ve anlam bakımından azlık ve seyreklik çağrıştıran /s/ sesinin, a üzerine gelmesiyle oluşan örneklerine de yer verilmiştir.

aran: Ancak, zorlukla, güçlükle. (B.B, s.37)

aranşî: Biraz, az, bir parça, azıcık. (B.B, s.37)

arkî: Etek, giyimin aşağı kısmı. (B.B, s.37)

armak-çarmak: Beceriksiz, mantıksız, biçimsiz, münasebetsiz, manasız. (B.B, s.37)

arsîr/arsîr arim: Bekâr kadın, dul, kız. (B.B, s.38)

arsîrlîh: Dulluk. (B.B, s.38)

asra-tîsre: Çok seyrek. (B.B, s.39)

assa-hîsse: Kıyısında, son sınırında, yetersiz. (B.B, s.39)

assîn: Derinden, zorla. (B.B, s.39)

assi: 1. Sonuncu, sonraki, en sonuncu. 2. Küçük, yeterli derecede gelişmemiş. (B.B, s.39)

a¹+ç, a¹+ş: a¹ üzerine gelen /ç/ sesi Oğuz grubunda bir nesnenin ikiye ayrılması birbirinden uzaklaşma, mesafeleşme kavramı veren kelimeler yapar (Karademir, 2011: 11). Kıpçak grubunda yemek, yakınlık, mesafe kavramlarında kelimeler türetir (Güler, 2017: 22). a¹+ş yapısını, Çuvaş Türkçesinde incelediğimizde ise aşmak, aşımak ve yemek anlamında kelimeler türetildiğini görmekteyiz. Örnekleri aşağıdaki gibidir:

aş I: Et (B.B, s.41)

aşı: Tırıs tırıs koşma. (B.B, 2019 s.83)

aşık : 1. Ağaç liflerinden örülmüş at çulu. 2. At çulu, beygir örtüsü. (B.B, s.42)

aşım II: 1. Karla kaplı. 2. Derin (kar hakkında). (B.B, 2019 s.83)

aş-kakay: Et, et ürünü. (B.B, 2019 s.83)

aşih-: 1. Sesli sesli gülmek, gürültü yapmak. 2. Doyasıya beslenmek, tam tadını çıkarmak. (B.B, s.42)

aşkın-: 1. Yaramazlık etmek, oynayıp zıplayıp eğlenmek, kavga çıkarmak. 2. Hırsızlık yapmak, çalmak. (B.B, s.42)

aşkıntar-: Şımartmak, yüz vermek, hoş görmek. (B.B, s.42)

aşkınçık: Yaramaz, afacan, şirret, edepsiz. (B.B, s.42)

aşkı/-aşkırsa üs-: Büyüme, genişleme, dallanıp budaklanmak. (B.B, s.42)

aşlan-: İltihaplanmak. (B.B, s.42)

aş-pış: Her türlü et. (B.B, s.42)

aştar-: Harman vurmak. (Y, s.38), (kar, çamur üzerinden) Aşırarak, geçirmek. 2. Atla ekin dövdürmek. (B.B, 2019 s.84)

a²: a¹ kök vokalinden daha uzun bir özelliğe sahip olan a² vokali arka damak, düz ve geniş bir sestir. İlk oluşan ses olduğu düşünülmektedir. Oğuz grubunda ve Kıpçak grubunda abla, ana, ata, aga, gibi akrabalık adları, al, ak, ala gibi renk adları, at, arslan, ayı gibi hayvan isimleri, ağır, azı, ay, aş gibi kavramları ifade eden kelimeler türetir (Karademir, 2011: 65; Güler, 2017: 39).

Çuvaş Türkçesindeki örnekleri dikkate alındığında ise ana, ata, abla, ağabey gibi akrabalık adları; al, ala gibi renk adlarının yanında karışıklık ve uyuşukluk ifade eden kelimeler türettiğini görmekteyiz.

a²+k: Akraba, yaşça büyük olma kavramı veren adlar türemiştir. Ayrıca a²+k ile tazı gibi hayvan ismi de türetilmiştir.

Ayrıca /k/ fonemi aşağıda akka örneğinde görüldüğü gibi -kk- biçiminde ikizleşmiştir (Ceylan, 1997: 80).

akay: Abla, Ağabey. (B.B, s.32)

aki, akka: Abla, Ağabey. (Y, s.23)

akka: 1. Görümce; baldız. 2. Kendinden büyük bir kadına saygı ifadesi. (B.B, 2019 s.36)

akar: Tazı. (F, s.32)

a²+l: Oğuz Türkçesinde a² sesinin üzerine gelen /l/ sesi al, ala gibi renk adları yapar (Karademir, 2011: 84). Çuvaş Türkçesinde bu anlamların yanında onaylamak, karışmak ve birlik ifade eden kelimeler türetmektedir. Kuvvetlendirici fonksiyon alanı içinde olan a vokalinin, yanına gelen eklerin fonksiyonlarına göre pekiştirme, belirtme, süreklilik, mübalağa, çokluk bildiren kelimeler türettiği bilinmektedir. Bu alan için kullanılan d, l, m, n gibi seslerin (Ercilasun, 2000: 42) burada a vokalinin yanına gelmesiyle kelimeye kattığı anlamı kuvvetlendirdiğini gözlemledik.

Ana Altayca ve İlk Türkçe söz içi ve söz sonu /l/ fonemi, Çuvaşçada korunmuştur (Ceylan, 1997: 112). Aşağıda bunun bazı örneklerine rastlamaktayız.

al III: Al, kızıl. (F, s.33)

alay: Evet, eyvallah! (B.B, 2019 s.39)

alayla-: Doğrulamak, tasdik etmek. (B.B, 2019 s.39)

alama: Kötü, çirkin, biçimsiz, pasaklı. (B.B, 2019 s.39)

alapaş: Düzensiz, dikkatsiz, kaba, kirli. (B.B, s.32)

alaşi, ala çiyi: Çalkantı. (B.B, s.32)

alaçık: Alaçık. (Üzeri dal veya hasırla örtülen çoban evi, tarla, bostan, bağ kulübesi, çardak.) (B.B, 2019 s.39)

allançık, alançık: Çalkantı. (B.B, s.33)

almak: 1. Çekirdek aile. 2. Kardeş, akraba. (B.B, 2019 s.41)

alpastı: 1. Albastı. 2. Kötü, temiz olmayan kişi. 3. Aptal kişi. (B.B, 2019 s.41)

alsemmi: Güç yetecek iş. (B.B, s.33)

alhas-: Yaramazlık yapmak, çapkınlık yapmak. (B.B, s.34)

alhastar-: Yaramazlığa, çapkınlığa izin vermek. (B.B, s.34)

alçı-malçı: Düzensiz, dağınık. (B.B, s.34)

alçıra: Çarpık, şaşıl. (B.B, 2019 s.43)

alçıra-: 1. Gözün nurunu kaybetmek, kör olmak. 2. Donuklaşmak, sönükleşmek, solmak, renk atmak. 3. Aptallaşmak, alıklaşmak. 4. Kendine yol açmak, sızmak. (B.B, 2019 s.43)

alçıravlı-: 1. Bulanık, donuk(görme hakkında). 2. Şaşkın. (B.B, 2019 s.43)

alçırat-: Göz kamaştırmak, gözü kör etmek(ışık hakkında). (B.B, 2019 s.43)

alılmaş-: Karşılıklı yardımlaşmak. (B.B, s.34)

Çuvaşçada çoğunlukla a vokali, u vokaline karşılık gelmektedir. Bu sebeple bunun bazı örneklerini u vokali ile ilişkili bölümde göreceğiz.

a²+n : Anne, temel, merkez kavramlarında ve bunlara bağlı isimler (Karademir, 2011: 84; Güler, 2017: 51) ve hastalık, karışıklık, uyuşukluk ifade eden kelimeler yapar. Oğuz grubunda ve Kıpçak grubunda bunun örneklerine rastlamaktayız. Çuvaş Türkçesindeki örnekleri ise aşağıda sıralanmıştır. Ayrıca a²+m yapısı da aynı başlık altında yer verilmiştir.

an III: Omuz. (F, s.42)

ana I: Ağıl. (B.B, s.35)

ana pıyti: Topuz (B.B, s.35)

ana-şaran: Tarla, çayır. (B.B, s.35)

analih, antirlih: Gem. (B.B, s.35)

anat: Alt, taban. (Y, s.27)

anġra-, antġra-: Sersemleşmek, aptallaşmak, Őuurunu kaybetmek. (B.B, s.35)

anġriş: Sayıklamak, bir Şeyi tekrar etmek, mırıldanmak. (B.B, s.35)

anġş- II: Izdırap çekmek. (B.B, 2019 s.48)

anġş-tġnaş: 1. Dağınık, düzensiz, karışık. 2. Kuvvetli, dehşetli korkunç. (B.B, 2019 s.48)

anis: 1. Bir anason çeşidi. 2. Bir tür elma. (B.B, 2019 s.48)

anne: Anne. (B.B, s.35)

anpuśsi: Omuz. (B.B, s.35)

anra-: Sersem olmak, sersemlemek, bayılmak, Őuurunu kaybetmek. (B.B, s.35)

anraş-: Sayıklamak, bir Şeyi tekrar etmek, mırıldanmak. (B.B, s.35)

anraştar-: Tutkallamak, yapıştırmak. (B.B, s.35)

ant: Yemin, and. (B.B, s.36)

anta-: Nişan almak, çizmek, göstermek, tayin etmek, yolunu beklemek, izlemek, takip etmek. (B.B, s.36)

antġra: Sersemleşmek, aptallaşmak, Őuurunu kaybetmek. (B.B, s.36)

antġrlġh: 1. Gem. 2. Őapka, kalpak gibi baş giyimlerinin bağı. (B.B, 2019 s.51)

antġrlġhlġ: Bağı olan, bağlı. (Rüzgârdan uçmasın diye ipten bir bağı olan). (B.B, 2019 s.51)

antġs kurġki: Keklik gözü bitkisinin bir türü. (B.B, s.36)

ançġklan-: Küstahlaşmak. (B.B, 2019 s.53)

ama I: Dişi, Rahim. (B.B, s.34) Anne (Y, s.25)

amavus: Tembel, uyuşuk, duygusuz. (B.B, 2019 s.44)

amak: Hastalık, emek. (Y, s.25)

amal: İlaç, çare, kocakarı ilacı. (B.B, s.34)

amalan-: 1. Ateşlenmek. 2. İyileşmek, büyümek. 3. Üremek, çoğalmak.
4. İlerlemek, gelişmek (hastalık hakkında). (B.B, 2019 s.44)

amalîh I: Rahim. (B.B, 2019 s.44)

amalîh II: Soyluluk, damızlık. (B.B, 2019 s.44)

amallî: Dişisi olan. (B.B, s.34)

amallî hırlî: Analı kızılı. (B.B, 2019 s.44)

aman-: Sakatlanmak, yaralanmak. (B.B, s.34)

amanni: Sakatlanma, yaralanma. (B.B, s.34)

amant-: Yaralamak, sakat etmek, sakatlamak. (B.B, s.34)

amantni: Yaralanma, sakatlanma. (B.B, s.34)

amañçik: Sakat, yaralı. (B.B, s.34)

amasır: 1. Dişisiz. 2. Ana arı. (B.B, s.34)

amaşuri: Üvey anne. (B.B, s.34)

amiş: Anne, çocuk/ yavru doğurmuş dişi. (B.B, 2019 s.45)

amişay: 1. Emzikli çocuk. 2. Süt emme çağındaki insan, hayvan. 3.
Gürbüz çocuk. (B.B, 2019 s.45)

amişlîh: Analık. (B.B, s.34)

ami: 1. Arkadaş, dost. 2. Meraklanma, telaşlanma ifadesi. (B.B, 2019
s.45)

a²+t : a² üzerine gelen /t/ sesi ile Oğuz grubunda ve Kıpçak grubunda ata, baba isimleri türetir (Karademir, 2011: 97; Güler, 2017: 55). Bu sesin Çuvaş Türkçesinde de aynı kavramlar dahilinde benzer örneklerine rastlamaktayız.

ataman/ utaman: Ataman, elebaşı, çetebaşı. (B.B, s.40)

atte: 1.Baba. 2. Kayınbaba. 3. Tanrı. (B.B, 2019 s.77)

atte-anne: Anne baba, ana baba. (B.B, 2019 s.77)

atteliħ: Ana vatan. (Özellikle 1941- 1945 yıllarındaki savaşın adı söylenirken kullanılmaktadır). (B.B, 2019 s.77)

a²+p: Burada a² üzerine gelen /p/ sesinin, anne, abla, akrabalık isimleri ve bir şeyler ile meşgul olmak, uğraş, çaba göstermek anlamında kelimeler türettiği görülmektedir.

apay II: 1. Anne. 2. Kaynana. 3. Büyük görümce. 4. Babaanne. (B.B, 2019 s.53)

apaslan-: Uğraşmak, meşgul olmak. (B.B, 2019 s.54)

apıs : Eski dualarda rahip(Hristiyan olmayan), dua ettiren. 2. Ebe. (B.B, 2019 s.55)

api: Anne. (B.B, s.36)

appa: 1.Abla. 2. Görümce. 3. Teyze, hala. 4. (halk türkülerinde) Kız kız arkadaş, gelin. (B.B, 2019 s.56)

appalan-: 1. Uğraşmak, çabalamak. 2. Bir şeyler ile uğraşmak, yapmayı denemek. (B.B, 2019 s.56)

appalançık: Avare, boş gezen, işsiz. (B.B, s.36)

appalli-yimikli: Ablalı kardeşli, ablalı bacılı. (B.B, 2019 s.56)

apparu: Aynı, benzer, kesin, gibi, tıpatıp. (B.B, 2019 s.56)

İlk Türkçe ve Ana Çuvaşça e fonemi, Çuvaşçada düzenli olarak a ile gösterilmektedir (Ceylan, 1997: 163).

Oğuz Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde e vokali yanına b (>v/f/p/y/m);d/ (y/c/ç/t); (k,k,ğ,g,ŋ); l;m;n;r;s;ş;z sesleri alarak, yakınlık, bitişiklik, eğiklik, ezmek, eziyet çekmek ve organ adları ile bunların kavram alanları çerçevesinde kelimeler türetir (Karademir, 2011: 115; Güler, 2017: 76). Çuvaş Türkçesinde ise a vokali başlığı altında, eğmek, ekmek, eşmek ve sayı olan elli, el(avuç) ile ilgili kelimelerle karşımıza

çıkar. Türkçede e sesinin Çuvaşçada a sesiyle karşılandığı örneklere aşağıda yer verdik.

av-: 1. Eğmek. 2. Vurmak, dövmek. 3. Cezbetmek, kendine çekmek.

(B.B, s.29)

avın- I: 1. Eğilmek, arkaya eğilmek, bükülmek. 2. Birinin yanında yumuşamak, gevşemek, eğilmek. (B.B, s.29)

avıntar-: Eğdirmek, büktürmek, eğmeye zorlamak. (B.B, s.29)

avınçık: Eğik, bükük. (B.B, s.29)

avır- III: Eziyet, öğütmek, döndürmek(değirmende) (Y, s.20)

avırıç: Eğrilmiş, eğri. (B.B, s.29)

avırt-: Değirmende öğütmek. (B.B, s.30)

avkalan-: Eğilmek, bükülmek, kıvrılmak. (B.B, s.30)

avkalantar-: Eğmek, bükmek, kıvrırmak. (B.B, s.30)

avmak: 1. Eğrilik, çarpıklık. 2. Kambur. (B.B, 2019 s.25)

avmaka: Eğik, bükük. (B.B, s.30)

avmaşka: Kıvrımlı, eğri, eğik. (B.B, s.30)

avriş: Eğilmiş (H.P, s.9)

avtar, avtarttar-: Eğdirmek, büktürmek. (B.B, s.30)

ak- II: Ekmek, dikmek. (B.B, s.32)

aka II: 1. Sürülmüş tarla. (B.B, s.32)

akari: Tarladaki, tarlada bulunan. (B.B, s.32)

aka-suha: Tarım, çiftçilik. (B.B, s.32)

akaşı: Çiftçi, ekin eken, biçen, rençber. (B.B, s.32)

akaşı, aka şini: Çift sürme ve ekim zamanı. (B.B, s.32)

akatuy: Ekim bayramı. (B.B, s.32)

akım: Ekme, ekim. (B.B, s.32)

akın-: Dikilmek, ekilmek. (B.B, s.32)

akni: Ekme, ekim, tohum ekme. (B.B, s.32)

al I: El, kol. (B.B, s.32)

al- II: 1.Toprağı eşmek, kazmak. 2.Tarla sürmek. (F, s.32), (H. P, s.3) 1. Elek. 2. Elemek. (B.B, 2019 s.39)

ala: Elek. (B.B, s.32)

ala-, alla-: Elemek. (Y, s.24)

alī, al: El. (B.B, s.33)

alīk: Kapı, eşik.(B.B, s.33) (Y, s.24)

alīklīh: Kapı kaplaması. (B.B, s.33)

alī-ura, al-ura: El-ayak. (B.B, s.33)

alīri: Eldeki, elde bulunan. (B.B, s.33)

alīsīr, alsīr: Etsiz. (B.B, s.33)

alīstalīh: El sanatı. (B.B, s.33)

alīsti: El sanatları ustası. (B.B, s.33)

alīs, alī īsī: El işi. (B.B, s.33)

alkum: Eşik önü, sofa. 2. Evin giriş kapısı önüne yağmurdan, kardan korunmak maksadıyla yapılmış küçük oda. (B.B, 2019 s.40)

alla-: Elekle elemek. (B.B, s.33)

alla-allīn: El ele. (B.B, s.33)

allan-: Elenmek. (B.B, s.33)

allappi: Avuç. (B.B, s.33)

allī: Elli. (B.B, s.33)

allīmīš: Ellinci. (B.B, s.33)

allīn: Elli kişi olan, elli kişi. (B.B, s.33)

allīra: Elli yaşında. (B.B, s.33)

alliri: Elli yaşında (olan). (B.B, s.33)

alli: 1. Onun eli 2. Uygun iş. (B.B, s.33)

allinçi: Elindeki. (B.B, s.33)

allunti, allinti: Senin elindeki. (B.B, s.33)

almalli: Damga, iz, işaret. (B.B, s.33)

alsir: Elsiz. (B.B, s.33)

alsippi: Bilek (B.B, s.33)

alsavrinişi: Boş vakit, el yatkınlığı, maharet. (B.B, s.33)

alsupiş(i), alsupkim(i), asupki: El ayası, avuç içi. (B.B, s.33)

alsirivi: El yazması. (B.B, s.33)

alt-: Kazmak. (B.B, s.33)

alti: Keski. (F, s.37)

altalan: Kazılmak, çukur kazılmak. (B.B, s.33)

altik: Çukur, engebe. (F, s.37) (A, IA s.172)

altik-kaltik: Girintili-çıkıntılılık, yükselti, tepecik, çukurluklar. (B.B, s.34)

altikla: Bir yeri kazmak, çukur kazmak. (B.B, s.34)

altiklan-: Kazılmak, çukur kazılmak. (B.B, s.34)

altir: 1. Büyük kepece. 2. Tabla, buğdayların aktığı tabla. (B.B, s.34)

altuyi: Baston, değnek. (B.B, s.34)

altuni: Kolun dirsekle bilek arasındaki kısmı (B.B, s.34)

altupani: El ayası, avuç içi. (B.B, s.34)

altimar: Nabız. (B.B, s.34)

alşilli: Havlu, peşkir. (B.B, s.34)

aş- II: 1. (Kar, çamur üzerinden) aşmak, üzerinden geçmek. 2. Eşmek. (B.B, s.41)

aşak: Eşek. (B.B, s.41)

aşilli: Havlu, peşkir. (B.B, s.42)

aşım I: Dövmek için serilmiş ekin demeti. (B.B, 2019 s.83)

an I: 1. Genişlik, en. 2. Kumaş eni. (B.B, s.34)

an- II: İnmek, batmak (güneş), gelmek. (B.B, s.35)

anış: Gün batımı. (Y, s.27), 1.Batı 2. Batma, gurup, çökme. (B.B, 2019 s.48)

anış I: Genişlik, en. (B.B, 2019 s.48)

anla-: 1. Sermek, açmak, yaymak. 2. Kumaş hazırlamak, tedarik etmek. (B.B, 2019 s.49)

anlan-: Genişlemek, enlenmek. (B.B, 2019 s.49)

anlı: Geniş, serbestçe. (B.B, s.35)

anlın: Genişçe, serbestçe. (B.B, s.35)

anlıh: Açık boş yer. (B.B, 2019 s.49)

anlış: Genişlik. (B.B, s.35)

ansır: 1. Dar, sıkı. 2. Dar şekilde. (B.B, s.36)

ansırlan-: Darlaşmak, daralmak, ensizleşmek. (B.B, s.36)

ansırlat-: Daraltmak. (B.B, s.36)

antar-: İndirmek, üzerinden çıkarmak, almak, toplamak, atmak, düşürmek, doldurmak. (B.B, s.36)

2.2. E Vokali ile Başlayan Kelimeler

Yansıma Sözcükler Türeten e-: Çuvaş Türkçesinde yansıma olan bu ses bir kök ailesi oluşturmaz. Türkçenin fonetik dizgesi dışında çıkarılan bu e sesi hafif uzun ve vurguludur. Oğuz Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde /b, c, d, f, h, y, ş, t/ ünsüzlerinin başına gelerek hayret, nida, gösterme ve belirtme gibi ifadelerin karşılanmasını sağlar (Karademir, 2011: 108; Güler, 2017: 76). Çuvaş Türkçesinde ise /v, y, k, p, t, h, ç/

ünsüzlerinin başına gelerek şaşkınlık, hayret, pişmanlık, üzüntü, merhamet gibi ifadelerin karşılanmasını sağlar.

e I: 1. İse, evet. 2. Şaşkınlık, öfke, hayret ifadesi. (B.B, 2019 s.959)

e II: 1. “Aaa, hah, eyvah” gibi hatırlama ifade eder. 2. İtiraz ifade eder. 3. Hor görme, hakir görme ifade eder. 4. Güvensizliğini, şaşkınlığını ve aynı zamanda öfkeyi, kini ifade eder. (B.B, 2019 s.959)

ev: Küçük çocuğa hitap ifadesi. (B.B, 2019 s.959)

ey: Acı, pişmanlık, hoşnutsuzluk ve isteksizlik ifadesi. (A, III, s.4)

eykkeya: Of, of be. (B.B, 2019 s.959)

eylet-: Bir anda “oy” diyerek ses çıkarmak, oflamak, haykırmak. (B.B, 2019 s.959)

ekkey: Öf, uf, aman Allah’ım vb. Memnuniyetsizlik, şaşkınlık ifadesi. (B.B, 2019 s.959)

epe: İşte, bak, işte sana. (B.B, 2019 s.965)

etete: Hatırlama, seziş ifadesi. (B.B, 2019 s.968)

etten: Ah, vah, keşke, tüh. (B.B, 2019 s.969)

ettere: Bak, işte burada ya (şaşkınlık ifadesi). (B.B, 2019 s.969)

eh: Eh! (Üzüntü, acıma, merhamet ifadesi). (B.B, 2019 s.969)

ehe: İhı, aha. (B.B, 2019 s.969)

ehehey: 1. Vay, bak sen (Şaşkınlık, hayret ifadesi). (B.B, 2019 s.969)

eḣltet-: Kıkır kıkır gülmek. (B.B, 2019 s.969)

ehih: “Vay” gibi şaşkınlık ifadesi. (B.B, 2019 s.969)

ehlet-: İnlemek, of çekmek, iç çekmek. (B.B, 2019 s.969)

ehhey: Hor görme, istihkar ifadesi. (B.B, 2019 s.970)

eḣḣm: Öhö! Öhö! (B.B, 2019 s.970)

eḣḣmlet-: Öksürmek. (B.B, 2019 s.970)

Türkiye Türkçesindeki e ünlüsüne benzeyen bir tını ile söylenir. Bu ses, çocuk dilinde *aba, apa, ata* gibi örnekleriyle karşımıza çıkar. Yansıma olması sebebiyle bu ses aslı kök değildir (Karademir, 2011: 109). Çuvaş Türkçesindeki örnekleri aşağıda verilmiştir.

epēš: Nine (yaşlı kadın). (B.B, 2019 s.9605)

epī I: Ben. (B.B, 2019 s.965)

epī II: Büyükanne, nine, herhangi bir yaşlı kadın. (B.B, 2019 s.965)

epī-karçik: Nine (yaşlı kadın). (B.B, 2019 s.966)

erevetlī: Güzel. (B.B, 2019 s.966)

erevetlūn: Güzel, mucizevi. (B.B, 2019 s.966)

e-: Ana Türkçe ve Eski Türkçede e vokalinin yanında, e ile i arasında yer alan dokuzuncu bir vokalın varlığı ilk kez Thomsen tarafından ortaya atılmıştır. Thomsen, e vokalinin bazı sözcüklerin yazılışında görülen tutarsızlığına ve özel bir işaretle karşılandığını belirtmiştir (Ceylan, 1997: 156). Bu konu çoğu araştırmacı tarafından araştırılmış ve incelenmiştir. Ceylan, açık e foneminin gösteriminin çoğunlukla tutarlı olduğunu, çelişkili gösterimlerin kapalı e ile ilgili olduğunu vurgulamıştır (Ceylan, 1997: 157).

İlk Türkçe ve Ana Çuvaşça e vokali, Çuvaşçada düzenli olarak a ile gösterilmektedir (Ceylan, 1997: 163). Türk lehçelerindeki varlığı konusunda çeşitli tartışmalara konu olan kapalı e'nin çoğunlukla /i, ī/ ile gösterilmekle birlikte açık e gibi işlem görüp a ile karşılandığı durumlar da vardır (Ceylan, 1997: 158). Bu sebeple e vokalinin örnekleri a, i, ī vokalleri başlıkları altında da yer almaktadır.

Çuvaş Türkçesinde *šemsē (yumuşak) vokaller* olarak ayrılan grupta yer alan e vokali, ön damak (Ersoy, 2017: 43), ince, düz ve geniş bir sestir (Ersoy, 2017: 44). Açık olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Kuvvetlendirici fonksiyon alanı içinde olan e vokalinin, yanına gelen eklerin fonksiyonlarına göre pekiştirme, belirtme, süreklilik, mübalağa, çokluk bildiren kelimeler türettiği bilinmektedir (Ercilasun, 2000: 42). Bu vokal Oğuz Türkçesinde hareketlilik ifade eder (Karademir, 2011: 166). Çuvaş

Türkçesinde ise bu kavramlara ek olarak iyilik ve bolluk ifade eden kelimelerle de karşılaşmaktayız. Bu kelimeler aşağıda sıralanmıştır.

eyleş-: Fazla hoşgörü göstermek, nezaket satmak. (B.B, 2019 s.959)

eypet: İyi. (B.B, 2019 s.959)

elem: Zenginlik, kıymetlilik. (B.B, 2019 s.963)

eles-meles: 1. Uzun saçlı, tüylü, kıllı. 2. Dağınık, yaygın, eğri büğrü. (B.B, 2019 s.964)

elttem-şelttem: Yüzüne bakılmaz büyüklükte, abuk subuk, çirkin. (B.B, 2019 s.964)

elçî: Oynak, şuh, canlı, kalabalık, işlek, hareketli. (B.B, 2019 s.964)

elçîlîh: Elçilik. (B.B, 2019 s.964)

emeşle-: Düşünmek, üzerinde düşünmek. (B.B, 2019 s.965)

enîş: 1. Volganın aşağı kolu. (A, III s.17) 2. İnemek, (yokuş aşağı) inmek. (Y, s.345)

epekle-: Okşamak, nazlı büyütme. (B.B, 2019 s.965)

erem-terem: Boş harcama, gereksiz masraf. (B.B, 2019 s.966)

erenlen-: Toplanmak (Suvarma dönemindeki hayvanlar hakkında). (B.B, 2019 s.966)

ereşmen: Örümcek. (B.B, 2019 s.967)

erîş-pirîş: Düzensiz, dağınık, karışık. 2. İlişkısiz. 3. Basit düşünceli; boşboğaz, geveze. (B.B, 2019 s.967)

ermek: Kalın çuhadan yapılan eski bir köylü dış giyimi. (B.B, 2019 s.967)

erçemes-: Aklını kaybetmek. (B.B, 2019 s.967)

et: Gammazlamak; sessizce birini eleştirmek. (B.B, 2019 s.968)

2.3. Kısa ı(î) ve Uzun ı Vokalleri ile Başlayan Kelimeler

Yansıma Sözcükler Türeten ı-: Bu ses, yansıma sesler türetmesi sebebiyle kelime ailesi oluşturan temel ses değildir (Karademir, 2011: 177). Çuvaş Türkçesinde üzerine /v, l, m, r, h, ś, ş/ gibi ünsüzleri alarak şaşkınlık, üzüntü, haykırış, sızlanma, hırıltı, cıvıltı gibi yansıma sesleri ifade eden kelimeler türetir.

ïh: 1. İnsan iniltisi taklidi. 2. Can sıkıntısı, üzüntü, öfke belirten ünlem. (B.B, 2019 s.87)

ïvv: 1. Vızılı taklidi, uçan bir şeyin ışığının taklidi. 2. Üşüme bildiren ünlem. (B.B, 2019 s.87)

ïvla-: Ulumak. (A, IV s.37)

ïvlat-: Uğultu, (A, IV s.37), vızıldamak, vınlamak. (B.B, 2019 s.87)

ïlah/ïloh-: Kişnemek (aygır hakkında). (A, IV s.38)

ïm: Hımmm! (Şaşkınlık, şüphe ve kararsızlık bildiren ünlem.) (B.B, 2019 s.88)

ïr: Köpeğin hırlaması. (A, IV s.55)

ïrlat-: Hırlamak, kükremek, homurdanmak, hırlamak. (B.B, s.44)

ïrlattar-: Kükretmek, hırlatmak. (B.B, s.44)

ïş I: Ses (kuşların cıvıltısı, cızırtı). (A, IV s.75)

ïşlat: Ses, çıkarmak (cızırtı, tıslama). (A, IV s.75)

ïf: Uf, of. (B.B, 2019 s.98)

ïh: Sızlanma, inleme, ah, vah, ay! (A, IV s.79)

ïhın: Öksürme gösteren yansıma sözcük. (B.B, 2019 s.98)

ïş II: Kuşların cıvıltısı, çığlık, haykırış. (A, IV s.80)

ïh: Ih, ah, uh. (B.B, 2019 s.957)

ïhlat-: 1. Oflamak, ah vah etmek. 2. Öfkelenmek, içerlemek. 3. (sesli bir şekilde) Esnemek. (B.B, 2019 s.957)

ışlat-: 1. Oflamak, ara ara oflamak. 2. Soğuktan kasılmak, titreme nöbeti geçirmek. (B.B, 2019 s.957)

Kısa ı (ĩ)-: Teşekkül noktası bakımından a ile u arası bir sestir. Çuvaşçadaki bu ses, daha kısa ve biraz da yuvarlağa yakın bir ı sesidir. Düz yuvarlak arası, arka damak (Ersoy, 2017:44) ve yarı açık olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Kimi zaman, izleyen ünsüzle birleşmiş gibi okunur. Bu, ünsüz yığılması gibi algılanabilir. Bu vokal değişkendir ve sözcük sonlarında düşmeye eğilimlidir. Tek başınayken kısa bir o gibidir (Yener, 2010: 19-20).

İlk Türkçe ve Ana Çuvaşça kısa ı(i) vokali ilk hecede büyük çoğunlukla /ĩ, i/'ye değişmiş, az sayıda sözcükte de /ĩ, ı/ ile gösterilmiştir (Ceylan, 1997: 164). Kısa ı(i) vokali Çuvaş Türkçesinde genellikle öndamaksillaşarak /ĩ/i vokallerinin yerine kullanılmıştır. Bu sesin uzun ı vokali gibi uzunluktan kaynaklanan özel gösterimleri yoktur (Ceylan, 1997: 167).

Uzun ı (ı)-: Clark, bu vokalin Türkiye Türkçesindeki ı'dan daha uzun olduğunu söyler (Ersoy, 2017: 44-45). Arka damakta düz-dar biçimde, orta açıklıkta, diğer vokallere göre daha kısa olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Başta, ortada ve sonda bulunabilen diğer vokallerin aksine, ı vokali yalnız sözcük başında ve ortasında bulunabilir (Yener, 2010: 19-21).

İlk Türkçe ve Ana Çuvaşça uzun ı vokali ilk hecede büyük çoğunlukla /ĩ, i/'ye değişmiş, az sayıda sözcükte de /ĩ, ı/ ile gösterilmiştir (Ceylan, 1997: 164).

Oğuz ve Kıpçak Türkçesinde ıslaklık, nem, sıklık, daralma, kıştırma, uzaklık, sıcaklık kavramları ve bu kavram çerçevesinde kelimeler türetilir (Karademir, 2011: 191; Güler, 2017: 94). Çuvaş Türkçesinde de bu kavramların yanında anilik, göndermek ve artma eğilimi bildiren kelimeler türettiğini görmekteyiz. Çuvaş Türkçesinin kelime hazinesi içerisinde yer alan kelimeler kısa ı(i) ardından uzun ı olarak, ayırt edilmeden aynı başlık altında alfabetik sıra ile verilmiştir.

ıv-: Ovmak, ovalamak, ezmek, ufalamak. (B.B, s.43)

ıvı- I: 1. Sürtmek. 2. Sürmek 3. Rendelemek. 4. Ovmak (Y, s.39)

ıvınni-kanmi: Sürekli, aralıksız, dinlenmeksizin. (B.B, s.305)

ıvıh : Yükselmek, çıkmak. (A, IV s.38)

İnsirt: 1. Olay, vaka. 2. Rastlantısallık, rastgele. (B.B, 2019. s.92)

İnsirtlîh: Anilik. (B.B, s.44)

İnsirtran: Tesadüfi bir şekilde, beklenmeden, aniden. (B.B, s.44)

İntar-: Ayarlamak, işler duruma getirmek, çoğaltmak, artırmak. (B.B, s.44)

İntîh-: 1. Boğulmak. 2. Darbeden sersemleşmek. 3. Izdırap çekmek. (B.B, s.44)

İravasîr: Çokça, oldukça, fark edilir şekilde. (B.B, s.44)

İs- II: (su vb.) Çekmek, daldırarak almak. (B.B, s.44)

İsa: Mekik (dokuma). (B.B, s.44)

İşalançîk: Aceleci. (B.B, s.45)

İştalan-: 1. Dört dönmek, kendini oradan oraya atmak. 2. Acele etmek, acelesi olmak. 3. Düşünmek, merak etmek, telaşlanmak. 4. Sabırsızlıktan yanmak. (B.B, 2019 s.99)

İsan- II: Geçirilmiş olmak, gönderilmiş olmak. (B.B, s.44)

İsat-: Yolcu etmek, uğurlamak, eşlik etmek. (B.B, s.44)

İsatu: Yolcu etme, gönderme. (B.B, s.44)

İrri: Ağız sütü. (Y, s.344)

İt I: Büsbütün, tümünden, hepten, temelli, pek, gayet, özellikle, oldukça. (B.B, s.306)

İtala-: Sarmak, kucaklamak, kapsamak, içine almak. (B.B, s.306)

İtaklan-: Sarılmak, kucaklamak. (B.B, s.306)

İtalattar-: Kucaklatmak, sardırarak, kapsatmak. (B.B, 2019 s.955)

İtalaş-: Sarılmak, kucaklaşmak. (B.B, 2019 s.955)

İtalaşu: Kucaklaşma. (B.B, 2019 s.955)

İtam: Kucak, çevre. (B.B, s.306)

itamın-itamın: Kucak dolusu. (B.B, s.306)

itamla-: Sarmak, kucaklamak, kuşatmak, çevrelemek. (B.B, s.306)

itar-: Israr etmek, üstelemek, direnmek, direktmek. (B.B, s.306)

itaraymi: Büyüleyici. (B.B, s.306)

itarlı: 1. İmalı, kinayeli. 2. Satranç düzeninde. (B.B, s.306)

itarlın-: Dokunaklı, kinaye. (B.B, s.306)

itah: 1. Gayet, fazla, haddinden fazla, büsbütün. 2. En sonunda, sonuç olarak. (B.B, 2019 s.956)

itla: Pek, gayet, oldukça, haddinden fazla, özellikle, bilhassa. (B.B, s.307)

itlarah: Daha büyük, daha fazla, artık, bir daha. (B.B, s.307)

itlarahış: Çoğunluk. (B.B, 2019 s.956)

itlarahhın: 1. Çoğunluk ile, bir kısmına hâkim olan, büyük bir sayıyla. 2. Büyük, büyük sayıda. (B.B, 2019 s.956)

itlaşsi: Fazla, artan, artık, gereksiz. (B.B, s.307)

itlaşsilh: Fazlalık, aşırılık, artıklık. (B.B, 2019 s.956)

itlaşsipeh: Fazlalıkla, fazlasıyla. (B.B, 2019 s.956)

itlın-sitli: 1. Zengin, varlıklı. 2. Bollukla, yeterli. (B.B, 2019 s.956)

itlın-sitlin: Bol bol, doya doya, kana kana, yeteri kadar. (B.B, s.307)

itti: Diğer, başka; geri kalan. (B.B, 2019 s.957)

itti-hatti: Geride kalanlar, bunun dışındakiler. (B.B, 2019 s.957)

ış III: Yanmak. (A, IV s.87)

ışala-: 1. Kızartmak, kavurmak. 2. Vurmak, cezalandırmak. (B.B, s.45)

ışalan-: 1. Kızarmak, kavrulmak. 2. Endişelenmek, üzülme. (B.B, s.45)

ışalantar-: 1.Kızarttırmak, kavurtmak. 2. Vurmak, dövmek, sıkıştırmak. (B.B, s.45)

- ışı:** 1. Sıcak, sıcaklık. 2. Sıcak, has, candan. (B.B, s.45)
- ışilla:** Sıcak bir şekilde. (B.B, s.45)
- ışın-:** Isınmak, sıcaklaşmak. (B.B, s.45)
- ışıt-:** Isıtmak, yakmak, sıcaklaştırmak. (B.B, s.45)
- ışih:** Küçük, ufak, sığ (su). (B.B, s.45)
- ışihlan-:** Suyu azalmak, sığlaşmak. (B.B, s.45)
- ışihlih:** Sıgılık. (B.B, s.45)
- ışne:** Orman içindeki boşluk, boş yer. (B.B, s.45)
- ışşin:** Sıcak, candan, şefkatle. (B.B, s.45)
- ışşi:** Sıcaklık, buhar. (B.B, 2019 s.100)
- ışşi-pışşi:** 1. Sıcak, hararet, buhar. 2. Öfke, hiddet. (B.B, 2019 s.100)

İlk Türkçe o sesi Çuvaşçada, bazı durumlarda /i, ı/ sesleriyle karşımıza çıkar (Ceylan, 1997: 178). Bunun örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

- ivış:** Kene otu, hanımeli, kamış. *ış* (Y, s.39) Karahindiba (A, IV s.37) Bir nevi meyveli çalılık. (H. P, s.27)
- iyih/ iyihı :** Uyku (H. P, s.27)
- iyihla-:** Uyumlamak. (H. P, s.27)
- inış:** Başarı. (B.B, s.43)
- inışli:** Başarılı, faydalı, anlaşılır. (B.B, s.43)
- inışlih:** Başarılılık, başarılı olma. (B.B, s.43)
- inışşir:** Başarısız, sonuçsuz, faydasız. (B.B, s.43)
- inıştar-:** Başarılı olmak, sonuç almak, ulaşmak. (B.B, s.43)
- inışu:** Başarı. (B.B, s.43)
- inışullı:** Başarılı, neticelenmiş, faydalı, isabetli. (B.B, s.43)
- ışla- I:** Düşünmek, icat etmek, uydurmak. (B.B, s.44)

İslî: Akıllı, uslu, zeki. (B.B, s.44)

İslîla-: Düşünmek, icat etmek. (B.B, s.44)

İslîlan-: Akıllanmak, aklı başına gelmek. (B.B, s.44)

İslîlîh: İlim, bilim. (B.B, s.45)

İslîlîhlî: Bilimsel, ilmi. (B.B, s.45)

İs-puś: Akıl, bilinç, sağduyu. (B.B, s.45)

İssîn/ İssîin: Bağımsız olarak, kendiliğinden, kendi kendine. (B.B, s.45)

İs-tîn: Bilinç, hafıza, akıl. (B.B, s.45)

İstînlîh: Bilinçlilik, akıllılık. (B.B, s.45)

İt-: Kazanmak, yenmek. (B.B, s.45)

İvîl: Oğul, kayın. (B.B, s.305)

İvîlla-: Evlat edinmek. (B.B, 2019 s.951)

İvîllîh: Evlatlık. (B.B, s.305)

İvîllî-hîrlî: Oğullu kızlı, çocuklu, kız ve erkek çocuğu olan. (B.B, 2019 s.951)

İvîlsîr-hîrsîr: Oğulsuz kızsız, oğlu kızı olmayan, çocuksuz. (B.B, 2019 s.951)

İvîlsem: Küçük kayın. (B.B, s.305)

İvîlsuri: Üvey oğul. (B.B, s.305)

İvîs: 1. Tahta. 2. Tepsi. 3. Kapak. (Kap kacak kapağı). (B.B, s.305)

İyîh: Uyku. (B.B, s.305)

İymallî: Bayanların sırtları için kullandıkları süs. (B.B, 2019 s.952)

İyhî: Uyku, rüya, düş. (B.B, s.305)

İyhîla-: Uyuklamak, pineklemek. (B.B, s.305)

İyhîlattar-: Uyku getirmek, uyku haline getirmek. (B.B, 2019 s.952)

İyhîllî: Uykulu, uyuşuk. (B.B, s.305)

ıyħıllın: Uyuyan, uykulu. (B.B, 2019 s.952)

ıyħıřır: Uykusuz. (B.B, s.305)

ıyħıřı: Uykucu. (B.B, s.305)

matla-: Okşamak, sevmek. (B.B, s.306)

matlan-: Okşanmak, sevimlik. (B.B, s.306)

matlı: Şefkatli, sevecen. (B.B, 2019 s.953)

matlın: Şefkatle, sevecenlikle. (B.B, 2019 s.953)

ıra: Kertik, oyuk, girinti. (B.B, s.306)

ırala: Oymak, kertik atmak. (B.B, s.306)

ıralattar-: Oydurtmak, kertirmek. (B.B, 2019 s.953)

ırla-: Takdir etmek, alkışlamak, tasvip etmek, onamak, övmek. (B.B, s.306)

ırlav: Övgü, takdir. (B.B, 2019 s.954)

ırlavlı: Övgü dolu. (B.B, 2019 s.954)

ırlavlın: Övgüyle, takdirle. (B.B, 2019 s.954)

ırlattar-: Takdir ettirmek, onaylatmak, övdürmek. (B.B, s.306)

Çuvaş Türkçesindeki kısa ı(i) ve uzun ı vokallerinin, Türkiye Türkçesinde i vokaline karşılık geldiği örnekleri görmekteyiz. Aşağıdaki kelimeleri ses ve anlam açısından incelediğimizde iye, istek, iç, ilenç, iyilik ifade eden kavramları karşılayan örneklerine ulaşırız.

ıyye: Kötü bir ruh.

ıntıl-: İstemek, hedefini takip etmek, çalışmak, gayret etmek. (B.B, s.44)

ıntılu: İstek, özlem, heves, arzu. (B.B, s.44)

ış III: İç, karın, öz, orta, astar. (A, IV s.75), (B.B, s.45)

ış I: İç, karın, mide. (A, IV s.80) (B.B, s.45)

İşpillî: İyi kalpli, candan, içten. (B.B, 2019 s.99)

İşri: İç, içte, içteki. (B.B, s.45)

İşçik: 1. İç, bağırsaklar. 2. Duygu, duyum, iç dünya. 3. Evde giyilen iç giyim. 4. İçerik. (B.B, s.45)

İşşin: İçten, samimi, şefkatle. (B.B, 2019 s.100)

İlhav: Lanet, beddua, ilenç. (B.B, 2019 s.953)

İlhavî: Melun, lanetli, beddualı. (B.B, 2019 s.953)

İlhan: Lanet, beddua. (B.B, s.306)

İlhan-: Lanet etmek, beddua etmek. (B.B, s.306)

İlhanî: Lanetli, beddualı. (B.B, s.306)

İlhantar-: Beddua ettirmek, lanetletmek, lanet okutmak. (B.B, 2019 s.953)

İlhanu: Beddua. (B.B, 2019 s.953)

İlhanullîn: Beddualı, lanetli. (B.B, 2019 s.953)

İr I: İyi, güzel, hoş. (B.B, 2019 s.953)

İrî: İyi, hoş, ahlaklı, namuslu, sağlıklı, hayırlı. (B.B, s.306)

İrîlan-: 1. İyileşmek, iyi olmak. 2. İyi kalpli olmak, güler yüzlü olmak, kalbi yumuşamak. 3. Yaptığı hatayı düzeltmek, toplamak. (B.B, 2019 s.954)

İrîlantar-: İyileştirmek, düzeltmek, ıslah etmek; yüceltmek. (B.B, 2019 s.954)

İrîlat-: İyileştirmek, düzeltmek, ıslah etmek, yüceltmek. (B.B, s.306)

İrîlîh: İyilik, hoşluk, güzellik, sağlıklılık. (B.B, 2019 s.954)

İrîlîh: İyilik, lütuf, merhamet, cömertlik. (B.B, s.306)

İrîlîlî: 1. Zengin, hali vakti yerinde. 2. Bereketli, bolluk içinde, engin. 3. İyi kalpli, cömert, yardımsever. 4. Şanslı. (B.B, 2019 s.954)

ırlıh-purlıh: Refah içinde, hali vakti yerinde olma, refah, maddi hayır.
(B.B, 2019 s.954)

ırlıh-sıplıh: Mutluluk, refah. (B.B, 2019 s.954)

ırlıh-sıvlıh: İyilik sağlık. (B.B, s.306)

ırlıh-sıvlıhlı: Sağlıklı, başarılı. (B.B, 2019 s.955)

ırmı-sıvvın: 1. Başarılı. 2. İyi kalplilikle. (B.B, 2019 s.955)

ırrın: İyice, güzelce, içtenlikle, samimiyetle. (B.B, s.306)

ı+n: Çuvaş Türkçesinde kelime başı kısa ı(ı) ve uzun ı vokalleri çoğunlukla Türkiye Türkçesinde a vokaliyle karşlanır (Ersoy, 2017: 45). Oğuz grubunda a üzerine gelen n/ŋ sesiyle anlamak, anlayış, hatıra, kavramlarında kelimeler türetilir (Karademir, 2011: 37). Bu kavramların benzer örneklerine, Çuvaş Türkçesinde ı vokalinin yanına /n/ sesinin gelmesi ile ulaşabiliriz.

ı+r: Oğuz Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde a vokalinin yanına gelen /r/ sesiyle temiz, arı, zayıflamak, yorulmak kavramlarında ve bunlara bağlı kelimeler türetilmiştir (Karademir, 2011: 95; Güler, 2017: 13). Çuvaş Türkçesindeki örneklerini ise ı vokalinin yanına gelen /r/ sesiyle görmekteyiz.

ı+y, ı+v: Oğuz Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde a üzerine /y/ sesi alarak ay-/ ayt- 'söylemek' anlamında fiil türetir (Karademir, 2011: 98; Güler, 2017: 60). Çuvaş Türkçesindeki örneklerini aşağıda ıyt- fiiliyle görmekteyiz. Yine Oğuz Türkçesinde a+v yapısındaki örneklerden bazılarını (Karademir, 2011: 9), ı vokalinin yanına gelen /v/ sesiyle türetilmiş kelimeler ile görmekteyiz. Çuvaş Türkçesindeki örnekleri aşağıda yer almaktadır.

ıvı II: Kav. (H.P, s.26)

ıvıs I: Balmumu, mum. (B.B, s.43) *T. avus şeklindedir.* (F, s.80)

ıyı: Araba, yüklü araba. (B.B, s.43)

ıyır: Aygır. (Y, s.40)

ılav: Kiralık yük arabası. (H. P, s.25)

ılavşı: Arabacı, tamirci. (A, IV s.38)

- İlas-:** Çamaşır yıkamak. (A, IV s.38)
- İn I:** Hafıza, akıl. (B.B, s.43)
- İn- II:** Ulaşmak, başarmak, başarılı olmak. (B.B, s.43)
- İndih-:** Yemin etmek. (H. P, s.26)
- İn il-:** Anlayış kazanmak, anlayışlı. (A, IV. s.43)
- İnıraş- :** Düşünmek, anlamak, kavramak, idrak etmek. (B.B, s.43)
- İniş-:** Anlamak. (A, IV. s.43)
- İnla-:**Anlamak, kavramak. (B.B, s.43)
- İnlav:** Kavram. (B.B, s.43)
- İnlanni:** Anlama, kavrama, kavrayış. (B.B, s.43)
- İnlanmalla:** Anlaşılır, erişilir, açık. (B.B, s.43)
- İnlantar-:** Açıklamak, anlatmak, izah etmek. (B.B, s.43)
- İnlanu:** Kavram, anlayış, telakki, düşünce. (B.B, s.43)
- İnlanulih:** Anlaşılabilirlik. (B.B, s.43)
- İnlanullı:** Kolay, anlaşılır. (B.B, s.43)
- İnlat-:** Açıklamak. (A, IV. s.43)
- İnlı/İnlı puşlı:** Ağırbaşlı, ciddi, muktedir, akılselim, açık. (B.B, s.43)
- İnman:** Başarısız, verimsiz, faydasız. (B.B, s.43)
- İn-puş:** Akıl, idrak, anlayışlılık, zekilik. (B.B, s.43)
- İn-puşsır:** 1. Kalın kafalı, anlayışı zayıf, akılsız, anlamsız. 2. Anlaşılmaz şekilde, aptalca. (B.B, s.43)
- İnıraş-:** 1. Sayıklamak, bir şeyi tekrar etmek, mırıldanmak. 2. Düşünmek, anlamak, kavramak, idrak etmek. (B.B, s.43,44)
- İnsir:** 1. Akılsız, hafızasız, unutkan. 2. Dalgın. (B.B, s.44)
- İnsirilan-:** Dalgınlaşmak, sağduyusunu kaybetmek. (B.B, s.44)
- İnsirlih:** Anlayışsızlık, kalın kafalılık. (B.B, s.44)

İntıraş-: Sayıklamak, bir şeyi tekrar etmek, düşünmek. (B.B, s.44)

İpİR-tapİR: Eski püskü eşya, pılı pırtı. (B.B, s.44)

İs I: Akıl, anlayış, öğüt, tavsiye. (B.B, s.44)

İs-vİy: Zihinsel yetenekler. (A, IV. s.66)

İskİ: (Ağ örgülü) Kepçe, balık kepçesi. (B.B, s.44)

İvİN-: Yorulmak, yorgun düşmek. (B.B, s.305)

İvİntar-: Yormak, yıpratmak, halsiz düşürmek. (B.B, s.305)

İvİNçİK: Yorgunluk. (B.B, 2019 s.951)

İvİNçİklİN: Yorgun, bitkin. (B.B, 2019 s.951)

İvİs: Avuç. (B.B, 2019 s.951)

İvİşla-: Avuçlamak. (B.B, s.305)

İvİt-: Atmak, bırakmak, fırlatmak, savurmak. (B.B, s.305)

İvİtİN-: Atılmak, savrulmak, saldırmak, fırlatılmak. (B.B, s.305)

İvİtkİN-: Atılmak, fırlamak, kendini öne atmak, saldırmak. (B.B, s.305)

İvİtkİs: 1. Atma için kullanılan alet. 2. Kamış olta. (B.B, 2019 s.951)

İvİsİpe: Avuç dolusu. (B.B, s.305)

İvİtİN-: Atılmak, savrulmak, saldırmak, fırlatılmak. (B.B, s.305)

İvİntar-: Atmak, bir kenara atmak, terk etmek, fırlatmak. (B.B, s.305)

İltİNla-: Yıldızlamak, altın kaplamak. (B.B, s.305)

İltİNlan-: 1. Altınla kaplanmak. 2. Parlamak. (B.B, 2019 s.953)

İntİNlanİ: Yıldızlı, altın kaplamalı. (B.B, s.306)

İltİNlat-: 1.Yıldızlamak, altın kaplamak. 2. Parlatmak. (B.B, 2019 s.953)

İt- II: Atmak, bırakmak, fırlatmak, savurmak. (B.B, s.306)

İtkİN-: 1. Yönelmek. 2. Atılmak, fırlamak. 2. Kendini öne atmak, hücum etmek, saldırmak. (B.B, 2019 s.956)

itkıntar-: 1. Çok hızlı gitmek, çok hızlı hareket etmek. 2. Atmak, patlatmak. (B.B, 2019 s.956)

iyt-: 1. Sormak. 2. Talep etmek, istemek; sormak; çağırarak. (B.B, 2019 s.952)

iytım: 1. Araştırma. 2. Soruşturma. (B.B, 2019 s.952)

iytkala-: Dilenmek, zaman zaman istemek. (B.B, s.305)

iytkalakan-: Dilenci, yoksul, sefil. (B.B, s.305)

iytkalıš: Fakir, dilenci. (B.B, s.305)

iyttar-: 1. Sordurmak. 2. İstetmek, talep ettirmek. (B.B, 2019 s.952)

iytu: Soru, sorun, konu, dava, mesele. (B.B, s.305)

iytullı: Soru (sıfat). (B.B, s.305)

iytullın: Sorar gibi, sorarcasına. (B.B, 2019 s.952)

ıltın: Altın, altın para. (B.B, s.305)

ıltın-kımmıl: Mücevher, altın ve gümüş. (B.B, 2019 s.953)

ır- II: 1. Yorulmak. 2. Bıkmak, usanmak. (B.B, 2019 s.953)

ırat-: Ağrımak, acımak. (B.B, s.306)

ıratlar-: Acıtmak, incitmek, acımak, yaralamak. (B.B, s.306)

ıratu: Ağrı. (B.B, 2019 s.954)

ıratullı: Hastalıklı, acı veren. (B.B, 2019 s.954)

ıratullın: Acı vererek, acıtarak. (B.B, s.306)

ırmi-kanmi: Yorulmadan, bıkmadan, usanmadan. (B.B, s.306)

ırtar-: Yormak, yıpratmak, halsiz düşürmek. (B.B, s.306)

ırhan: Zayıf, nazik, ince. (B.B, s.306)

ırhankka: Zayıf, kuru, kurumuş. (B.B, 2019 s.955)

ırhanlan-: Zayıflamak, incelmek. (B.B, s.306)

ırhanlat-: Zayıflatmak, canını çıkarmak, halsiz düşürmek. (B.B, s.306)

isa: Kuyruk sokumu kemiği bölgesi. (B.B, 2019 s.955)

isaşimmi: Sağrı kemiği, kuyruk sokumu kemiği. (B.B, s.306)

2.4. Kısa i(ĩ) ve Uzun i Vokalleri ile Başlayan Kelimeler

Yansıma Sözcükler Türeten i-: Bu ses Oğuz Türkçesinde tabiat taklidi, hayret, nida, şaşkınlık bildirir ve kelime ailesi kökü olarak kullanılmaz (Karademir, 2011: 195). Çuvaş Türkçesinde incelediğimizde ise bunlara ek olarak hayranlık, umutsuzluk ve bir şeyden tikslenme anlamlarını karşılayan sözcüklerin türediğini görmekteyiz.

ĩ!: Ünlem ifadesi. (A, IV s.97)

ĩk: Hıçkırık gösteren yansıma sözcük. (B.B, 2019 s.177)

ĩkĩr-: Anırmak, böğürmek, ağlamak. (B.B, s.72)

ĩkkĩ-tekkĩ: Gelişigüzel, özensiz, özensizce, rastgele. (B.B, 2019 s.177)

ĩklet-: Hıçkırmak. (B.B, s.72)

ĩnĩr-/ ĩnĩrle-/ĩnĩreş-: Sessizce inlemek, inildemek, sessizce ağlamak, sessizce böğürmek, (B.B, s.73)

ĩnreş-: İnlemek, inildemek, sessizce ağlamak. (B.B, s.73)

ĩr: Haykırış, bağırma, nida (koyun kovarken). (B.B, 2019 s.180)

ĩrĩh- I: Kudurmak, çok kızmak, küplere binmek. (B.B, s.74)

ĩrĩh- II: Korkmak, ürkmek ifadesi. (F, s.156-157), (H. P, s.29)

ĩrĩhter-: Bağırma, haykırmak; bağrışmak, gürüldemek, uğultu yapmak, kışkırtmak, saldırtmak. (B.B, s.74)

ĩrĩhterü: Rüzgar gibi koşma, atılma, fırlama. (B.B, 2019 s.182)

ĩrleş-: Gürüldemek; atışmak, gürültü koparmak, bağrışmak. (B.B, s.74)

ĩşikle-: 1.Hıçkırmak. 2. Öksürmek. (B.B, 2019 s.182)

ĩşĩr: Hapşirmek, aksırmak, öksürmek. (A, IV s.138)

ĩşĩk: Öksürük. (B.B, s.74)

- ĩskelen:** Hayranlık ifade eden bir kelime. (A, IV s.151)
- ĩflet-:** Üflemek, nefeslemek. (B.B, 2019 s.184)
- ĩhĩltet-:** Kıkır kıkır gülmek, sessiz sessiz gülmek. (B.B, s.75)
- ĩhĩltetni:** Kıkırdama, kikirdeleme, sessiz sessiz gülme. (B.B, s.75)
- ĩhlet:** İnlemek. (B.B, 2019 s.184)
- ĩhhĩm:** Öksürürken çıkan sesin yansıması. (A, IV s.153)
- ĩhhĩmlet:** Öksürmek. (A, IV s.153)
- i-i:** Konuşma sırasında düşünme eylemi. (GÜZEL, s.1087)
- iyyalat-:** Evet, evet deyip durmak. (B.B, 2019. s.194)
- iyuk:** Hıçkırık. (A, III. s.87)
- ik I:** Hıçkırık. (A, III. s.89)
- iklet-:** Hıçkırık tutmak. (B.B, s.79)
- ikletni:** Hıçkırık tutma. (B.B, s.79)
- iksü:** Hıçkırık. (B.B, s.79)
- iler:** Yüksek sesle gülmek, kahkaha atmak. (B.B, s.80)
- ilet:** Yüksek ve gür ses çıkarmak, bağırarak, haykırmak. (A, III. s.83)
- iskĩrt-:** Çocuđu çiše tutmak. (B.B, s.83)
- is/is/ah:** Su (Çocuk dilinde). (A, III s.151)
- ih I:** Şaşkınlık veya hayranlık ifadesi. (A, III s.157)
- ih II:** Umutsuzluk ifadesi. (A, III s.157)
- ihĩlti:** Her zaman bıyık altından gülmeyi seven. (B.B, s.83)
- ihĩr:** Kahkaha atmak, kıkırdamak. (B.B, s.210)

Kısa i (ĩ)-: Normal i'den daha kısa bir i için kullanılmaktadır. Ön damakta e ve ü arası bir sestir. Bu bakımdan hem düz-yuvarlak arası hem de dar-geniş arası bir sestir. Yarı açık olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). İ vokalinin karşılığıdır. Yalnız ilk hecede

vurguludur (Yener, 2010: 20). Çuvaş Türkçesinde *śemśe (yumuşak) vokaller* olarak ayrılan grupta yer almaktadır (Ersoy, 2017: 43).

Uzun i-: Türkiye Türkçesindeki i'ye benzer. İnce, düz ve dar bir sestir (Ersoy, 2017: 45). Aynı zamanda ön damak, geniş bir vokaldir (Yener, 2010: 21). Kapalı olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Bu vokal de *śemśe (yumuşak) vokaller* olarak ayrılan grupta yer almaktadır (Ersoy, 2017: 43). Uzun i(ĩ) sesi, genellikle ön seste y-türemesiyle görülür. (Ceylan, 1997: 169-170). Bunun örneklerine “Söz Başında Türeyen Y Sesiyle İlişkili Kelimeler” adlı başlıkta yer verilmiştir.

Oğuz Türkçesinde yanına gelen anlam ayırt edici ünsüzlerle incelik, sivrilik, nem, iz, ön, uzaklık kavramları ve bu kavram çerçevesinde kelimeler türetir (Karademir, 2011: 209). Bu kavramlara ek olarak iş, uğraş gibi kavramlar çerçevesinde ve inek gibi hayvan isminin türetildiğine ulaşmaktayız. Çuvaş Türkçesinde kısa i(ĩ) ve uzun i vokalleri yanına /y, l, n, r, ś/ ünsüzleri alarak oluşturduğu kavramlar ve bu kavramlara bağlı türetilen kelimeler aşağıda alfabetik sıra ile verilmiştir.

ĩĩk: Önce, daha erken; önceden, eskiden. (B.B, s.72)

ĩĩkren: Eskiden beri, çoktan beri. (B.B, s.72)

ĩĩkreh: Önce, eski. (B.B, s.72)

ĩĩkhi: Eski, geçmiş, yıllanmış. (B.B, s.72)

ĩĩklenter-: Mideyi bulandırmak. (B.B, s.72)

ĩne: İnek. (B.B, s.72),

ĩnellĩ: İnekli. (B.B, s.72)

ĩnen-: İnanmak, emin olmak; kanmak. (B.B, s.73)

ĩnenter-: İlandırmak, kandırmak. (B.B, s.73)

ĩnenterü: Güvence, teminat, tasdik. (B.B, s.73)

ĩnenterüllĩn: Güvenle, ciddiyetle. (B.B, s.73)

ĩnenü: İnanç; güven, inanma. (B.B, s.73)

ĩnenüsĩrlĩh: İnançsızlık, güvensizlik. (B.B, s.73)

ĩnençĩksĩr: İnançsız. (B.B, s.73)

- ĩner I:** Dũn. (B.B, s.73)
- ĩnertenpe:** Dũnden beri. (B.B, s.73)
- ĩnerhi:** Dũnkũ. (B.B, s.73)
- ĩrevĩĩ:** Gũrũnũř, biĩim; tavır, Şekil, kalıp, kıyafet. (B.B, s.73)
- ĩreskel:** Boşuna, boş yere; yok yere, sebepsiz. (B.B, s.74)
- ĩreskellĩ:** Birdenbire, ansızın. (B.B, s.74)
- ĩretnelle:** Ziyafet, ŐȖlen. (B.B, s.74)
- ĩreřle-:** Sũslemek, bezemek, donatmak. (B.B, s.74)
- ĩrlĩk:** Ŭzũcũ, can sıkıcı; acınacak durumda. (B.B, s.74)
- ĩs I:** İş, uğraş; gȖrev, vazife; sorun, dava. (B.B, s.74)
- ĩs- II:** İĩmek. (B.B, s.74)
- ĩsem-řiyũm:** Yeme-iĩme. (B.B, s.74)
- ĩřũn:** İĩilmek. (B.B, 2019 s.183)
- ĩs-yĩr:** İz. (B.B, 2019 s.183)
- ĩřki:** İĩki, cũmbũř, eğlence, ziyafet, ekrem. (B.B, s.74)
- ĩřkũlle:** İkram iĩin votka. (B.B, s.74)
- ĩřkunĩ:** İş gũnũ. (B.B, s.74)
- ĩřle-:** alışmak, uğraşmak, yapmak, etmek, kılmak, işlemek; eğitmek, kullanmak. (B.B, s.74)
- ĩřlev:** Emek, alışma; zahmet, aba; yapıt. (B.B, s.75)
- ĩřlevlĩ:** GȖrevli; iřĩi, alışan. (B.B, s.75)
- ĩřletter-:** alıştırmak, gȖrev yapttırmak, işletmek. (B.B, s.75)
- ĩřlĩ:** Meşgul, işi gũcũ olan. (B.B, s.75)
- ĩřlũn:** Ciddi, harıl harıl. (B.B, 2019 s.183)
- ĩřlũh:** Emek, alışma; zahmet, aba; yapıt. (B.B, s.75)

İslıhlı: Çalışan, aktif, faal, enerjik. (B.B, s.75)

İslıhsır: Aylak, boş, tembel, işsiz. (B.B, s.75)

İsme: İçki, içecek, içme. (B.B, 2019 s.183)

İsme-şime: Yiyecek içecek. (B.B, s.75)

İsmen: Çalışkan, hamarat, enerjik, çalışmayı seven. (B.B, 2019 s.184)

İs-puú: İş. (B.B, 2019 s.183)

İsri: İşteki, iş, işle ilgili. (B.B, s.75)

İssır: İşsiz, aylak, boş. (B.B, s.75)

İssırilen: Tembellik etmek. (A, IV s.146)

İssi: Hasat mevsimi. (B.B, s.75)

İster-: İçirmek, sulamak. (B.B, s.75)

İsterkıç: Çanak, yalak. (B.B, s.75)

İşken-: 1. Sayıklamak. 2. Şaklabanlıklar etmek, maskaralık etmek. (B.B, 2019 s.185)

İs-hıl: İş, çalışma, işleme; faaliyet, eylem, meşgale. (B.B, s.75)

İşçen: Çalışkan, hamarat, işini seven. (B.B, 2019 s.184)

İşçenlüh: İşçenlik, çalışkanlık, hamaratlık, işseverlik. (B.B, s.75)

İtlenter-: Eziyet etmek, işkence yapmak, ızdırap çektirmek. (B.B, 2019 s.184)

İşır-: 1. Gayretle çalışmak. 2. Vurmak, kırmak, dayaktan geçirmek. (B.B, 2019 s.185)

İşket-: 1. Rahatsız etmek, tedirgin etmek, sıkıntı vermek; kaygılandırmak. 2. Vurmak. (B.B, s.75)

iy: Oyma kalemi. (B.B, s.79)

iyelen-: 1. Kudurmak. 2. Maskaralık etmek, zııırlık etmek. (B.B, 2019. s.194)

iyĩh-: Büyümek. (B.B, s.79)

ikĩrĩĩk: Kıvrıntı, kıvrım, dolambaç. (B.B, 2019 s.195)

iles-miles: Çirkin, iğrenç, suretsiz, korkunç, şekilsiz. (B.B, s.80)

ilĩr-: 1. Meraklı olmak, merak sarmak, düşkün olmak, imrenmek, tamah etmek. 2.Kudurmak. (B.B, s.80)

ilĩrt-: 1. Çekmek, cezbetmek, kudurtmak, büyülemek, gönlünü kapmak, kandırmak, ayartmak. 2. İftira etmek, suçlamak, gammazlamak, söz taşımak. (B.B, s.80)

ilĩrtmĩş: Çekici, cazip, gönül alıcı, baştan çıkarıcı, cezbeden. (B.B, s.80)

ilĩrtü: Cezbetme, gönül alma, çekme. (B.B, s.80)

ilĩrtüllü: Çekici, cezbedici, gönül alıcı, baştan çıkarıcı. (B.B, s.80)

ilmĩş /ilmĩş kun: Bir gün önce, arife günü, arifesinde. (B.B, s.80)

ilmĩş kaş: Bir önceki gece. (B.B, s.80)

imen-: Sıkılmak, çekinmek, utanmak, yüzü tutmamak, cesaret edememek, göze alamamak. (B.B, s.80)

imenni/imenü: Çekimsizlik, cesaretsizlik, sıkılganlık. (B.B, s.80)

imenter-: Utandırmak, mahçup etmek, bozmak. (B.B, s.80)

imençĩklũh: Utangaçlık, sıkılganlık. (B.B, s.80)

imĩr-: Tümüyle ezmek, parçalamak. (B.B, s.80)

imĩrũl-: Tümüyle ezilmek, parçalanmak. (B.B, s.80)

ine: İnek. (A, III s.122)

inkek II /inkek-sinkek: Kötülük, talihsizlik, aptallık, şanssızlık, zarar, hasar. (B.B, s.81)

inkeklen-: Belaya uğramak, derde düşmek, sıkıntı çekmek, deretlenmek. (B.B, s.81)

inkeklũ: Mahvedici, yıkıcı, çok zararlı. Mutsuz, bedbaht, talihsiz, uğursuz. (B.B, s.81)

in̄se: Uzak. (B.B, s.81)

in̄s̄īş: Uzaklık. (B.B, s.81)

ir̄īks̄ir̄le-: Zorlamak, sıkıştırmak. (B.B, s.82)

ir̄īks̄ir̄letse: Zorla, zorlayarak. (B.B, s.82)

ir̄s̄ir̄le-: Kirletmek, pisletmek. (B.B, s.82)

ir̄s̄ir̄len-: Kirlenmek, pislenmek, berbat olmak. (B.B, s.82)

ir̄s̄ir̄lenter-: Kirletmek. (H. P, s.56)

ir̄s̄ir̄l̄īh: Pislik, kirlilik, berbatlık. (B.B, s.82)

irt̄n̄ī: Geçmiş, eski. (B.B, s.83)

irt̄t̄ir-: 1. Bırakmak, müsaade etmek, izin vermek, geçirmek, vakit geçirmek. 2. Geçmek, geride bırakmak. (B.B, s.83)

islen-: 1. Islanmak, iliklerine kadar ıslanmak. 2. Kendini kaybedene kadar votka içmek. (B.B, s.83)

islenter-: 1. Islatmak. 2. . Kendini kaybedene kadar votka içirmek. 3. Dövmek, dayak atmak. (B.B, s.83)

islen̄ç̄īk: Islak, ıslanmış. (B.B, s.83)

islet-: 1. Islatmak. 2. Dövmek. (B.B, s.83)

iş̄k̄īn-üş̄k̄īn: Bol bol sulanmak. (B.B, s.83)

iş̄k̄īnter-: Bol bol sulamak. (B.B, s.83)

a sesinin üzerine /m/ anlam ayırt edici sesin gelmesiyle büyüklük ve akrabalık kavramı veren adlar türetilmiştir. Bunun örneklerine çoğunlukla a vokalinde rastlamıştık. ĩ vokalinde yer alan örneklere ise aşağıda yer verilmiştir.

ĩmp̄iç-ç-e: 1. Amca. 2. Yaşlı bir erkeğe saygı ifadesi taşıyan hitap sözü. (B.B, s.72)

imp̄iççe: Amca, dayı, yaşlı erkeklere saygı ifadesi. (B.B, s.81)

Çuvaş Türkçesinde kısa i(ĩ) ve uzun i vokali bazı durumlarda Eski Türkçede kapalı e ünlüsüne karşılık gelir (Ersoy, 2017: 46). Ayrıca aşağıda Genel Türkçe a vokalinin /ĩ, i/ vokallerine karşılık gelen örneklerine de yer verilmiştir.

ĩyye : Ruh. (A, IV s.98)

ĩĩş: 1. Mutluluk, saadet. (B.B, 2019 s.177)

ĩĩşlĩ: 1. Mutlu, talihli, şanslı. 2. Bereketli, bol. 3. Gücü olan, muktedir. (B.B, 2019 s.177)

ĩm- II: Emmek. (B.B, s.72)

ĩmĩrt-: Emzirmek, emdirmek. (B.B, s.72)

ĩmkĩç: Emzik. (B.B, s.72)

ĩmter-: Emzirmek, emdirmek. (B.B, s.72)

ĩner II: Binek hayvanlarının sırtına konulan nesne, eyer. (A, IV s.120)

ĩnerçĩk: At koşumunun üzerine oturan bölümü. (B.B, s.73)

ĩnĩk II: Şafak. (B.B, s.73)

ĩnĩrĩk/ĩnĩrkĩ: Alaca karanlık. (B.B, s.73)

ĩnsele-: Dövmek, tokmaklamak. (B.B, s.73)

ĩnseren: Aniden, tesadüfen, beklenmedik bir anda. (B.B, s.73)

ĩntrĩk: Alaca karanlık. (B.B, s.73)

ĩntrĩklen-: Kararmak, koyulaşmak. (B.B, s.73)

ĩntrĩkleni: Alaca karanlığın düşüşü. (B.B, s.73)

ĩppĩl-teppĩl: Aceleyle, acele acele, apar topar. (B.B, 2019 s.180)

ĩrĩşke-: 1. Yıkmaq, tahrip etmek, harap etmek, kırmak. 2. Vurmak, dövmek. (B.B, 2019 s.182)

ĩşĩlen: Sürünmek, emeklemek. (A, IV s.138)

ĩssĩr: Sarhoş, içkili, acınası. (A, IV s.139)

İser-: Özgür, serbest bırakmak, çözmek, açmak. (A, IV s.150), (H. P, s.29)

İşelen-/ İškelen: 1. Acele etmek. 2. Düşünmek, merak etmek; özen göstermek. (B.B, s.75) (A, IV s.154)

İşelenter-: 1. Acele ettirmek. 2. Azarlamak, paylamak; işlemek, küfretmek. (B.B, s.75)

İşelençik: Aceleci. (B.B, s.75)

İşer: Kırmak, bozmak, parçalamak. (A, IV s.154)

İške-: Ezmek. (B.B, 2019 s.185)

İşkîn-: Elde etmeye uğraşmak, çabalamak, hızlı hızlı gitmek. (B.B, s.75)

İşkirt-: Acele ettirmek, sıkıştırmak, teşvik etmek. (B.B, s.75)

İştelen-: Dört dönmek, koşuşmak, uğraşmak, acele etmek. (B.B, 2019 s.185)

İye I: 1. Evet. 2. İye, kötü ruh. (B.B, s.79), İye=ara=da: Evet (A, III s.84)

İk II: İki. (A, III s.89)

İkerçî: Bir çeşit akıtma (hamur işi) (B.B, s.79)

İkirt-: 1. Boşaltmak, dökmek. 2. Bira koymak. 3. Buzağıyı süt emmesi için ineğin yanına getirmek. (B.B, s.79)

İkivlaşlîh: İkili iktidar. (B.B, s.79)

İküleś/İküleş : İkizler. (A, III s.93)

İkipitlî: İkiyüzlü. (B.B, s.79)

İkipitlîlen-: İkiyüzlüleşmek. (B.B, s.79)

İk/İkkî/İkî/: İki. (A, III s.91), (B.B, s.79),

İkküle-: Çatallamak, ikiye ayırmak. (B.B, s.79)

İkkülen-: 1. Çatallanmak, ikiye ayrılmak . 2. Şüphelenmek. (B.B, s.79)

İkkülenni: Şüphe. (B.B, s.79)

İkkülle: İki yoldan, iki türlü. (B.B, s.79)

ikkũlĩ: İki yönlü, iki taraflı. (B.B, s.79)

ikkũmĩş: İkinci. (B.B, s.79)

ikkũmĩşle: İkinci, ikincil, ikinci defa. (B.B, s.79)

ikkũn: İkişi beraber, iki kişi. (B.B, s.79)

ikle-: Dinlemek, kulak vermek. (A, III s.96)

iksũl: Eksilmek, azalmak. (B.B, s.79)

iksũlmi: Eksilmeyen, azalmayan. (B.B, s.79)

iksũlü: Eksilme, azalma. (B.B, s.79)

iksũmĩr: İkimiz, ikimiz beraber. (B.B, s.79)

iksũr: Siz ikiniz. (B.B, s.79)

iksũt-: Azaltmak. (B.B, s.79)

ikşer: Herkese iki tane. (B.B, s.79)

il-: 1. Almak, satın almak. 2. Kesmek. (B.B, s.79)

ilen-: Alışmak, bağlanmak, benimsemek. (B.B, s.80), (H. P, s.54)

ilenter-: Alıştırmak, kendine çekmek. (B.B, s.80)

ilençũk: Yatkın, meyilli, uygun. (B.B, s.80)

ileş-: Alışmak, bağlanmak. (B.B, s.80)

ilũm-tilem: 1. Görülmeyen, belirsiz. 2. Her usulde, her tarafa.3. Tan yerinin ağarmasından önce, tan yerinin ağarmasının ilk ışıkları. (B.B, s.80)

ilũn-: Alınmış olmak. (B.B, s.80)

ilũh-: Toplamak, şişmanlamak, kilo almak, gülmek, eğlenmek, şaka yapmak. (B.B, s.80)

ilmĩş –ilmĩş pul-: (almak istemiyor gibi görünüp) Almak. (B.B, s.80)

ilt- I: Dinlemek, işitmek. (A, III s.112)

iltele-: Duymak, işitmek, dinlemek. (B.B, s.80)

iltũn-: Dinlenmek, işitilmek. (B.B, s.80)

iltũnter: Duyurmak, duyulmasını sağlamak. (A, III s.113)

iltle: Dinlemek. (A, III s.113)

im: Şifa, ilaç. (A, III s.115)

imu: Şifa, ilaç, koca karı ilacı. (B.B, s.80)

imeni: Malikâne, yurtluk. (B.B, s.80)

imĩş: Sözde, sözüm ona, güya. (B.B, s.80)

imin: İyi, huzurlu. (A, III s.120)

imken: Zarar vermek, yırtmak. (A, III s.120)

imket: Bozmak, hasara uğratmak.(A, III s.121)

imle-: Geleneksel yöntemlerle iyileştirmek, tedavi etmek. (B.B, s.81)

imlĩ/imlĩ-siplĩ: Şifalı, şifa verici. (B.B, s.81)

imlũh: İyileştirici özellik, iyileşmek. (A, III s.117)

imşam: 1. İlaç, Kocakarı ilacı 2. Gübre. (B.B, s.81)

imşetlĩ: İyi, güzel, uygun. (A, III s.121)

imsĩrlih: Hasta olmak. (A, III s.117)

imşek: Zayıf, çok zayıf, kuru, güçsüz. (B.B, s.81)

imşer: Cılız, kavruk, yanık, zayıf, hastalıklı. (B.B, s.81)

imşerkke: 1. Zayıf, cılız, güçsüz. 2. Beceriksiz. (B.B, s.81)

imşerlen-: Zayıflamak, beceriksizleşmek, cılızlaşmak, güçsüzleşmek. (B.B, s.81)

ip: Fayda, yarar. (B.B, s.82)

iple-: Düzene sokmak, sağlamlaştırmak, düzenlemek. (B.B, s.82)

ipleş-: Birleşmek, anlaşmak, sözleşmek. (B.B, s.82)

iplĩ: Rahat, uygun, faydalı, dikkatli. (B.B, s.82)

ips̃ir: Rahatsız. (A, III s.127), 1. Titiz olmayan, çapaçul, dağınık, düzensiz. 2. Beceriksiz, acemi. 3. Yersiz, yerinde olmayan. 4. Rahatsız. (B.B, 2019 s.206)

ipt̃ık: 1. Artık. 2. Geniş, engin, ferah. (B.B, 2019 s.206)

ir- I: Ezmek, değiştirmek, eritmek, karıştırmak. (B.B, s.82)

ir II: 1. Sabah 2. Sabahleyin 3. Erken. (B.B, s.82)

irh̃ı/ irh̃ınehi: Sabahki. (H. P, s.55)

irh̃ıne: Sabahleyin. (H. P, s.55)

ir̃ıl-: 1. Erimek, dağılmak. 2. Lapa haline gelmek. (B.B, s.82)

ir̃ıter-: Eritmek, dağıtmak. (B.B, s.82)

ir̃ıçık: 1. Çabuk eriyen, kolayca dağılan. 2. Uyuşuk, gevşek, pörsümüş, gevşemiş. (B.B, s.82)

ir̃ın-kaşın: Sabahleyin ve akşamleyin. (B.B, s.82)

irlese: Sabah erken, sabahleyin. (B.B, s.82)

ir̃ı- kaşlı: Sabah akşam. (B.B, s.82)

irpe: 1. Sabah, sabahleyin. 2. Ertesi sabah. (B.B, 2019 s.207)

irs̃ır : Sabahtan önce. (B.B, s.82)

irt- II: 1. Geçmek, gitmek, geride bırakmak. 2. Aksini söylemek, itiraz etmek, tersini yapmak. (B.B, s.82)

irten- şuren: Geçen, giden. (B.B, s.82)

ir̃ın- I: Yaramazlık yapmak, başı bulutlarda gezmek, kurum satmak. Coşmak, heyecana gelmek. (B.B, s.82)

ir̃ın- II: Ayrılmak. (B.B, 2019 s.208)

ir̃ınter-: şımartmak, yüz vermek, göz yummak, görmemezlikten gelmek. (B.B, s.82)

ir̃ınçık: Yaramaz çocuk, haşarı, çapkın. (B.B, s.82)

- irtũh-:** Şımarmak. (F, s.173)
- irtũh-:** 1. Doyup bıkmak, doygunluğa ulaşmak. 2. Yaramazlığa başlamak, yaramazlaşmak. 3. Küstahlaşmak. 4. (bir şeyi) Kötüye kullanmak. (B.B, 2019 s.208)
- irteh-:** Yaramazlığa başlamak, yaramazlaşmak. (B.B, s.82)
- irtehter-:** Şımartmak, bozmak, berbat etmek. (B.B, s.83)
- irtereh:** Erken. (H. P, s.55)
- irhi:** Sabahki. (B.B, s.83)
- irhine:** Sabah, sabahleyin. (B.B, s.83)
- irhinehi:** Sabahki, sabahleyin olan. (B.B, s.83)
- irhineççen/irççen:** Sabaha kadar. (B.B, s.83)
- isker-:** İzlemek, takip etmek, gözetlemek. (B.B, s.83)
- itle-:** Dinlemek, işitmek, işitilmek. (B.B, s.83)
- iş- I:** Yüzmek. (B.B, s.83)
- iş- II:** Yıkmaq, harap etmek, tahrip etmek, bozmak. (B.B, s.83) Birbirinden ayırmak. (H. P, s.56)
- işũl-:** Yıkılmak, çökmek, dökülmek, ozulmak, berbat olmak, çözülmek. (B.B, s.83)
- işũlter-:** Yıkmaq, tahrip etmek, harap etmek. (B.B, s.83)
- işũlçũk:** Yıkılmış, çökmüş, harap olmuş. (B.B, s.83)
- işket:** Kürek, kayık küreği. (B.B, s.83)
- işşek:** Eşek. (A, III s.164)

İlk Türkçe ve Ana Çuvaşça u vokalinin uzunluğu Çuvaşçada, ön seste belirgin izler bırakmıştır. Büyük çoğunlukla ĩ, ĩ vokalleriyle karşılanır. Kendisinden önce y- veya v- türetmiş olmasıyla ve çeşitli seslik izlerle görülmektedir (Ceylan, 1997: 183). Eski Türkçe ü vokalinin de genellikle ĩ ile karşılandığı bilinmektedir (Ersoy, 2017: 49).

Genel Türkçe u/ü vokallerinin, Çuvaşçada ĩ ve i vokalleriyle karşılandığı kelimelerin örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

ĩlker: Ülker, Avcı(Oriyon), takımyıldız. (A, IV s.102), (B.B, s.72)

ĩñih-: Ütölmek, yanmak. (B.B, s.73)

ĩnt-: 1. Ütülemek; yakmak, ateş etmek. 2. Sökmek, kırbaçlamak, vurmak. (B.B, s.73)

ĩnti: Şimdi, artık, daha. (B.B, s.73)

ĩntirkke-/ĩntirhe-: Uyuşturmak, yitmek, kaybolmak, şaşırarak, bayılmak. (B.B, s.73)

ĩntirki: Uyuşuk, serin, soğuk, donmuş. (B.B, s.73)

ĩntih-: Yorgunluğun son derecesine varmak. (B.B, s.73)

ĩrçe-: Çoğalmak, türemek, üremek. (B.B, s.74)

ĩrçevli: Verimli, üretken, bereketli, doğurgan. (B.B, s.74)

ĩrçevliih: Verimlilik, doğurganlık, üretkenlik. (B.B, s.74)

ĩrçevsür: Verimsiz, bereketsiz, üretken olmayan. (B.B, s.74)

ĩrçet-: Üretmek, yetiştirmek; çoğaltmak, türetmek. (B.B, s.74)

ĩrçetni: Yetiştirme; üretme, çoğaltma; basma. (B.B, s.74)

ĩrçim: Verimlilik, doğurganlık, üretkenlik. (B.B, s.74)

ĩrçimli/ĩrçihli: Verimli, bereketli, üretken, doğurgan. (B.B, s.74)

ĩşim: Kuru üzüm. (A, IV s.150)

ĩşen-: Yorulmak, halsiz düşmek, yıpranmak, güçten düşmek, bitkinleşmek. (B.B, s.75)

ĩşenter-: Yormak, halsiz bırakmak, güçten düşürmek. (B.B, s.75)

ĩşençik: 1. Yorgun, halsiz, bitkin. 2. Yorgunluk, halsizlik, bitkinlik. (B.B, s.75)

iki: Uyku. (A, III s.93), iki (B.B, 2019 s.195)

ĩĩm: Üzüm. (Y, s.72)

ĩĩm sırlı: Kuru üzüm. (B.B, s.83)

ihĩ: Uyku. (A, III s.158)

ihũle: Uyumlamak. (A, III s.158)

İlk Türkçe o vokali Çuvaşçada, kök hecede bazı durumlarda ĩ, u, ı sesleriyle karşımıza çıkar (Ceylan, 1997: 178). Aşağıda Türkçe o ve ö vokalinin ĩ ve i sesleriyle karşılandığı örnekler yer almaktadır.

ĩkĩr-: Yetişmek, başarmak, başarı göstermek, ulaşmak. (B.B, s.72)

ĩkĩrt-: Sona erdirmek, bitirmek, tamamlamak, ulaştırmak. (B.B, s.72)

ĩkken: Görkemli, debdebeli; mükemmel, şahane, enfes. (B.B, s.72)

ĩkkĩnlen-: Görkemlileşmek, mükemmelleşmek, şahaneleşmek. (B.B, s.72)

ĩn I: Başarmak, başarılı olmak. (A, IV s.113)

ĩner- III: Akort etmek, ayarlamak, kurmak, düzene sokmak. (B.B, s.73)
onar- (F, s.153)

ĩnĩs: Şans, baht, başarı.

ĩnĩster-: Başarılı olmak, sonuç almak, ulaşmak. (B.B, s.73)

ĩnkert-: 1. Yeniden düzenlemek. 2. Anlamak, kavramak, bilincinde olmak, tahmin etmek, sezme. (B.B, s.73)

ĩrtĩ: Öz, çekirdek. (A, IV s.136), (F, s.157)

ĩselen: Yavaş hareket etmek, oyalanmak. (A, IV s.137)

ĩsrĩn-: Çözölmek, açılmak. (H. P, s.29)

irt- I: Temizlemek, tasviye etmek, , ayıklamak, soymak. (B.B, s.82)

2.5. O Vokali ile Başlayan Kelimeler

Yansıma Sözcükler Türeten o-: Yansıma sözcükler türetmesi sebebiyle aslî kök değildir. Oğuz ve Kıpçak Türkçesinde hayret, nida, gösterme ve belirtme gösterir (Karademir, 2011: 239; Güler, 2017: 179). Çuvaş Türkçesinde ise şaşkınlık ve hayret ifadelerinin karşılanmasını sağlar.

o: Ooo! (B.B, 2019 s.441)

o-o-oy: Acıma ifadesi. (A, III s.167)

oy-oy-oy!: Şaşkınlık ve hayret ifadesi. (A, III s.171)

oyık/oyih: Ay. (A, III s.175,177)

oh-hom: Şaşkınlık belirten bir ünlem. (GÜZEL, s.1169)

o-: Türkiye Türkçesindeki o'ya benzer. Rusçadan ve başka dillerden Çuvaşçaya girmiş olan alıntı kelimelerde bulunur. Arka damakta teşekkül eder. Yuvarlak ve geniş bir vokaldir (Ersoy, 2017: 45). Açık olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Bu vokal çoğunlukla alıntı kelimelerde (Ersoy, 2017: 43) ve Viryal ağızda görülür. Çuvaş yazı dili Anatri ağızı üzerine kurulmuştur ve bu ağızda o yerine u bulunur. o vokali Viryal ağızına özgüdür (Ceylan, 1994: 155). Çoğunlukla yansıma sözcükler, alıntı kelimeler ve ön seste v- türemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Oğuz ve Kıpçak Türkçesinde o vokali ile merkez, orta kavramlarını çağrıştıran kelimeler türemiştir (Karademir, 2011: 245). Çuvaş Türkçesindeki örnekleri “Söz Başında Türeyen V Sesiyle İlişkili Kelimeler” başlığı altında yer almaktadır.

2.6. U Vokali ile Başlayan Kelimeler

Yansıma Sözcükler Türeten u-: Tabiat taklidi olan bu ses bir kelime kök ailesi oluşturmaz. Oğuz Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde /b, c, d, ğ, f, h, ş, v, y/ ünsüzlerinin başına gelerek hayret, nida, gösterme ve belirtme ifadelerinin karşılanmasını sağlar (Serap Karademir, 2011: 319; Güler, 2017: 127). Çuvaş Türkçesinde ise /y, l, r, t, h/ ünsüzlerinin başına gelerek, şaşkınlık, acıma, uğultu, nida ifadelerinin karşılanmasını sağlar. Ayrıca çocuk dilinde su kelimesini çağrıştıran u, bunun örnekleri arasındadır.

u II: Su (Çocuk dilinde). (A, III s.165)

u III: Ünlem ifadesi. (A, III s.165)

uy I: Uy uy!, Oy oy! Gibi şaşma, korku ifadesi. (B.B, s.247)

uy-uy / oy- oy: Şaşkınlık ve acıma ifadesi. (A, III s.170)

ula- I/ ulasa makır-: Ulu. (Rüzgârla ilgili olarak) anırmak, böğürmek, Hüngür hüngür ağlamak. (B.B, s.248)

ulat: Uğultu üretmek. (A, III s.166)

ulu: Uluma ifadesi. (A, III s.166)

ulu: Uluma, böğürme, böğürtü. (B.B, 2019 s.781)

ura III: Yaşasın! Şerefe! (A, III s.267)

uti-uti: “Ut ut ut” şeklindeki ördek nidası. (B.B, 2019 s.793)

uh I: Of. (B.B, s.253)

uhlat-: Ohlamak, oh diyerek rahatlamak. (B.B, s.253)

u-: Türkiye Türkçesindeki u’ya benzer. Arka damakta teşekkül eder. Yuvarlak ve dar bir vokaldir (Ersoy, 2017: 45). Bazı ağızlarda u vokali, düzleşmiş bir o vokaline dönüşmeye eğilimlidir (Yener, 2010: 21). Kapalı olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Bu vokal, *hutı (katı) vokaller* olarak ayrılan grupta yer alır (Ersoy, 2017: 43). Oluşumunda alt ve üst çeneler birbirine yaklaşır. Hoşa gitmemeyi, beğenmemeyi, küçümsemeyi, umursamamayı ifade eder. Burun kıvrırma hareketi sırasında dudakların aldığı şekil ile u vokalinin çıkarılırken dudakların aldığı şekil aynıdır (Karahana, 2008: 6).

Bu vokal, Oğuz Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde mesafe, uzaklık, yakınlık, yol kavramları yanında utanmak, ulumak, uçmak, ucuz anlamlarında kelimeler türeten kök vokaldir (Serap Karademir, 2011: 325; Güler, 2017: 127). Çuvaş Türkçesinde ise düşünmek, tenhalaşmak, ulumak, kızgınlık, haylazlık, uyuşukluk, birleşmek, artmak anlamlarını çağrıştıran kelimelerin türediğini gözlemledik. Bu kelimelerin kullanım örnekleri aşağıda verilmiştir.

uyla-: Düşünmek, aklından geçirmek, sanmak, şüphelenmek. (B.B, s.247)

uymıl: 1. Solmuş (bitkiler hakkında). 2. Uyuşuk, gevşek. (B.B, 2019 s.777)

ulani: Uluma. (B.B, s.248)

ulah/ ullah: 1. Tenha, kuytu, münzevi. 2. İnziva, halvet, gençlerin müzikli akşam toplantısı. (B.B, s.248)

ulahın: Baş başa (kalarak), gizlice. (B.B, s.248)

ulahlan-: Tenhalaşmak, ıssızlaşmak, sakinleşmek, sessizleşmek. (B.B, 2019 s.779)

ulahlantar-: Tenhalaştırmak, ıssızlaştırmak, sakinleştirmek, sessizleştirmek. (B.B, 2019 s.779)

ulahhın: 1. Baş başa. 2. Gizli, gizlice. (B.B, 2019 s.779)

ulaş-: Ulumak. (B.B, s.248)

ulih- II: Çıkmak (dağa, ağaca, çatıya vb.), yüksekte olan bir yere gitmek, tırmanmak. (B.B, s.248)

ulihhtar-: Almak, kaldırmak, çıkarmak, kalkındırmak, harekete geçirmek, koymak, yükseltmek. (B.B, s.248)

ulla: Ulumak. (A, III s.218)

una-: Yuvarlamak, bulamak. (B.B, s.249)

unaś: Hamurdan yapılmış sucuğa benzer şey. (B.B, s.249)

upalen-: Emeklemek. (B.B, s.250)

ura II: İplik çilesi. (B.B, s.250)

urapa: 1. At arabası. 2. Yüklü araba. 3. Tekerlek, çark. (B.B, s.250)

urapa-tarantas: Yaylı binek arabası. (B.B, 2019 s.786)

urlı: 1. Enine, enlemesine 2. -dan, ile, aracılığıyla, kanalıyla, sonra. (B.B, s.251)

urlî kaşa: Boydan boya, bir yandan diğer yana, tümüyle, baştan başa. (B.B, s.251)

urlîla: Enine, enlemesine. (B.B, 2019 s.787)

urlîn: Enine, enlemesine. (B.B, 2019 s.787)

urlî-pirlî: Enine boyuna, karış karış. (B.B, s.251)

urlî-tîrih: Enine, boyuna. (B.B, 2019 s.787)

urlîş-î: Çap, bir şeyin genişliği. (B.B, s.251)

urtmah I: 1. Samanı çatıda ya da samanlıkta bastıran uzun değnek. 2. İneğin boynuna sürüden kaçmaması için bağlanan sopa. (B.B, 2019 s.788)

usal: 1. Kötü kalpli, öfke dolu, öfkeli, kindar, kızgın, azgın, kötü, zalim
2. Kötülük, hınç, zarar. İğrençlik, iğrenç şey. (B.B, s.252)

usalla: 1. Dehşetli, müthiş, şeytan gibi. 2. Hınçla, hışımla. (B.B, 2019 s.789)

usalla-: Sövmek, küfretmek; kötölemek, yermek. (B.B, 2019 s.789)

usallan-: Kötüleşmek, kinlenmek, zalimleşmek, öfkelenmek. (B.B, s.252)

usallîn: Kötülükle, hınçla, hışımla, kinle. (B.B, s.252)

usallîh: Kızgınlık, öfke, hırs, zalimlik. (B.B, s.252)

usal-tîsel: Her türlü kötülük, bela, felaket. (B.B, s.252)

uskîn I: Dolaşmak. (A, III s.294)

uskînlan: Boş boş dolaşmak. (A, III s.294)

uslankî: Tembel, haylaz, boş gezenin boş kalfası. (B.B, s.252)

uslap: Hantal, ağır kanlı, tembel, beceriksiz, işsiz. (B.B, s.252)

uslaplan-: Haylazlık etmek, tembellik etmek, üşenmek. (B.B, s.252)

usmak I: Tembel, uyuşuk, ağır (kişi hakkında). (B.B, s.252)

usmaklan-: Tembelleşmek, uyuşuklaşmak, ağırlaşmak. (B.B, 2019 s.790)

usmaklantar-: Tembelleştirmek, uyuşuklaştırmak, ağırlaştırmak. (B.B, 2019 s.790)

uşım I: Güzlük ekin. (B.B, s.252) ü

uškirt-: Kışkırtmak, saldırtmak, tahrik etmek. (B.B, s.252) ü

util: Padişah ailesinin elindeki toprak parçası, buranın idaresi. (B.B, 2019 s.793)

utravın- utravın: Yer yer. (B.B, 2019 s.793)

utyug: Ütü. (B.B, s.253)

utyugla: Ütülemek. (B.B, s.253)

uh III / oh : Yükselmek, artmak. (A, III s.340-341)

uhır- II: Uzun ve ince çubuk, sap. (A, III s.345)

uşat: Gerdel (içine süt vb. şeyler konulan helke). (B.B, 2019 s.796)

uşın-: Elde etmeye uğraşmak, özenmek, gayret etmek, uğraşmak, çalışmak, çabalamak. (B.B, s.254)

uškın: Grup, küme, öbek, güruh. (B.B, s.254)

uškının: Grupla, kümeyle, kabalık. (B.B, 2019 s.796)

uškın-uškın: Grup grup, küme küme, sürü sürü. (B.B, 2019 s.796)

uškını-üşkınıpe: Grup grup, grupla. (B.B, s.254)

uškınıpe: Hepsi beraber, toptan. (B.B, s.254)

uškınlan-: Birleşmek, gruplaşmak, bir araya gelmek. (B.B, s.254)

uškınlat-: Birleştirmek, gruplaştırmak, bir araya getirmek. (B.B, s.254)

uškınlı: Kolektif, ortak, birleşik. (B.B, s.254)

uškınlıh: Birlik, kolektiflik. (B.B, s.254)

uškınşarın: Grupla, sürüyle, kalabalık şekilde. (B.B, 2019 s.796)

uyav: Bayram, kutlama. (B.B, s.254)

uyavla-: Bayram yapmak, kutlamak. (B.B, s.254)

uyavlani: Kutlama. (B.B, 2019 s.797)

Türkçe a vokalinin Çuvaşçada çoğunlukla u vokali ile karşılandığı bilinmektedir (Yalçın, 2013: 70). Bu durum Çuvaşça için karakteristiktir (Serebrennikov ve Gadjieva, 2018: 24). Aşağıda bunun örneklerine yer verilmiştir.

Oğuz grubunda a üzeine gelen /y/ sesi anlam ayırıcı öğeyle, bütünden kopma, ayrılma, uzaklaşma kavramları verir (Karademir, 2011: 20). Ayrıca Oğuz ve Kıpçak Türkçesinde ay, gökyüzü cismi anlamında kelimeler türetir (Karademir, 2011: 98; Güler, 2017: 60). Bunun örneklerini Çuvaş Türkçesinde, u vokaliyle başlayan kelimelerde görmekteyiz.

Oğuz Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde a vokalinin yanına gelen /l/ sesiyle kırmızı, ala gibi renk adları sayı olan altı, aldatmak, kandırmak ifade eden kelimelerin (Karademir, 2011: 84; Güler, 2017: 29) Çuvaş Türkçesindeki örneklerini, u üzerine gelen /l/ sesiyle görmekteyiz.

Oğuz ve Kıpçak Türkçesinde mesafe, ara, iki nesnenin uzaklığı ya da yakınlığı bunun yanında yön, arka, çoğalma kavramları veren kelimeler türeten a+r (Karademir, 2011: 48; Güler, 2017: 13), yukarı, geçmek, aşmak, atlamak ve at, isim gibi anlamlar veren kelimeler türeten a+t (Karademir, 2011: 59; Güler, 2017: 55) örnekleriyle bu lehçeler arasındaki ses ve anlam temelli ilişkiyi açıkça görmekteyiz. Çuvaş Türkçesinde ise u+r ve u+t şeklindedir ve örnekleri aşağıda yer almaktadır.

uya-: 1. Yerine getirmek, uymak, saygısız olmak. 2. Acımak, pişman olmak, esirgemek, kıyamamak, özenerek davranmak. (B.B, s.254)

uyar: 1. Açık hava. 2. Kova. (B.B, s.254)

uyarlan-: Açıklaşmak, aydınlanmak, netleşmek. (B.B, 2019 s.797)

uyart-: Aydınlanmak, açmak (Hava hakkında). (B.B, s.254)

uyattar-: 1. Yerine getirtmek, uydurtmak. 2. Acıtmak, pişman etmek; kıymak, özensiz davranmak. (B.B, 2019 s.797)

uyır-: Bölmek, ayırmak, paylaştırmak, bölüşmek, paylaşmak tecrit etmek, yalıtımak. (B.B, s.247). Boşanmak. (Y, s.269)

uyırıl-/ uyrıl-: Bölünmek, ayrılmak, bölüşmek, paylaşmak, vazgeçmek. (B.B, s.247)

uyih: Ay. (B.B, s.247)

uyihliih: Aylık. (B.B, s.247)

uymilli: Değişik, farklı, ayrı, türlü, çeşitli. (B.B, s.247)

uyran: Ayran, ekşi süt. (B.B, s.247)

uyran-turih: Ekşi süt, ekşimik. (B.B, s.247)

uyrıl: Ayrılmak, kopmak, kesilmek. (B.B, 2019 s.777)

uyriltar-: Ayırmak, koparmak, kesmek. (B.B, 2019 s.777)

uyrılı: Kopma, kesilme, patlama, mesafe, ara, açıklık, yarı, gedik, ayrılık, ayrılma. (B.B, s.247)

uyrim: 1. Ayrı, münferit, müstakil. 2. Bölük, bölüm, kısım, parça. (B.B, s.247)

uyrimlan-: 1. Ayrılmak. 2. Özgürleşmek. (B.B, 2019 s.777)

uyrimliih: Özellik, ayırım, fark, ayrılık. (B.B, s.247)

uyrimmin: Özellikle, bilhassa, hele, ayrı ayrı. (B.B, s.247)

uyrimmin-uyrimmin: Ayrı ayrı. (B.B, 2019 s.777)

uyrim-ayrim: Seyrek, aralıklı. (B.B, 2019 s.777)

uyrim-uyrim: Ayrı ayrı. (B.B, 2019 s.777)

uyrimşarin: Ayrı, ayrı olarak. (B.B, 2019 s.777)

ukit: Azarlamak. (A, III s.198)

uksah: Topal, aksak. (B.B, s.247)

uksahla-: Topallamak, aksamak. (B.B, s.247)

uksahlat-: Topallatmak, aksatmak. (B.B, s.247)

uksah-çilah: Sakat, aksak. (B.B, s.248)

ukşalan- : Tohum kapsülleri oluşmak (bitki hakkında). (B.B, 2019 s.778)

ula II: Alaca, rengarenk, çubuklu, çizgili. (B.B, s.248)

ulaykkı: Ala köpeklere verilen bir lakap. (B.B, s.248)

ulalan-: Alacalanmak, renklenmek. (B.B, s.248)

ulalat-: Alalandırmak, renklendirmek. (B.B, s.248)

ulallı: 1. Rengarenk, alacalı. 2. Düzensiz, eşitsiz. (B.B, 2019 s.779)

ulamas: 1. Rengarenk, alacalı. 2. Çubuklu, çizgili, yollu. (B.B, 2019 s.779)

ulatakka: Ağaçkakan. (B.B, s.248)

ula-çıla: 1. Alaca, rengarenk. 2. Dağınık, düzensiz. (B.B, 2019 s.779)

ula-çılalan-: Rengarenk olmak, alacalanmak. (B.B, 2019 s.779)

ula-çıpar: 1. Alaca, rengarenk. 2. Dağınık, düzensiz. (B.B, 2019 s.779)

ulık kipsi: Tüylü konak. (B.B, s.248)

ulıp: Alp, bahadır. (B.B, s.248)

ulış-: 1. Değişmek. 2. Dönmek, dönüşmek. (B.B, s.248)

ulışli: Ani olarak. (B.B, s.248)

ulıştar-: Değiştirmek, değişmek, dönüştürmek. (B.B, s.248)

ulıştaru: Alışveriş, değiş tokuş, değişim. (B.B, s.248)

ulışu: 1. Değiş tokuş, değişiklik, değişim, değişme. 2. Yanlış, hata, yanlışlık. (B.B, s.248)

ulma I/ olma/omla /omma: 1. Elma. (A, III s.218,236-238), (F, s.278)

ulma II/ uma: Patates. (A, III s.219-236), (F, s.278)

ulma-şırta: Meyve, meyveler. (B.B, 2019 s.780)

ulmaş: Değişmek, nöbetleşe çalışmak. 2. Değişme, değiştirme, vardiya, nöbet. (B.B, s.248)

ulmaş ulmaş: Sırayla. (A, III s.221)

ulmaşulı: Sıra ile, nöbetleşe. (B.B, s.248)

ulmişulı: 1. Yanlış, hatalı. 2. Uymayan, ayrılmış. (B.B, s.248)

ulmuşsi: Elma ağacı. (B.B, s.248-249)

ulmuşsilîh: Elma bahçesi. (B.B, 2019 s.780)

ulput: Bey, efendi, ağa. (B.B, s.249)

ulputla: Beyce, bey gibi. (B.B, s.249)

ulputlan-: Beylik yapmak, bey gibi yaşamak. (B.B, 2019 s.781)

ulputlîh: 1. Ağalık, beylik. 2. İhtişam, görkem. (B.B, 2019 s.781)

ulput-huşa: Toprak ağası/ beyi. (B.B, 2019 s.781)

ult: Altı. (B.B, 2019 s.781)

ulta: Aldatmak. (A, III s.224)

ultav: Aldatma, hile, yalan dolan, aldanma. (B.B, s.249)

ultavla: Yalan, sahte, aldatıcı. (B.B, s.249)

ultavlîh: Aldatıcılık, hilekarlık, sahtekarlık. (B.B, s.249)

ultavşî: Yalancı, aldatan, hilekâr, düzenbaz, kazıkçı, kurnaz, açığöz. (B.B, s.249)

ultavşilan-: Yalancılaşmak, hilekarlaşmak, düzenbazlaşmak. (B.B, 2019 s.781)

ultala-: Aldatmak, iğfal etmek, boşa çıkarmak, yalan söylemek. (B.B, s.249)

ultalan-: Aldanmak, aldatılmak. (B.B, s.249)

ultalannî: Aldatılmış, aldanmış. (B.B, s.249)

ultî II: Altı. (B.B, s.249)

ulttı: Altı. (B.B, s.249)

ultın I: Altı (sıfat olarak). (B.B, s.249)

ulşın-: Değişmek, dönmek. (B.B, s.249)

ulşinni: Değişiklik, değişim, değişme. (B.B, s.249)

ulşintar-: Değiştirmek, trampa etmek, değiş tokuş yapmak. (B.B, 2019 s.781)

ulşinu: Değişiklik, değişim, değişme, dönüm noktası. (B.B, s.249)

ulşuś-ı: At cambazı, vurguncu, istifçi. (B.B, s.249)

upa: Ayı. (B.B, s.250)

upalla: Ayı gibi. (B.B, s.250)

upamas: Ağır adam, ağır kanlı adam. (B.B, 2019 s.784)

upılça: Adet, töre, alışkı. (B.B, 2019 s.784)

upırç: Ayrı, ayrı ayrı. (B.B, 2019 s.784)

upi-supi: 1. Anlayışsız, ipsiz sapsız, gereksiz, lüzumsuz. 2. Budala. (B.B, s.250)

ur- I: Kudurmak. (B.B, s.250)

ura I: 1. Bacak, ayak. 2. Eşkıya, harami. (B.B, s.250)

uravıś: Uzanmış kişinin ayakları ucundaki yer, ayak ucu. (B.B, s.250)

urala-: Saman yığını atmak/ fırlatmak. (B.B, 2019 s.786)

uralan-: Ayaklanmak, ayakta durmak, ayağa kalkmak. (Çocuklarla ilgili olarak) 2. Düzeltmek, onarmak, tamir etmek. (B.B, s.250)

uralantar-: Ayaklandırmak, ayağa kaldırmak, düzeltmek. (B.B, s.250)

uralaş-: (bir şeyi) Edinmek için anlaşmak, almak için anlaşmaya varmak. (B.B, 2019 s.786)

urallı: Ayaklı. (B.B, s.250)

urapallı: Tekerlekli, çarklı. (B.B, 2019 s.786)

urapa-şuna: Atlı araçlar, atlı yük arabası. (B.B, 2019 s.786)

urasır: Ayaksız, bacaksız, bir ayağı olmayan. (B.B, s.251)

urasırlan-: Ayaklarını kaybetmek. (B.B, s.251)

urı: İçki kullanmaz, ayık, makul, gerçekçi. (B.B, s.251)

urıl-: 1. Ayılmak, kendine gelmek. 2. Kendine çeki düzen vermek, toparlanmak. (Hastalıktan sonra). (B.B, s.251)

urılla: Ayık şekilde. (B.B, s.251)

urıltar-: Ayıltmak, kendine getirmek. (B.B, 2019 s.787)

urım-surım: 1. İğrenç, berbat, çok kötü, çirkin. 2. Oldukça, çok, ileri derecede. (B.B, s.251)

urım-surımlan-: 1. İğrençleşmek, berbatlaşmak, kötüleştirmek. 2. Kudurmak, azmak. (B.B, 2019 s.787)

urıh: 1. Başka, diğer, öteki, ertesi, gelecek, başkası, ötekisi, öbürü. 2. Çok, fazla, daha, daha büyük, daha fazla, artık, bir daha. (B.B, s.251)

urıhla: Başka türlü, farklı, yoksa. (B.B, 2019 s.787)

urıhlan-: Değişmek, başkalaşmak. (B.B, s.251)

urıhlantar-: Değiştirmek, başkalaştırmak. (B.B, 2019 s.787)

urıhlat-: Değiştirmek, yenilemek, yeniden kurmak, şeklini değiştirmek. (B.B, s.251)

urıhlatni: Biçim değiştirme, başkalaşma, yeniden düzenleme, dönüştürme. (B.B, s.251)

urıhlattar-: Değiştirmek, başkalaştırmak. (B.B, 2019 s.787)

urıhlan: 1. Gelecek sefer, bir dahaki sefere. 2. Yine, yeniden, tekrar. (B.B, 2019 s.787)

urınçi: Ayaklarındaki, onun ayaklarında bulunan. (B.B, s.251)

urlav: 1. Sandaletin ayak ucundaki bent. 2. Kiriş, basamak. 3. Sürgü. (B.B, s.251)

urlaşı: 1. Kiriş, kalas. 2. Genişlik, en. (B.B, 2019 s.787)

urmış-: 1. Kavga çıkarmak, dalaşmak, kudurmak, ağız kavgası yapmak, bağırıp çağırmak. 2. Kuduz, çılgınca, müthiş. (B.B, s.251)

urmışlan-: Anormalleşmek, çıldırmak. (B.B, 2019 s.788)

urmıştar-: Kavga çıkartmak, dalaştırmak, kudurtmak. (B.B, 2019 s.788)

urnı: Kuduz, çılgınca, müthiş. (B.B, s.251)

urpanla: Tahmin etmek, sezinlemek, sezmek, kavramak, çakmak. (B.B, 2019 s.788)

urpanlan: Şüphelenmek, kuşkulananmak. (B.B, 2019 s.788)

urt-: Almak, atmak. (B.B, s.251)

urt yivışı: Ardıç. (B.B, s.251)

urtın-: Asılmak, asılı olmak, sarkmak, sarkık olmak, takılmak. (B.B, s.251)

urtıntar-: 1. Asmak, sarkıtmak, takmak. 2. Almak, atmak. (B.B, 2019 s.788)

urtış/ urtiş yivışı: Ardıç. (B.B, s.251)

urhalih I: At koşum takımının eyer aracılığıyla bir milden diğerine uzanan kısmı. (B.B, 2019 s.789)

urhalih II/ orhalih: Sırt, arka. (A, III s.291)

urhamak: Argılamak. (B.B, s.251) Türkmenistan'da yetiştirilmiş safkan arap atı. Kuvvetli dayanıklı at. (H. P, s.191)

urhamah /orhamah: Güzel at. (A, III s.291)

urşa: Yele. (B.B, s.251)

usı: Yarar, fayda, kâr, kazanç. (B.B, s.252)

- usık/ usmak:** Sarkık, eğik. (B.B, s.252)
- usilih:** Yararlık, etkililik, etkinlik. (B.B, 2019 s.789)
- usilli:** Yararlı, faydalı. (B.B, s.252)
- usin-:** Eğilmek, sarkmak, sallanmak, yalpalamak. (B.B, s.252)
- usintar-:** Eğmek, bükmek. (B.B, s.252)
- usisir:** Yararsız, faydasız. (B.B, s.252)
- uskın II:** Sendelemek, sallanmak. (A, III s.294)
- uskın III:** Sarkık, sarkmış. (B.B, 2019 s.790)
- uslam:** Kâr, artış, kazanç. (B.B, s.252)
- uslamlâ:** Kârla, kârlı şekilde. (B.B, 2019 s.790)
- uslamlî:** Kârlı, kazançlı, kâr getiren. (B.B, 2019 s.790)
- uslamşî:** Satıcı, ticaret erbabı. (B.B, s.252)
- uslamşilla:** Tefecilik, tefecilik yoluyla, tacirce. (B.B, 2019 s.790)
- uslamşu:** Kaymaklı yağ, tereyağı. (B.B, 2019 s.790)
- uslan:** Eşek arısı. (B.B, s.252)
- usmak II:** Sarkık, eğik. (B.B, 2019 s.790)
- us-:** 1. Açmak, bulmak, keşfetmek. 2. Kesmek, oymak, temizlemek. (B.B, s.252)
- uşı:** 1. Anahtar. 2. Açık, açık seçik, geniş, 3. Temiz hava. 4. Güler yüzlü, şen, neşeli, keyifli, eğlenceli, cömert, bol. 5. Açıkça, açık açık, açık seçik, ayrıntılı olarak. (B.B, s.252)
- uşil-:** 1. Açılmak, açığa çıkmak, anlaşılmak. 2. Aydınlanmak, açmak, bulunmak, kendini göstermek açığa çıkmak. 3. Gezinmek, gezintiye çıkmak. 4. Neşelenmek, şenlenmek. 5. Gelişmek. (B.B, s.252)
- uşilan-:** Yürüyüş yapmak, serinlemek, gezinmek, dolaşmak. (B.B, s.252)

uşilmi: 1. Açılmaz, ortaya çıkarılmaz. 2. Anlaşılmaz, kavranılmaz. (B.B, 2019 s.791)

uşiltar-: 1. Serinletmek, havalandırmak, arındırmak. 2. Gezinmek, dolaşmak. (B.B, 2019 s.791)

uşim II / oşim : Açık sözlü. (A, III s.313)

uşimli: Açık, net, hoş, nazik. (A, III s.313)

uşimlın: 1. Açıkça, açıktan açığa, açık açık. 2. Açıkça, açık seçik. 3. Tam, kesin olarak, kesin bir şekilde. 4. Özgürce, serbestçe. (B.B, 2019 s.791)

uşimlın: 1. Açık yüreklilik. 2. Açıklık, netlik. 3. Kesinlik, belirlilik. (B.B, 2019 s.791)

uşimsırrın: Belirsiz biçimde, belli belirsiz, anlaşılmaz şekilde. (B.B, 2019 s.792)

uşkıç: 1. Maymuncuk, anahtar. 2. Bir şeyin anahtarı. (B.B, 2019 s.792)

uşlamısu: İnek yağı (B.B, s.252), tereyağ. (A, III s.314)

uşlamış: Seyyar satıcı, dağıtıcı. (A, III s.314)

uşlın II: Erginlik, açıklık. (B.B, 2019 s.792)

uşlın: Açık seçik, serin serin. (B.B, s.253)

uşlı-huppi: 1. Aralık (bulutlarda). 2. Açıklık, netlik, belirginlik. (B.B, 2019 s.792)

uşlı-huppisır: Kapkara. (B.B, 2019 s.792)

uştar-: Açtırmak. (B.B, s.253)

ut- I: Yürümek, aşmak, gezmek, dolaşmak. (B.B, s.253)

ut II: At. (B.B, s.253)

ut III: İsim, ad. (Y, s.278)

ut- IV: Atmak, fırlatmak. (A, III s.324)

utala/ otala: Aldatmak. (A, III s.326)

utaman: Elebaşı. (B.B, s.253)

utı III: Ada. (B.B, s.253)

utla: Ata benzer. (B.B, s.253)

utlan-: Atlanmak, ata binmek. (B.B, s.253)

utlantar-: Atlandırmak, ata bindirmek. (B.B, s.253)

utlı: Atlı. (B.B, s.253)

utlıh: Ahır, bodrum. (A, III s.333)

utmıl: Altmış. (B.B, s.253)

utmılın: Altmış kişi. (B.B, s.253)

utmılışı: Onlardan atması. (B.B, s.253)

utmılşar: Altmışar. (B.B, s.253)

utna: Durmadan, sürekli, aralıksız. (B.B, 2019 s.793)

utnakkılan-: Yaptığı hatayı düzeltmek; iyileşmek. (B.B, 2019 s.793)

utrav/ utı: Ada. (B.B, s.253)

uttar-: Yürütmek, acele ettirmek, harekete geçirmek. (B.B, s.253)

ut-tum: 1. At, atlar. 2. Koşum. (B.B, 2019 s.794)

uhata: Av, avcılık. (B.B, s.253)

uhatnik: Avcı, istekli, talip, meraklı, hevesli. (B.B, s.253)

uhla- II: Hüngür hüngür ağlamak. (B.B, s.253)

uhsah: Topal, aksak. (B.B, s.254)

uhsahla-: Aksamak, topallamak. (B.B, 2019 s.795)

uhtar- II: Araştırmak. (B.B, s.254)

uhtarrtar-: Araştırtmak. (B.B, 2019 s.795)

uhtaru: Arama. (B.B, s.254)

uhuta: 1. Av, avcılık. 2. Arzu, istek. (B.B, 2019 s.795)

uş I: Ağaçlar. (A, III s.352)

uşı I: Akdiken. (B.B, s.254)

uşlîh: 1. Yarar, fayda. 2. Bolluk. (B.B, s.254)

uşlîhlî: Faydalı, yararlı. (B.B, s.254)

uşlîhsîr: Faydasız, yararsız, açgözlü, aç. (B.B, s.254)

Kelime başı aslî o ve ö vokali burada u vokali olarak kullanılmaktadır. Oğuz ve Kıpçak Türkçesinde vurmak, kazımak, nakşetmek, tohum atmak, soy, onaylamak, onarmak, kesmek, biçmek anlamlarında kelimeler türeten o vokali (Karademir, 2011: 245; Güler, 2017: 179), Çuvaş Türkçesinde u vokali ile karşılanır. Ses ve anlam ilişkisi açısından incelediğimizde ise benzer kavramlar çerçevesinde kelimeler türettiğini görmekteyiz. Bunun örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

ö vokali, Oğuz ve Kıpçak Türkçesinde zaman, bir araya gelme, ön taraf, yarışma, organ adı gibi kavramları türeten kök vokaldir (Karademir, 2011: 283; Güler, 2017: 208). Bunun benzer örneklerine Çuvaş Türkçesinde, u vokali ile raslamaktayız.

u I: O. (B.B, s.247)

u-: (Tütün) ufaltmak, ovmak. (H. P, s.188)

uvîl: Oğul. (A, III s.194)

uy II: Kır, tarla, saha, alan. (B.B, s.247).

uy: Alçak yer, vadi, oyuk, çukur. (Y, s.269)

uyal/ oyal: Göbek. (A, III s.175)

uyîl I: Kolan. (Dokuma, deri, kenevir vb. maddelerden yapılan yassı ve enlice bağ.) (B.B, s.247)

uyîl: Çocuk oyuncağı. (Y, s.269)

uylîh: Açık arazi. (B.B, 2019 s.777)

uy-hir: Kır, tarla. (B.B, s.247)

ul I: O. (A, III s.204)

ul II: Oğul. (A, III s.204)

ulih I: ayır, ayırılık, göl ve ırnak kıyısındaki ayır, ırnak vadisi. (B.B, s.248)

ulih-vırman: Mera, orman. (B.B, 2019 s.780)

ulihliih: Çayır. (A, III s.215)

ulih-saran: Mera, ayır, ayırılık. (B.B, 2019 s.780)

um I: 1. Gögüs, bağır, meme. (B.B, s.249)

um II: Önünde, karşısında, önce, karşısında, bir şeyin ön kısmı. (B.B, s.249) /om (A, III s.233)

uminta: Senin önünde. (B.B, s.249)

umirta: Sizin önünüzde. (B.B, s.249)

umın: Önünde, karşısında, önce, karşısında, kıyasla. (B.B, s.249)

umınhi: Önceki, bir önceki. (B.B, s.249)

umınçe: Önünde. (B.B, s.249)

umma: Ön, göğüs, bağır. (B.B, s.249)

umsımah: Önsöz. (B.B, s.249)

un/ unın: Onun. (B.B, s.249)

una-kuna: Onu bunu. (B.B, s.249)

unin-kunin/ un-kun: Oraya buraya, o tarafa-bu tarafa. (B.B, s.249)

unra: 1. Onunla. 2. Onun için, ondan dolayı. (B.B, 2019 s.783)

unran: Ondan. (B.B, 2019 s.783)

unsır: Onsuz. (B.B, s.249)

unta: Orada. (B.B, s.250)

unta-kunta: Oraya buraya, orada burada. (B.B, s.250)

untalla-kuntalla: O tarafa bu tarafa doğru. (B.B, s.250)

untan: Oradan. (B.B, s.250)

untan-kuntan: Oradan buradan, her taraftan. (B.B, s.250)

untanpa: Ondan beri. (B.B, s.250)

unti-kunti: Oradaki buradaki. (B.B, s.250)

unççen: O zamana kadar, henüz. (B.B, s.250)

unççenlehe: Henüz. (B.B, s.250)

ur II: Hendek, çukur. (A, III s.259)

ur III: Dere, dar akarsu. (B.B, 2019 s.785)

uśla-: 1. Çalkalamak. 2. Çamur yoğurmak. 3. Sallamak, pompalamak. (B.B, s.252)

uślank: Çimen, çimenlik. (A, III s.314)

uślankĩ: Orman ortasındaki açık yer. (B.B, s.253)

uślattar-: Çalkalattırmak, sallattırmak. (B.B, s.253)

uślĩh I: Çimenlik. (A, III s.315)

utĩ II: 1. Ot, çimen, saman. 2. Ot biçme. (B.B, s.253)

utĩ-kurĩk: Ot, otlar. (B.B, 2019 s.792)

utĩlĩh: Otluk, ot ambarı. (B.B, 2019 s.792)

utĩ-ulĩm: Kaba yem, kuru ot. (B.B, 2019 s.793)

utvalli: 1. Bir kucak ot. 2. Bir şeyin üzerine serpilmiş şeyler. (B.B, 2019 s.793)

uh- II: Silmek, ovalamak, keselemek, çitilemek, sürtmek, çamaşır yıkamak. (B.B, s.253)

uh- IV: Başını sallamak. (B.B, s.253)

uh V: Ok. (A, III s.341)

uh VI: Dua okumak. (A, III s.341)

uhala: Ovalamak. (A, III s.341)

uhatĩ: İstek, arzu, heves, dilek, arzu. (B.B, s.253)

uhĩ: Yay, ok. (B.B, s.253)

uhĩn-: Sallanmak. (B.B, s.253)

uhĩr- I: Bağırmak, haykırmak, bağrışmak, göze batmak. (B.B, s.253)

uhĩt-: 1. Dua okuyarak tedavi etmek; terbiye etmek okutmak. 2. Vurmak, dövme. (B.B, 2019 s.794)

uhla- I: 1. Sallamak, başını sallamak, başı ile selam vermek. (B.B, s.253)

uhlĩm: Tarladaki meyveli otlar. (B.B, s.253)

uhlar- I: Çalkalatmak. (B.B, s.254)

uşah: 1. Bataklık yer. 2. Girdap, uçurum. (B.B, s.254)

uşahlan-: Bataklılaşmak, bataklaşmak. (B.B, 2019 s.796)

uşahlat-: Bataklılaştırmak, bataklaştırmak. (B.B, 2019 s.796)

uřahlĩh: Bataklık, bata. (B.B, 2019 s.796)

uřĩ II: Sıcak. (A, III s.363)

Ana Türkçenin u vokali, bugünkü Çuvaş Türkçesinde çoğunlukla korunamayarak ön seste v- ilişmesiyle birlikte /vĩ, vĩ/ şeklinde karşımıza çıkar (Yalçın, 2013: 133). Dolayısıyla bu vokalin birçok örneğine ‘‘Söz Başında Türeyen V Sesiyle İlişkili Kelimeler’’ başlığı altında yer verilmiştir

2.7. Ü Vokali ile Başlayan Kelimeler

Yansıma Sözcükler Türeten ü-: Bu ses yansıma sözcükler türetmiş olduğu için aslı kök ü sesi değildir. Sesleri yankılayan, yansıma ile oluşan *ühĩ* (puhu kuşu), gürültü, uğultu, haykıрма, nida çağrıştıran kelimeler türetir.

üřĩkle-: Hıçkırmak. (B.B, s.256)

üřĩr- I: Öksürmek. (B.B, s.256)

üřĩrtter- I: 1. Öksürtmek, boğazını temizletmek. (B.B, 2019 s. 803)

üřĩrü: Öksürme. (B.B, s.256)

üslük: Öksürük. (B.B, s.256)

ühî: Puhu kuşu. (B.B, s.257), baykuş. Sesleri yankılayan yansıma ile oluşan kelime (Y, s.282)

ühîr-: 1. Gürültü, uğuldamak, gürüldemek; atışmak, gürültü koparmak. 2. Hırlamak, kükremek, ulumak. (B.B, s.257) Sesleri yankılayan yansıma ile oluşan kelime (Y, s.282)

ühîreş-: 1. Gürültü yapmak, uğuldamak, gürüldemek; atışmak, gürültü koparmak. 2. Hırlamak, kükremek, ulumak. (B.B, 2019 s.804)

ühîrt-: 1. Gürültü yaptırmak, uğuldatmak, gürüldetmek; atıştırtmak, gürültü kopartmak. 2. Hırlatmak, kükretmek, ulutmak. (B.B, 2019 s.804)

ühlet-: 1. Bağımak, haykırmak. 2. Gümbürdemek, gürültü yapmak. (B.B, 2019 s.804)

ü-: Çuvaş Türkçesindeki ü sesi, Türkiye Türkçesindeki ü'ye benzer. İnce, yuvarlak, dar (Ersoy, 2017: 45), düz, ön damakta teşekkül eden bir vokalidir (Yener, 2010: 22). Kapalı olarak telaffuz edilir (Güzel, 2012: 99). Çuvaş Türkçesinde *şemse (yumuşak) vokaller* olarak ayrılan grupta yer almaktadır (Ersoy, 2017: 43).

Bu vokal, yanına aldığı anlam ayırt edici ünsüzler ile Oğuz Türkçesinde ve Kıpçak Türkçesinde üst taraf, çokluk, çoğalma, rakam olan üç ile keskinlik, yitilik kavramları ve bu kavramlar çerçevesinde kelimeler türetir (Karademir, 2011: 356; Güler, 2017: 158). Çuvaş Türkçesinde ise kendisinden sonra gelen /k, r, s, h/ ünsüzlerini alarak yine üst taraf, çoğalma, keskinlik, uyuşukluk, pişmanlık kavramları çerçevesinde kelimeler türetir. Bunun örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

ükîn-: İtiraf etmek, pişman olmak, üzölmek. (B.B, s.255)

ükînîs/ ükînnî/ ükînü: Pişmanlık, can sıkıntısı. (B.B, s.255)

ükînîslî: 1. Pişman. 2. Hazin, acıklı, pişmanlık uyandıran. (B.B, 2019 s.799)

ükînçîk: Pişman, üzüntölü. (B.B, s.255)

ükînter-: Pişman etmek. (B.B, s.255)

ükînü: Pişmanlık, nedamet. (B.B, 2019 s.799)

ürkünüllü: Hazin, acıklı, pişmanlık uyandıran. (B.B, 2019 s.799)

üpne: Yüzükoyun, yüz üstü. (B.B, s.256)

üpne-kuş: Gözleri önüne, yere bakan. (H. P, s.195)

üpne pitne: Yüzükoyun, yüz üstü. (B.B, 2019 s.801)

üreçe: 1. Saban oku. 2. Bindirme, üst üste oturtma. (B.B, 2019 s.801) 3. Kızağın devrilmesine engel olan yan kısımları (kanatlar) Kaz. üreçe (H. P, s.195)

ürikkün: 1. Çeviklikle, kıvrakça, hamaratça. 2. Soluk, ağır. (B.B, 2019 s.801)

ürüklen-: 1. Çevikleşmek, kıvraklaşmak, hamaratlaşmak. 2. Uyuşuklaşmak, ağırlaşmak. (B.B, 2019 s.801)

ürüklechter-: 1. Çevikleştirmek, kıvraklaştırmak, hamaratlaştırmak. 2. Uyuşuklaştırmak, ağırlaştırmak. (B.B, 2019 s.802)

ürük-sürük: 1. Issız/ karanlık adam. 2. Uyuşuk, ağır. 3. Tembel, haylaz. (B.B, 2019 s.802)

ürük-sürükkün: 1. Somurtarak, asık suratla. 2. Uyuşuk uyuşuk, ağır ağır. 3. Tembel tembel, üşene üşene. (B.B, 2019 s.802)

ürük-sürüklen-: 1. Somurtmak, surat asmak. 2. Uyuşuklaşmak, ağırlaşmak. 3. Tembellik etmek, üşenmek. (B.B, 2019 s.802)

ürkev: Tembellik, uyuşukluk, melankoli. (B.B, s.256)

ürkeven-: 1. Tembellik etmek, üşenmek. 2. Uyuşuklaşmak, ağırlaşmak. 3. İçi kararmak, melankoliye düşmek. (B.B, s.256)

ürkevlü: 1. Tembel, uyuşuk, savsaklayıcı. 2. İçe kapanık, içi kararmış, hüznü, kasvetli. (B.B, 2019 s.802)

ürkevlün: Tembelce, aylakça. (B.B, s.256)

ürkevşür: 1. Becerikli, çevik, kıvrak. 2. Hayat dolu. (B.B, 2019 s.802)

ürkevşü: Tembel, haylaz. (B.B, 2019 s.802)

ürken-: Tembellik etmek, üşenmek. (B.B, s.256), erinmek (Y, s.281)

ürkenîs: Tembellik, uyuşukluk; melankoli. (B.B, 2019 s.802)

ürkenîşlîn: Tembelce, aylakça. (B.B, s.256)

ürkenter-: Tembelleştirmek, aylaklaştırmak. (B.B, s.256)

ürkenüllî: 1. Tembel, uyuşuk, savsaklayıcı. 2. İçe kapanık, içi kararmış, hüznü, kasvetli. (B.B, 2019 s.802)

ürkenüsîr: 1. Becerikli, çevik, kıvrak. 2. Hayat dolu. (B.B, 2019 s.802)

ürkençîk: Tembel, aylak, haylaz. (B.B, s.256)

ürîk: Bir salıncak türü, (B.B, s.256)

ürhi: Tembel, uyuşuk. (B.B, 2019 s.802)

üs-: Büyüme, boy atmak, boylanmak, sivrilmek, artmak, genişlemek, ilerlemek, büyüme, gelişme. (B.B, s.256)

üsen-tîran: Bitki, bitki örtüsü. (B.B, s.256)

üsîm: 1. Büyüme, artma, artış, yükselme, gelişme. 2. Boy. (B.B, s.256)

üsîmlet-: Büyütmek, geliştirmek, yükseltmek, başarılı kılmak. (B.B, s.256)

üsîmlî: 1. Başarılı, üretken. 2. Verimli, başarılı bir şekilde, üretken bir şekilde. (B.B, s.256)

üsîmlîn: Başarıyla, başarılı bir şekilde. 2. Verimli bir şekilde. 3. Sürümlü. (B.B, 2019 s.802)

üsîmlîh: Başarılilik, etkinlik. 2. Üretkenlik, verimlilik. (B.B, 2019 s.802)

üsîmsîr: Etkisiz, verimsiz, başarısız. (B.B, 2019 s.802)

üsîn-: 1. Eklenmek, binmek. 2. Başarılı olmak, becermek, üstesinden gelmek. 3. Artmak, çoğalmak. (B.B, 2019 s.802)

üsînter-: Kaldırmak, çıkarmak, kalkındırmak, harekete geçirmek, koymak, yükseltmek eklemek, katmak, artırmak. (B.B, s.256)

üster-: Yetiştirmek, beslemek, büyütme, eğitme, çoğaltma, artırmak.
(B.B, s.256)

ühüm: Tarladaki meyveli otlar. (B.B, 2019 s.804)

Türkçe i ve e vokallerini burada ü vokaliyle karşılandığı örnekleri görmekteyiz.

ülüm: İleride, gelecekte, sonra, ertesinde, üzerine. (B.B, s.255) *il- ilgerü.*
(F, s.299-300)

ülümren/ ülmünçen: Sonra, ertesinde, üzerine, sonra, sonradan, gelecek sefer. (B.B, s.255)

ülümüş: Ertesi, gelecek, önümüzdeki. (B.B, 2019 s.800)

ülümüh: Gelecek. (B.B, 2019 s.800)

ülümren: 1. Sonra, sonradan. 2. Ertesinde, üzerine, gelecek sefer. (B.B, 2019 s.800)

ülümhi: Gelecek, gelecekteki, önümüzdeki. (B.B, 2019 s.800)

ülümçen: İleri, gelecekte, sonra. (B.B, 2019 s.800)

ülker-: Yetişmek, başarı göstermek, başarmak, ulaşmak. (B.B, s.255)

üpelen-: Emeklemek. (B.B, s.255)

üsür II: Sarhoş, sarhoş edici, sarhoşluk. (B.B, s.256)

üsürül-: Sarhoş olmak, mest olmak. (B.B, s.256)

üsürülter-: Sarhoş ettirmek. (B.B, 2019 s.803)

üsür-kakır: Sarhoşluk. (B.B, 2019 s.803)

üsürle: Sarhoş halde, sarhoş şekilde. (B.B, 2019 s.803)

üsürt-: Sarhoş etmek, içirmek. (B.B, s.256)

üsürtter- II: Sarhoş edene kadar içirtmek. (B.B, 2019 s.803)

üt: Vücut, beden, ten, et. (B.B, s.256)

üt-kületke: Vücut, boy bos, endam. (B.B, 2019 s.803)

ütlen-: Hamile kalmak. 2. Toplamak, şişmanlamak, kilo almak. (B.B, 2019 s.803)

ütü: Etili, sağlıklı, sağlam, dolgun. (B.B, s.257)

ütü- tülü: Kalın, dolu, dolgun, şişman. (B.B, 2019 s.803)

üt-pü: Gövde. (B.B, s.257)

ütsür: Zayıf, arık, kuru. (B.B, 2019 s.803)

Türkçe ö vokalinin burada ü vokaliyle karşılandığı bazı örnekler aşağıda sıralanmıştır.

ük-: 1. Yağmak, çökmek, düşmek, dökülmek, zayıflamak, bozulmak. 2. -e mal olmak. 3. Tam gelmek, rastlamak, gerekmek, zorunda kalmak, alacağı olmak. (B.B, s.255)

üken-tiran: Dağınık haldeki eşyalar. (B.B, s.255)

üker-: 1. Düşürmek, yağdırmak, bozmak, zayıflatmak, devirmek. 2. Fotoğraf çekmek, kopyasını çıkarmak, fotokopi çekmek 3. Kazancını belli bir dereceye çıkarmak. (B.B, s.255)

ükerin-: Yansımak, belirmek, tasvirilenmek. 2.Fotoğraf/ resim çizilmesi (B.B, 2019 s.797)

ükerni: Çekim, çekme. (B.B, s.255)

ükertter-: 1.Resim çektirmek. 2.Attırmak, düşüttürmek. (B.B, 2019 s.799)

ükerü: 1. Resim yapma. 2.Resim çekme, çekim. 3. Tasvir, betimleme. (B.B, 2019 s.799)

ükerçük: Resim, fotoğraf, kopya, tablo. (B.B, s.255)

üküt: Talimat, nasihat, öğüt, yönetmelik, talimatname. (B.B, s.255)

ükütle-: 1. Nasihat etmek, öğüt vermek, 2. Talimat vermek. (B.B, s.255)

ükütletter-: 1. Nasihat ettirmek, öğüt verdirmek, 2. Talimat verdirmek. (B.B, 2019 s.800)

ükĩtsĩr: Söz dinlemez, ele avuca sıgmaz. (B.B, 2019 s.800)

ükkele-: Zaman zaman çökmek, zaman zaman düşmek (Yağmur hakkında). (B.B, s.255)

üklenter-: Devirmek, yüz üstü yatırmak, ters çevirmek. (B.B, s.255)

üpĩn-: Devrilmek, alabora olmak, düşmek. (B.B, s.255)

üpĩne: Yüzükoyun, yüz üstü. (B.B, s.255)

üpĩnter-/ üpelenter-: Devirmek, yüz üstü yatırmak, ters çevirmek. (B.B, s.255)

üpĩnçĩk: Yüzü üstü yatan, yüzü öne doğru eğilen, yana kaykılan (Sırtı hafifçe kamburlaşmış). (B.B, s.255)

üpke: 1. Ciğer. 2. Güceniklik, kırgınlık, dargınlık, yakınma, şikâyet. (B.B, s.255)

üpkev: 1. Güceniklik, kırgınlık. 2. Yakınma, şikâyet. 3. Homurdanma, homurtu 4. Sitem, kınama, yüzüne vurma. (B.B, 2019 s.800)

üpkevlĩ: Sinirli, gücenik, kırgın. (B.B, 2019 s.800)

üpkevlĩn: 1. Hırçın hırçın, kızgın kızgın. 2. Sitemli, kınayıcı. (B.B, 2019 s.801)

üpkevlĩh: 1.Güceniklik, kırgınlık. 2. Yakınma, şikâyet. 3. Homurdanma, homurtu. 4. Sitem, kınama, yüzüne vurma. (B.B, 2019 s.801)

üpkevsĩr: Hiç karşılık vermeden, itiraz etmeden. (B.B, s.255)

üpkele-: Yüzüne vurmak, sitem etmek, homurdanmak, yakınmak, öfkelenmek. (B.B, s.255)

üpkelen-: Gücenmek, darılmak, incinmek, yakınmak, şikâyetlenmek. (B.B, s.255)

üpkeletter-: Öfkelenendirme, kızdırmak, gücendirmek, sitem ettirmek. (B.B, 2019 s.801)

üpkeleş-: 1. Öfkelenmek, kızmak, 2. Gücenmek, darılmak, 3. İncinmek, şikâyet etmek, yakınmak, sızlanmak, dert yanmak. (B.B, s.255)

üpkeleşü: 1. Güceniklik, kırgınlık, dargınlık. 2. Yakınma, şikâyet. 3. Hoşnutsuzluk, üzüntü. (B.B, s.256)

üpke-pıver: Ciğer karaciğer, iç organlar,. (B.B, s.256)

üpke-sapka: Güceniklik, kırgınlık, hoşnutsuzluk. (B.B, 2019 s.801)

üplen-: 1. İnmek, çekmek, çökmek. 2. Ahlakça düşmek. (B.B, 2019 s.801)

üplenter-: Devirmek, alabora etmek, yere yıkmak; döndürmek. (B.B, 2019 s.801)

Türkçe ulumak kökündeki u vokalinin Çuvaşçada ü ile karşılandığı kelimeler:

ükür-: Ulumak. (B.B, s.255)

üle-: Ulumak. (B.B, 2019 s.800)

Çuvaşçada ü sesinin karşılığında çoğunlukla ön seste v- türemesiyle ya da ĩ sesine değiştiğini görmekteyiz (Yalçın, 2013: 242). Bu sebeple örneklerin devamı ilişkili başlıklar altında yer almaktadır.

2.8. Söz Başında Türeyen V ve Y Sesi

v- sesi: Tonlu, sızıcı ve sürekli bir ses olan v-, diş- dudak ünsüzüdür (Ersoy, 2017: 51). Yumuşak ve patlayıcı olan bu ses Çuvaş Türkçesinde söz başında, ortasında ve sonunda bulunabilmektedir (Güzel, 2012: 125). Çalışmamızda söz başında türeyen v- sesine yer verilmiştir. Çuvaş Türkçesinde uzun ve yuvarlak vokalle başlayan kelimelere v- sesi ilişerek veya kısalarak /va-, vĭ-, vĭ-, vi-, vu-, vı-/ şeklinde karşımıza çıkar.

y- sesi: Tonlu ve ön damak sesidir (Ersoy, 2017: 52). Yarı ünlü niteliğine sahiptir (Yıldırım, 2019: 233). Sürekli ve yumuşak olan bu ses, Çuvaş Türkçesinde kelimelerin başında, ortasında ve sonunda bulunabilmektedir (Güzel, 2012: 125). Çalışmamızda söz başında türeyen y- sesine yer verilmiştir. Çuvaş Türkçesinde uzun ve düz vokalle başlayan kelimelere y- sesi ilişerek veya kısalarak /ya-, ye-, yĭ-, yĭ-, yü-, yı-, yu-/ şeklinde karşımıza çıkar.

Ünlümsü olarak da adlandırılan /y/ ve /v/ sesleri, ses yolunda küçük sürtünmelerin dışında, herhangi bir engelle karşılaşmamaları bakımından ünlülere benzer; ancak, istisnalar dışında, ünlüler gibi hece kuramaz. Bu sesler fonolojik olarak ünsüzler arasında yer almasına karşın, fonemik olarak çözümlendiğinde ünlü özellikleri göstermektedirler (Eker, 2015: 256). Aynı zamanda yarı ünlüler olarak bilinen bu sesler, kayan ünlüyü oluşturan ya da kayan ünlülerde temel ünlüye eşlik eden seslerdir (Özek, 2009: 90).

Türk yazı dillerinde söz başı vokallerinin yanında türeme (protetique) ünsüzler meydana gelebilir (Öner ve Hacıyev, 2011: 75). *Söz başında ünsüz türemesi, ünlü ile başlayan bazı kelimelerin ön hecelerindeki vurgusuz veya zayıf kelime başı ünlülerinin ses değerlerini koruma vb. sebeplerle v ve y gibi boğumlanma noktaları zayıf olan ünsüzlerin türemesi olayı* olarak tanımlanmaktadır (Korkmaz, 2017: 195).

Ön seste /v/ ve /y/ türemelerinin uzun ünlüler ile ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple çalışmamızda, birincil uzun ünlülerin varlığı konusunda Türkologlar tarafından öne sürülen görüşlere yer verdik. Bazı Türkologlar Türkçede birincil uzun ünlülerin var olduğu konusunda birleşmişlerdir. Bazı Türkologlar uzunlukları fonetik sebeplerle açıklamışlardır. Bazı Türkologlar ise birincil uzun ünlüleri kabul etmeyerek, uzunlukların büzülme sonucu ortaya çıktığını ileri sürmüşlerdir.

Türkçede birincil uzun ünlülerin var olduğu konusunda birleşmiş olan Türkologlar görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

Türkçedeki birincil uzun ünlülerin varlığı ilk olarak Otto Böhtlingk tarafından ortaya çıkmıştır. Böhtlingk *āt* “ad”, *ās* “aç, açlık”, *as* “aş, yemek”, *at* “at” gibi sözcükleri örnek göstererek Yakutçadaki uzun ve kısa ünlülerin anlam ayırıcı bir nitelik taşıdığını tespit etmiştir (Tekin, 1995: 9).

Budenz, Hive Özbekçesi hakkındaki araştırmasıyla Yakutça ile Nijniy Tatarcasından başka üçüncü bir Türk lehçesinde daha uzun ünlüleri tespit ettiğini belirterek Öz Türkçe sözcüklerde uzun ünlülerin bulunduğunu öne sürmüştür (Tekin, 1995: 11).

Karl Foy, Orhun Yazıtlarında *at* “ad” ve *aç* “aç, acıkmak” gibi uzun ünlü olan kelimelerin yazılışının *at* “at” ve *aç*- “açmak” sözcüklerinden farklı olduğunu ve bu farkın söz konusu sözcüklerin ünlülerindeki nicelik farkından kaynaklandığını

belirtmiştir. Bununla birlikte, Yakut Türkçesindeki uzun ünlülere Orhun Türkçesinden tanık getirmiş ve uzun ünlülerin var olduğunu öne sürmüştür (Tekin, 1995: 13).

Poppe, İlk Türkçe ve Ana Türkçe döneminde uzun ünlülerin mevcut olduğunu, bu uzunlukların Çuvaşçada çok belirli izler bıraktığını, Yakutçada ise bugüne kadar korunduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu uzun ünlülerin izlerini, Orhun Türkçesi ve Nijniy Novgorod Tatarcası gibi başka Türk lehçelerinde de bulmanın mümkün olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995: 24).

Polivanov, birincil uzun ünlülerin Genel Türkçede mevcut olduğunu öne sürmüştür. Yakutçadaki ve Türkmencedeki uzunlukların birbirini karşıladığını tespit etmiştir. Ayrıca Çuvaşçanın da uzunlukları korumuş olabileceğini bildirmiştir. Tekin, birbirinden uzak bölgelerde konuşulan Türk lehçelerinde uzun ünlülerin birbirinin yerini tutmasının bu görüşlere güç kazandırdığını belirtmiştir (Tekin, 1995: 25).

Rasanen, Yakutçada mevcut olan ve Macarcaya girmiş olan Türkçe kelimelerdeki uzun ünlüleri incelemiştir. Bu uzunlukları Türkmencedeki uzunluklarla karşılaştırması sonucu birbirinin yerini tuttuğunu, Ana Türkçede ilk hecede kısa ve uzun ünlülerin ayırt edilmiş olduğunu belirtmiştir (Tekin, 1995: 27-28). Ayrıca Rasanen, Çuvaşçada v- ünsüzünün ortaya çıkışı hakkında, söz başı dudak ünsüzünün yarılması sonucu /v-/ + düz ünlü görünümünün ortaya çıktığını bildirmiştir (Ceylan, 1997: 173).

Ligeti'ye göre uzun ünlüler sistemli olarak Yakutça ve Türkmencede; dağınık şekilde de Karagasça, Soyotça, Koybolca, Salbin, Kandov, Nijniy Novgorod Tatarcası, Tobol, Tura, Kurdak, Tümen, Kırgızca, Doğu Türkçesi vb. dillerde korunmaktadır. Ligeti, Çuvaşçada söz başındaki birincil uzun ünlüden önce y- ya da v- türemesi olduğunu bildirerek şu örnekleri vermiştir: yat "ad" <āt, vıs- "acıkmak" < āç- (Tekin, 1995: 29).

P. Pelliot, Türkçe *öz*, *toz* ve *tuz* kelimelerinin daha eski iki heceli şekillerin büzülmesi ve meydana gelen uzun ünlülerin zamanla kısalması sonucu ortaya çıkmış olabileceğini ileri sürmüştür (Tekin, 1995: 30). Ligeti tarafından da örneklerle desteklenmiştir (Tekin, 1995: 161). Ancak Ana Türkçedeki uzun ünlülerin hepsinin de iki heceli şekillerin büzülmesiyle meydana geldiği iddia edilemez. Bazı kök hece ünlüleri sadece ünlem ya da yansıma ses oldukları için uzun olabilir. Bazıları da ya başlı başına kök hecesini kurdukları ya da açık hece ünlüsü durumunda oldukları için

vurgu etkisiyle uzun söylenmiş olabilirler. Bunlar dışında birincil uzunluğun kaynağı tam olarak bilinmemektedir (Tekin, 1995: 162).

İshakov, Orhun Türkçesi ile Orta Türkçede birincil uzun ünlülerin var olduğunu öne sürerek Türkmencede ve Yakutçada birbirine denk düşen uzunlukları örneklerle belirtmiştir (Tekin, 1995: 33). Ayrıca N. Pedersen, Z. Gombocz, N.K. Dimitriyev, Pal'mbah gibi Türkologların da çeşitli Türk dili ve lehçelerindeki uzun ünlülerin varlığı konusunda araştırmaları mevcuttur (Tekin, 1995: 33).

Uzunlukları fonetik sebeplerle açıklamış olan bazı Türkologlar görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

Nemeth, Yakutçadaki uzun ünlülerin vurgunun etkisiyle ikizleşme ile ilgili olduğunu ileri sürmüştür (Tekin, 1995: 162).

Ramstedt de Çuvaşçadaki uzunlukları vurgu etkisiyle olduğunu savunmuştur. Türkçe kökenli ünlülerin Çuvaşçada çift karşılığının bununla açıklanabileceğini belirtmiş ve bugün nitelik bakımından farklı olan ünlü çiftlerin geçmişte farklı vurgulanan ünlülerden kaynaklandığını ileri sürmüştür (Tekin, 1995: 22-23). Ayrıca v- ünsüzünün ortaya çıkışı hususunda Aşmarin ile Ramstedt'in görüşleri oldukça benzerdir. Söz başı ünlünün Eski Çuvaşçada *gradual glottid* ile bulunduğunu, bu sebeple v sesinin ortaya çıktığını ve bunu izleyen vokali düzleştirdiğini düşünmüşlerdir (Ceylan, 1997: 173).

Menges uzun ünlülerin Ana Türkçede bulunduğunu ancak Ana Altaycada bulunmadığını belirtmiştir. Menges'e göre Ana Altayca şekiller iki hecelidir. Bu iki heceli şekiller Ana Türkçede tek heceli şekillere dönüşürken birinci hecede telafi uzunluğu ortaya çıkmıştır (Tekin, 1995: 31).

Biyişev, Türk dili ve lehçelerindeki birincil uzun ünlülerin *ay, ey, iy* vb. tarzındaki alçalan ikiz ünlülerin büzülmesi ile meydana geldiğini öne sürmüştür (Tekin, 1995: 160).

Şçerbak'a göre Ana Türkçede ünlü ve ünsüz doruklu olmak üzere iki çeşit hece vardır. Ünlü doruklu hecelerde vurgu ünlü üzerine düşerek uzatmış ve sonraki ünsüzü kısaltmıştır. Ünsüz doruklu hecelerde ise vurgu ünsüz üzerine düşerek ünlü kısaltmış, buna karşılık sonraki ünsüz uzun ve tam bir söyleniş kazanmıştır. Örnek olarak eş sesli

iki *at* sözcüğünün *at/at* > *āt/at* > *ād/at* şeklinde geliştiğini belirtmiştir (Tekin, 1995: 37).

Birincil uzun ünlüleri kabul etmeyerek, uzunlukların büzülme sonucu ortaya çıktığını ileri sürmüş olan Türkologların görüşleri:

Radloff, Ana Türkçede uzun ünlülerin olmadığını belirterek bütün bu uzun ünlülerin iki ünlü arasındaki ünsüzün kaybolması sonucu birleşip kaynaşmasıyla meydana geldiğini savunmuştur (Tekin, 1995: 12). Radloff, v- ünsüzünün ortaya çıkışı ile ilgili incelemesinde, söz konusu dudak ünlüsünün önce ikili seslere geliştiğini daha sonra da ortaya çıkan ikili seslerin ilk ögesinin v-'ye değiştiğini öne sürmüştür (Ceylan, 1997: 173). Ayrıca Radloff, Genel Türkçe'de düşmüş olan v sesinin, Çuvaş Türkçesinde korunmuş olma ihtimali olduğunu yani ön ses v-'nin birincil olduğunu öne sürmüştür. Buna benzer bir yaklaşım da Baskakov'un Türkçe sözcüklerin ilk köklerinin Konsonant- Vokal- Konsonant yapısına dayandığını iddia ettiği görüştür. Bu görüşe göre de v-'nin birincil olduğu ve Çuvaş Türkçesindeki yapının da bu durumu koruyan bir görünüm sergilediği savunulmuştur (Yalçın, 2013: 107).

Uzun ünlülerle ilgili çok önemli gözlemlerde bulunmuş olan Grönbech, Yakutçadaki karşılıkları uzun veya ikiz ünlülü olan *ad*, *od*, *dört* gibi tek heceli sözcüklerin aslında iki heceli olduklarını, büzülme ile sonradan tek heceli duruma geldikleri görüşünü savunmuştur. Dolayısıyla Ana Türkçede birincil uzun ünlü olmadığını ileri sürmüştür (Tekin, 1995: 17).

Palló, v- ünsüzünün ortaya çıkışı ile ilgili incelemesinde, Radloff gibi, ünlünün niteliğinden kaynaklanan bir gelişme olduğunu belirtmiştir. Çuvaşçanın tarihsel gelişiminin bir döneminde, *o*, *ō*, *u*, *ū* ünlülerinin v- sesinden sonra *va-*; *ö*, *ō*, *ü*, *ū* ünlülerinin ise *ve-* şekilde görünüyorduğunu öne sürmüştür (Ceylan, 1997: 174).

Serebrennikov, v- ve y- seslerinin birkaç söz başı ünsüzün inkursiyonu sebebiyle ortaya çıktığını, sandhi gelişmesi altında, inkursiyonun önce eş sesli v- veya y- seslerine değiştiğini öne sürmüştür. Ona göre, yardımcı ses olan v ve y'nin ilişme ünsüzler olan v- ve y-'ye değişmesi sonucu ortaya çıkan etki ile birincil geniş *o*, *ö* ve *e* ünlüleri daralmış ve birincil *u*, *ü*, *i* ünlüleri de eksik ünlüler durumuna gelmişlerdir (Ceylan, 1997: 174).

Adamoviç ise Fin-Ugor dillerinden Votyakçada da benzer bir gelişme olduğunu göstermiş ve Çuvaşçanın bu etkiyle /v-/ sesi geliştirdiğini öne sürmüştür (Ceylan, 1997: 174).

Türkiye’de de birincil uzun ünlülerin varlığı konusu birçok Türkolog tarafından ele alınıp değerlendirilmiştir. Bazı Türkologların bu konudaki görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

Kaşgarlı Mahmut, “Divanu Lugati’t Türk” adlı eserinde *şöyle yazmak daha iyidir ya da aslı şudur* sözleriyle uzun ünlülerin varlığı konusunda bilgi vermiştir (Tekin, 1995: 97).

Türkiye’de uzun ünlüler hususunda yapılan ilk çalışma Ahmet Cevat Emre’ye aittir. Kaşgarlı Mahmud’un kısa ve uzun ünlüleri yazıda ayırt etmek için başvurduğu yazım sistemini tekrar açıklamış ve Divan’dan aldığı bazı örnekleri Yakutça ile karşılaştırmıştır. Bunun dışında Türkiye Türkçesinde uzun ünlü olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır (Tekin, 1995: 32).

Uzun ünlüler hususunda Türkiye’de yapılan ilk bilimsel çalışma ise, Batı Anadolu ağızlarında ünlü uzunluklarının bulunduğunu tespit eden Zeynep Korkmaz’a aittir. Korkmaz bu araştırmasında elinde kılavuzluk edecek zengin sözlükler bulunmaması sebebiyle ancak bir kısmını Yakutça, Türkmençe ve Özbekçe malzeme ile karşılaştırabilmiştir. Talat Tekin bu örneklerden en çok on yedisinde birincil ünlü uzunluğu bulunduğunu, diğer uzunlukların Zeynep Korkmaz’ın da belirttiği üzere vurgunun etkisi sonucu ortaya çıkmış olduğunu söylemektedir (Tekin, 1995: 32).

Osman Nedim Tuna, “Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller” adlı makalesinde, Köktürk ve Uygur dönemine ait birincil uzun ünlüleri tespit edip listelemiştir (Tuna, 1960: 217).

Dilaçar, Uzun ünlüler konusunda Çuvaş Türkçesinin, Türkmen ve Yakut Türkçeleri kadar önemli olduğunu belirtmiştir. Eski Türkçe uzun ünlüyle başlayan *āt* “isim”, Türkmençe *ād*, Yakutça *āt*, Çuvaşçada ise *yat* örneklerini vererek burada bir y-türemesi söz konusu olduğunu ancak Eski Türkçe *at* “beygir”, Türkmençe *at*, Yakutça

at, Çuvaşçada *ut* örneğinde normal uzunluktaki ünlülerde ünsüz türemesi görülmediğini vurgulamıştır.²

Gürer Gülsevin, kelime başı y- ünsüzünün aslî ya da protez olup olmadığı belirlemek amacıyla yaptığı çalışmada, söz başı y-‘li olan şekilleri ölçü olarak kullanabileceğini tespit etmiştir. Ayrıca Gürer Gülsevin bu çalışmasında, Çuvaşça ve Halaççadaki kelimeleri karşılaştırarak ulaştığı denkliklere ve listelediği kelimelere yer vermiştir.³

Ahmet Buran, Göktürk ve Uygur yazılı metinleri ile özellikle çağdaş Türk dillerinden Saha Türkçesi, Türkmen Türkçesi, Halaç Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Kara-Bulak ağzında birincil uzun ünlülerin sistemli bir biçimde korunduğunu bildirir. Aynı zamanda kimi Türk yazı dillerinde ise bu birincil uzun ünlülerin ya geride hiçbir iz bırakmadan bütünüyle normal süreli ünlüler haline dönüştüğünü ya da yanlarındaki ünlü ve ünsüzler üzerinde ikizleşme, ünlü genişlemesi, türeme ve tonlulaşma gibi çeşitli etkiler bırakarak kaybolduğunu belirtmektedir.⁴

Cahit Başdaş uzun ünlülerle ilgili çalışmasında, Türk dilindeki aslî uzun ünlülerin, Yakut ve Türkmen lehçelerinde sistemli olarak korunduğunu belirterek Ana Türkçede uzun ünlülü olduğu kabul edilen kelimelerin Türkiye Türkçesi yazı dilindeki kullanışlarını incelemiştir. Bu inceleme sonucunda bazı fonetik gelişmelerin kısalan aslî uzunluklarla ilişkili olduğunu öne sürmüştür.⁵

Mehmet Dursun Erdem, uzun ünlülerle ilgili Türkiye Türkçesi ağızlarında, iller ve ilçeler düzeyinde yapılan çalışmalardan hareketle, birincil uzun ünlülü kelimeleri listelemiştir. Örneği oldukça az olan bu kelimelerin gerek kişisel söyleyiş gerekse konuşma esnasındaki vurgu ve tonlamaya bağlı olarak uzun telaffuz edilmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir (Erdem, 2003: 538). Fatih Özek, Türkçede ön seste /y/ türemesinin ilk örneğine Orhon Abidelerinde görüldüğünü ileri sürmüştür (Özek, 2009: 90). Ayrıca Türkiye Türkçesi ağızlarında, ön ses /y-/ türemelerinin birincil uzun

---

² Agop Dilaçar, Tanıtımlar, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/42602/513455>

³ Gürer Gülsevin, Türk Dilinde Kelime Başı Ünsüzü Üzerine

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/669768>

⁴ Ahmet BURAN, Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkincil Uzun Ünlüler

http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/ahmet_buran_turk_yazi_dilleri_uzunluklar.pdf

⁵ Cahit BAŞDAŞ, Türkiye Türkçesinde Aslî Uzunluk Belirtileri

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/719725>

ünlülerin kısılmasıyla, sandhi türemesiyle ve söz başı zayıf/vurgusuz ünlülerin ses değerlerinin korunması gibi durumlarda ortaya çıktığını bildirmiştir (Özek: 2014: 845).

Feyzi Ersoy, Çuvaş Türkçesinde uzun ünlü bulunmadığını ifade etmiştir (Ersoy, 2017: 43). Ayrıca “Çuvaş Türkçesinde İkili Biçimler” adlı çalışmasında listelediği örneklerde, 84 kelimenin 17’sinin Ana Türkçede uzun ünlülü olduğunu ve eğer Tekin’in söylediği gibi bu tarz kelimelerde bir ünlü türemesi varsa ve bu türeme, kapalı hecelerdeki uzun ünlülere bağlı ise geriye kalan 67 kelimedeki durumun izaha muhtaç olduğunu belirtmiştir (Ersoy, 2010: 41-42).

Emine Yılmaz, Çuvaşçada çok sık rastlanan y- ve v- ön türemelerinin bilinenin aksine ünlü uzunluğu açısından sağlam ölçütler olmadığını dolayısıyla söz konusu türemelerin ünlü uzunluğundan kaynaklanmadığını öne sürmüştür. Bunun yanında, dillerde ünsüz türemesinin nedenlerinden biri ünlü uzunluğu olsa da, Çuvaşçada, uzunluktan bağımsız olarak düz ünlülerden önce genellikle y-, yuvarlak ünlülerden önce de genellikle v- türediğini belirtmiştir (Yılmaz, 2010: 732).

Talat Tekin, “Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler” adlı çalışmasıyla birincil uzun ünlüler hususunda en kapsamlı araştırmayı yapmıştır. Tekin, Türk lehçelerinin hepsinde birincil uzun ünlülerin mevcut olduğunu ancak yalnızca Yakutçada, Türkmencede ve Halaççada sistemli bir biçimde korunduğu bildirmiştir. Diğer Türk lehçelerinde ise birincil uzun ünlülerin genellikle seslik izler bırakarak kısaldığını, aynı zamanda birçok dil, lehçe ve ağızda, dağınık bir şekilde ve az sayıda örnekte mevcut olsa da birincil uzunlukların kalıntılarına rastlamamızın mümkün olduğunu belirtmiştir (Tekin 1995: 38).

Ayrıca Tekin, uzun ünlülerin korunamayıp kısaldıkları bazı dil ve lehçelerde fonetik izler bıraktığını ve Çuvaşçada, birincil uzun ünlüden önce ś- (y-), y- ve v- türemesi, ünlü ve ünsüz ikizleşmeleri vb. gibi fonetik izlerin uzun ünlüler ile ilişkili olduğunu belirtmiştir (Tekin 1995: 38). Buna ek olarak ön seste türeyen v- ünsüzünün Eski Çuvaşçadaki birincil uzun ünlüleri tespit etmek için bir ölçü olarak kullanılmayacağını ve birincil ünlü uzunlukları ancak türeme v- sesinden sonraki ünlünün niteliği yardımıyla belirlenebileceğini de bildirmiştir (Tekin 1995: 147).

Türk lehçelerinde uzun ünlülerin varlığı ilk kez 19. yüzyılın ortalarından itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Ancak bütün lehçe ve ağızlardaki uzun ünlülerin tespiti kolay olmamıştır. Tarihi metinlerin çeşitli alfabelerle yazılmış olması, kullanılan alfabelerin Türkçenin ses özelliklerini, özellikle ünlüleri yeteri kadar karşılamayı ve farklı imla gelenekleri uzun ünlülerin tespitini güçleştirmiştir (Başdaş, 2004: 19). Günümüzde uzun ünlülerin varlığı ve ön seste v- ve y- türemelerine etkileri konusundaki araştırmalar hâlâ devam etmektedir. Bu hususta yanıtlanmamış soru işaretlerinin mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

Çuvaşçada yuvarlak ve uzun vokalle başlayan kelimelere v-, düz ve uzun vokalle başlayan kelimelere y- sesi ilişerek karşımıza çıkmaktadır. Çalışmamızda Türkologlar tarafından öne sürülen görüşlere yer verilmiştir. Bu bilgiler ışığında Çuvaşçada ön seste görülen görülen ünsüz türemelerinin örneklerine “Söz Başında Türeyen V Sesiyle İlişkili Kelimeler” ve “Söz Başında Türeyen Y Sesiyle İlişkili Kelimeler” başlıkları altında yer verilecektir.

2.8.1. Söz Başında Türeyen V Sesiyle İlişkili Kelimeler

Çuvaş Türkçesinde uzun ve yuvarlak vokalle başlayan kelimelere v- sesi ilişerek veya kısalarak /va-, vī-, vī̃-, vi-, vu-, vı-/ şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunun örneklerine aşağıda yer verilmiştir.

Kimi durumlarda, kapalı ve birincil uzun ünlülü hece sonlarında ünlü türemesi gözlemlenebilmektedir. Talat Tekin’e göre bu duruma tarihi lehçelerde çok sık rastlanmamaktadır. Türk lehçelerinde ise en çok Çuvaşçada görülür (Yılmaz, Demir ve Sarı, 2018: 278). Bu durum aşağıda *vak/vaki*, *var/varı* örneğinde karşımıza çıkmaktadır.

Ana Türkçenin $\bar{o}$ vokali bugünkü Çuvaş Türkçesinde ön seste av̄ / İva / va ses grubuna dönüşmüştür. a veya İ’nin erimesiyle *va* şeklinde de görebiliriz (Yalçın, 2013: 206). Bunun örneğini aşağıda *vat* (öd, safra) kelimesiyle görmekteyiz.

vak, vakı: Küçük, ufak, ufak tefek. (B.B, s.49)

vak-tıvek: 1. Ufak tefek. (B.B, s.49) 2. Önemsiz. (Y, s.46)

vakkın/vakkın-tıvekkın: Azar azar, ufak tefek. (B.B, s.49)

vakla-: 1. Ufalamak, parçalamak, ufak tefek etmek. (B.B, s.49)

vaklan-: Ufalanmak, parçalanmak. (B.B, s.49)

vaklani: Parçalanma, ufalanma. (B.B, s.49)

vaklanu: Kırma, ufalama, parçalama, parçalanma. (B.B, 2019 s.113)

vaklançık: 1. Parça, kırıntı, kesim. 2. Parça parça olmuş, ufalanmış. 3. Küçük, ufak, dağınık toprak parçası. (B.B, 2019 s.113-114)

val: 1. Ön. 2. Şark, doğu. (B.B, s.49)

valak: Oluk. (su oluğu, değirmen arkı, tekme, yalak). (B.B, s.49)

valemle-: Parçalara ayırmak, bölmek, paylaşmak. (B.B, s.49)

vales -: Dağıtmak, üleştirmek, bölüştürmek. (B.B, s.49) *üleş* (F, s.98)

valesin: Parça parça olmak, ufalanmak, bölünmek, ayrılmak. (B.B, s.49)

valesni/valesü: Dağıtım, dağıtma, bölüştürme, dağılım, bölüşüm. (B.B, s.49)

vali: Bölük, bölüm, kısım, parça, pay. (B.B, s.49). *Diğer Türk lehçelerinde ülü, ülük, ölöş şeklindedir.* (H. P, s.197)

var I: Çukur, hendek. (B.B, s.49) *Bazı Türk lehçelerinde or, ur vb. şeklindedir.* (F, s.101)

var- II: Gömmek. (B.B, s.49). *Bazı Türk lehçelerinde or, ur vb. şeklindedir.* (F, s.101)

var III /vari: 1. Orta, öz, göbek. 2. Mide, karın, iç. (B.B, s.49). *Arkaik Türkçe öz. Bazı Türk lehçelerinde öz+ -ök şeklindedir.* (F, s.100)

var IV/ vasan: Nehir yatağı. (Y, s.46) *Bazı Türk lehçelerinde özön peka, öz dalina şeklindedir.* (F, s.100)

*var V: İyi liften hazırlanmış keten bezi. (B.B, s.49). *Bazı Türk lehçelerinde öz, az vb. şeklindedir.* (F, s.100)

vara: 1. Sonra, sonradan. 2. İse, ki, ya, aynı, ne var ki, ancak, fakat. (B.B, s.49). *Bu kelime Kaz. arı şeklindedir.* (H. P, s.197)

varak: Küçük çukur, yatak. (B.B, s.50)

varakla-: 1. Aşındırmak, sel yarığı oluşturmak, yarmak. 2. Kazmak, açmak, eşmek. (B.B, 2019 s.116)

varaklan-: 1. Çukurlaşmak, deşilmek. 2. Çürümek, kokuşmak. (B.B, 2019 s.116)

varın-: Boğulmak, gömülmek. (B.B, s.50)

varışlan-: Aşmak, geçmek, dönüşmek. (B.B, s.50)

varka-: 1. Sızlamak, sızlanmak, acı duymak. 2. Kederlenmek, özlemek. (B.B, s.50)

varkış-: Esmek, dalgalanmak, havalanmak, kımıldamak, sallanmak. (B.B, s.50)

varkıştar-: Estirmek, dalgalandırmak, kımıldatmak vb. (B.B, s.50)

var-hırım: İç organlar, içerik, iç. (B.B, s.50)

vasak: Öz, göbek, orta, yonga. (B.B, s.50)

vaska-: Acele etmek. (B.B, s.50). *Bazı Türk lehçelerinde aşık oşuk vb. şeklindedir.* (F, s.101)

vat I: Safra suyu. (B.B, s.50). *Çeşitli Türk lehçelerinde aft, öd, öt olarak geçer.* (Y, s.47)

vat- II: Kırmak, parçalamak, yıkmak, bozmak, berbat etmek, yaralamak. (B.B, s.50). *Çeşitli Türk lehçelerinde ubat, uvat, oot olarak geçer.* (Y, s.47)

vaşık/vaşmak: Eğik, eğimli. (B.B, s.51)

vaşikkın: Eğimli, meyilli. (B.B, s.51)

vaşıklan-: Meyil vermek, eğimlileşmek. (B.B, s.51)

vaşıklat-: Eğimlendirmek, meyillendirmek. (B.B, s.51)

vıyı: Oyun, parti, oynama, çalma, icra, oyunculuk, entrika, oyun, tertip. (B.B, s.51)

vıyı-kulı: Oyun eğlence. (B.B, s.51)

vŷyŷrhan: Öfkelenmek, kızmak, içerlemek, gŷcenmek, darılmak, sızlanmak. (B.B, s.51)

vŷyŷŷ-ŷ: Oyuncu. (B.B, 2019 s.120)

vŷyŷ-taŷı: Oyun, halk oyunu. (B.B, 2019 s.120)

vŷykŷn I: Hızlı, sŷratlı, seri, evik. (B.B, 2019 s.120)

vŷykŷn- II: 1. Atılmak, terkedilmek, bırakılmak, 2. Devrilmek, dŷŷŷrŷlmek, eğilmek. (B.B, s.51)

vŷykŷntar-: 1. Bıraktırmak, terkettirmek, attırmak. 2. Eğdirmek, dŷŷŷrtmek, devirtmek. (B.B, s.51)

vŷyŷŷ: Oyuncu. (B.B, 2019 s.121)

vŷkŷr: Boğa, ŷkŷz. (B.B, s.52)

vŷl: O. (B.B, s.52)

vŷli: Ulu. *Tat. olı* (F, s.106)

vŷlta: Olta. (B.B, s.52)

vŷltŷn-: Aldanmak, kanmak. (B.B, 2019 s.122)

vŷla: Yumurta, havyar, baldır. (B.B, s.52). *ogul,ul,ol 'erkek, gen adam' kŷkŷnden geliyor.* (F, s.107). *Diğer Tŷrk lehçelerinde uldik, ultık ŷeklindedir.* (H. P, s.198)

vŷlalli/vŷlilla: Havyarlı, yumurtalı. (B.B, s.52)

vŷr-: 1. Fırlatmak, atmak, savurmak. 2. vurmak, dŷvmek; dayak atmak, yumruk atmak. (B.B, s.52). *Tr. Vur-, Tat. Or- ŷeklindedir.* (Y, s.48-49).

vŷran-: Uyanmak, dŷkŷlmek, kendine gelmek, ayılmak, canlanmak. (B.B, s.52)

vŷranni: Uyanma, uyanıŷ; uyandırma, diriltme. (B.B, s.52)

vŷrat-: Uyandırmak; tahrik etmek, isteklendirmek, diriltmek, hayat vermek. (B.B, s.52) *eŷitli Tŷrk lehçelerinde uyan- olarak geçer* (Y, s.49).

vırah: Yavaş yavaş, ağır ağır, uzun uzun, uzun zaman, yavaş sesle. (B.B, s.52) *Çeşitli Türk lehçelerinde **uzok, ozak** olarak geçer* (Y, s.49).

vırahla-: Ağır davranmak, acele etmemek. (B.B, 2019 s.123)

vırahlan-: 1. Yavaşlamak, ağırlaşmak. 2. Duraklamak, duralamak. 3. Dinmek, yatışmak, kesilmek. (B.B, 2019 s.123)

vırahın: Yavaş yavaş, ağır ağır, yumuşakça, sessizce, çaktırmadan, belli etmeden. (B.B, s.52)

vırahçen: Uzun uzun, uzun zaman, sürekli, uzun süreç. (B.B, s.52)

vırı I: Hırsız, yankesici. (B.B, s.52) *Bazı Türk lehçelerinde **uru, obur** şeklindedir* (F, s.109).

vırı II/ vırlıh: Tohum, çekirdek. (B.B, s.52). *Bazı Türk lehçelerinde **uruk,uru** şeklindedir* (F, s.109).

vırı III: (Köprü, ırmak vb.) Ağız, ağzı. (B.B, s.53)

vırım: 1. Uzun, uzun süreli, yüksek, uzun boylu; büyük; üstün. 2. Sürekli, uzun süre. (B.B, s.53)

vırımış: Uzunluk. (B.B, s.53)

vırımlan-: Uzamak. (B.B, s.53)

vırımlat-: Uzatmak. (B.B, s.53)

vırımmın: Uzun uzun, uzun süre. (B.B, s.53)

vırın-: Çarpmak, vurmak, istila etmek, çevrilmek, atılmak. (B.B, s.53) *Çeşitli Türk lehçelerinde **urul, orun** olarak geçmektedir.* (Y, s.50)

vırıntar-: Atmak, fırlatmak, koşmak. (B.B, s.53)

vırı-hurah: Hırsız, yankesici. (B.B, s.53)

vırkın-: Hemen hareket etmek, hemen yayılmak, atılmak. (B.B, s.53)

vırkıntar-: Atmak, fırlatmak. (B.B, s.53)

vırkıt: Atmak, fırlatmak, koymak. (B.B, s.53) *Bazı Türk lehçelerinde **ırgıt** şeklindedir* (F, s.110).

vırila-: Çalmak, hırsızlık yapmak. (B.B, s.53) *Çeşitli Türk lehçelerinde ogurla, ugrula olarak geçmektedir.* (Y, s.50)

vırlıh: Tohum. (B.B, 2019 s.125) *Çeşitli Türk lehçelerinde urug, uruk olarak geçmektedir.* (Y, s.49)

vırlıhlıh: Tohumluk. (B.B, s.53)

vırman: Orman. (B.B, s.53) *Çeşitli Türk lehçelerinde orman olarak geçmektedir.* (Y, s.50)

vırmanay: Alt flora, orman altı bitkileri. (B.B, 2019 s.125)

vırmanalla: Ormana doğru, orman tarafına. (B.B, s.53)

vırmanlıh: Ormanlık. (B.B, s.53)

vırmanti: Ormanda, ormanda bulunan. (B.B, s.53)

vırmanşı: Ormancı. (B.B, 2019 s.125)

vırs-: 1.Dövüşmek, savaşmak, vuruşmak, mücadele etmek. (B.B, s.53).
2. Azarlamak, küfretmek, sövmek (Y, s.50). *Bazı Türk lehçelerinde uruş (Ur- + -ş) şeklindedir.* (F, s.111).

vırsı: Savaş, kavga, mücadele. (B.B, s.53)

vırsıllı: 1. Askeri. 2. Düşmanlık, dargınlık. 3. Tartışmalı, ihtilafı. (B.B, 2019 s.126)

vırsın-: Dalaşmak, sövmek, küfretmek, ağız kavgası etmek. (B.B, 2019. s.126)

vırstar-: Heyecanlandırmak; ilgi uyandırmak; kışkırtmak, asabını bozmak, sinirine dokunmak. (B.B, s.53)

vırşcan: Kavgacı, sinirli. (B.B, s.53)

vırtah: Tanıdık, akraba olan kişilere hitapta kullanılan hitap sözleri. (B.B, s.53). *Çeşitli Türk lehçelerinde ortak anlamı var* (Y, s.50)

vıta : Orta, orta bölüm, orta kısım. (B.B, s.53)

vıtalıh: Ortanca; orta, ortadaki, ortalama. (B.B, s.54)

vítam: Orta; ortadaki; ortanca; ortalama, ölçülü, ılımlı, ılıman. (B.B, s.54)

vítammîn: Ortaca, orta sayıda, orta derecede. (B.B, s.54)

vítan-: Utanmak, sıkılmak, çekinmek. (B.B, s.54)

vítantar-: Utandırmak. (B.B, s.54)

vítanu, vítaniís: Utanma, sıkılma, çekinme. (B.B, s.54)

vítançık: Utangaç, çekingen, sıkılğan. (B.B, s.54)

vítanıklîn: Utanarak, çekinerek. (B.B, s.54)

vítaşır: Orta. (B.B, s.54)

vítaşır̃ti: Orta, ortada, ortadaki. (B.B, s.54)

vítir : Otuz. (B.B, s.54)

vítir̃in: Toplam otuz kişi. (B.B, s.54)

vítiran-vítiran: Otuzar otuzar. (B.B, s.54)

vítir̃işı: Otuzu. (B.B, s.54)

vítirmiş: Otuzuncu. (B.B, s.54)

vítirti: Otuz yaşında olan, otuz yıllık. (B.B, s.54)

vítirşar: Otuzar. (B.B, s.54)

vıl-: Ölmek. (B.B, s.55)

vıler-: Öldürmek; katletmek, yok etmek, imha etmek, ortadan kaldırmak. (B.B, s.55)

vılerü/vılerni: Öldürme, cinayet, yok etme. (B.B, s.55)

vıltren/vıltiren: Isırgan otu. (B.B, s.55). *Bazı Türk lehçelerinde ut,öt şeklindedir.* (F, s.116)

vıltrenlîh: Isırganlık, ısırgan kaplı yer. (B.B, s.55)

v̇ir- I: 1. Esmek; üflemek, püflemek, 2. Şişirmek, pompalamak; aldatmak, dolandırmak. 3. İftira atmak. (B.B, s.55). *Bazı Türk lehçelerinde ur, übür şeklindedir.* (F, s.117)

v̇ir- II: Havlamak, ürümek. (B.B, s.55)

v̇irni: 1. Esinti, üfleme. 2. Havlama. (B.B, s.55)

v̇irt-: Üfletmek, püfletmek, havlatmak, estirmek. (B.B, s.56)

v̇irter-: Esmek. (B.B, 2019 s.133)

v̇ire-:1. Kaynamak. (B.B, s.55). *Alt. üzü 'sıcak' şeklindedir* (H. P, s.200).

v̇iren- I: 1. Öğrenmek, öğrenim yapmak; öğrenim görmek, okumak. 2. Alışmak, benimsemek; özümsemek; özümlemek, sindirmek. (B.B, s.55)

v̇iren II: İp. (B.B, s.55). *Kaz. ür- 'ormek, eğirmek'.* (H. P, s.201)

v̇irene: Akçaağaç (Acer türü bitkilere verilen genel bir addır. Kışın yapraklarını döken ağaç ve ağaçlıklardır). (B.B, s.55). *Bazı Türk lehçelerinde örenge, öyenke şeklindedir.* (F, s.118)

v̇ireneken: Öğrenci; çırak. (B.B, s.55)

v̇irenelîh: Akçaağaçlık, akçaağacın bol olduğu yer. (B.B, s.55)

v̇irenü: Okuma, öğrenme, tahsil görme, eğitim. 2. Ders, okul. (B.B, s.55)

v̇irent-: Okutmak, öğretmek; öğrenmek, eğitmek, ezberletmek. (B.B, s.55)

v̇irentü: 1. Okutma, öğretme, eğitme, ezberletme. 2. Teori, öğreti. (B.B, s.55)

v̇irk̇inter-: Atmak, fırlatmak. (B.B, s.56)

v̇irk̇iç: Demirci körüğü. (B.B, s.56). *Tat. örgeç* (Y, s.52)

v̇irl̇ik: Sırık. (B.B, s.56). *Bazı Türk lehçelerinde örlek, örlök şeklindedir.* (F, s.118-119)

v̇isem: Onlar. (B.B, s.56)

v̇isençe: Onlarda. (B.B, s.56)

- v̇ısençi:** Onlardaki, onlarda bulunan. (B.B, s.56)
- v̇ıs- I:** 1. Uçmak; uçuşmak, süzülme, acele etmek, çok hızlı gitmek. 2. Övünmek. (B.B, s.56)
- v̇ıs II:** Son bitim, uç, kenar. (B.B, s.56)
- v̇ısev:** Uçuş. (B.B, s.56)
- v̇ıser-/v̇ısert-:** 1. Açmak, çözmek, ayırmak. 2. Altına koymak, altına sürmek. (B.B, s.56)
- v̇ıśımlı̇:** Sonlu, bitimli; son. (B.B, s.56)
- v̇ıśımsır:** Sonsuz; bitmez tükenmez, sürekli, devamlı. (B.B, s.56)
- v̇ıśı-hırrısır:** Sonsuz; bitmez tükenmez, sınırsız. (B.B, s.56)
- v̇ıśkın:** Kendini öven, gayriciddi, basit düşünceli. (B.B, s.56)
- v̇ıśkınlen-:** Övünmek; yüksekten atmak. (B.B, s.56)
- v̇ıśkınılıh:** Övüngenlik. (B.B, s.56)
- v̇ıśkınıçık:** Kendini metheden, övüngen. (B.B, s.56)
- v̇ıśle-:** 1. Bilemek, sivriltmek, torna etmek; kemirmek. 2. Tamamlamak, sona erdirmek, sonuçlandırmak. 3. Çekimlemek. (B.B, s.56) *Çeşitli Türk lehçelerinde oçla, uçta vb olarak geçer. (Y, s.53)*
- v̇ıślen-:** 1. Sivrilmek. 2. Sona ermek, bitmek. 3. Çekimlenmek. (B.B, s.56)
- v̇ıślı:** Sonlu, sonuçlu, sınırlı. (B.B, s.57)
- v̇ıśme-v̇ıśen:** Ucu ucuna. (B.B, s.57)
- v̇ıśnelle:** Sona doğru, sonuna doğru. (B.B, s.57)
- v̇ıśrenv̇ıśe:** Bir baştan bir başa. (B.B, s.57)
- v̇ıśsır-xırsır:** Sonsuz, bitmez tükenmez, sınırsız. (B.B, s.57)
- v̇ıśer-:** Uçurtmak, hareket ettirmek, acele ettirmek, kudurtmak, azdırmak. (B.B, s.57)

v̇ıt- I: 1. Ütülemek, yakmak, alazlamak, ütmek. 2. Sökmek; kırbaçlamak. (B.B, s.57)

v̇ıt- II: Ufak, küçük. (B.B, 2019 s.135)

v̇ıtel- : Ufalmak, küçülmek. (B.B, s.57)

v̇ıtele-: 1. Ütülemek; yakmak; alazlamak, dağlamak. 2. Kırbaçlamak. (B.B, s.57)

v̇ıtelen-: 1. Ütülenmek, yanmak, alazlanmak, yakılmak. 2. Merak etmek, telaşlanmak, acele etmek. (B.B, s.57)

v̇ıtet-: Ufalamak. (B.B, s.57)

v̇ıti̇: 1. Küçük, ufak; ince; sığ, sık, hızlı. (B.B, s.57)

v̇ıti̇-şakir: Ufak tefek şeyler, öteberi; ufaklık. (B.B, s.57)

v̇ıtülen-: Ufalmak, küçülmek. (B.B, s.57)

v̇ıti̇n-: 1. Bir tarafı yanmak, ütülmek. 2. Yokluk içinde yaşamak. (B.B, s.57)

v̇ıti̇nni̇: Kenarı yanık, ütülmüş. (B.B, s.57)

v̇ıti̇nçik: 1. Yanık, ütülmüş. 2. Dar, kıt. (B.B, s.57)

v̇ıttın: İnce ince, küçük küçük, sık, sıkça, küçük adımlarla. (B.B, s.57)

v̇ıçe- I: Kızmak, içerlemek. (B.B, s.57) / **v̇ıçeş.** (*öç+e*) (Y, s.53)

v̇ıçe II: Kalça kemiği bölgesi. (B.B, s.57). *Bazı Türk lehçelerinde oça,öçe şeklindedir.* (F, s.121)

v̇ıçeş-: Kavga etmek, atışmak, çekişmek, şiddetle tartışmak. (B.B, s.57)

v̇ıçi̇: Azgınlık, taşkınlık, öfke, intikam, öç. (B.B, s.57)

v̇ıçilen-: Öfkelenmek, kızmak, sinirlenmek. (B.B, s.57)

v̇ıçilli̇: Kindar, öfkeli. (B.B, s.57)

v̇ıçilte-: 1. Kaşınmak, gıdıklanmak. 2. Sinirlenmek, asabı bozulmak; irkilmek. (B.B, s.57)

- vĩĩulti:** Kaşıntı yarası. (B.B, s.57)
- vĩĩirken-/vĩĩirhen-:** Sinirlenmek, asabı bozulmak, kızmak, içerlemek. (B.B, s.57)
- vĩĩirkke:** Öfkeli, çabuk sinirlenen. (B.B, s.57)
- vĩĩih-:** 1. Kızmak, içerlemek, sinirlenmek. 2. İmrenmek, gıpta etmek, kıskanmak. (B.B, s.57)
- vĩĩihter-:** 1. Kızdırmak, sinirlendirmek. 2. Birbirinden ayırmak, ayrıştırmak; bağlantısını kesmek. (B.B, s.57)
- vĩĩültet-:** Kaynaşmak; kımıldamak, oynamak, kıpırdamak. (B.B, s.57)
- vil- I:** Can vermek, ölmek. (B.B, s.58)
- vil II:** Islak, nem. *Çeşitli Türk lehçelerinde öl şeklindedir.* (Y, s.54)
- vilĩ:** Ceset, ölü, merhum. (B.B, s.58)
- vilĩm:** Ölüm, ecel. (B.B, s.58)
- vilĩmlĩ:** Ölümlü, fani. (B.B, s.58)
- vilĩmlĩh:** Fanilik, ölümlülük. (B.B, s.58)
- vilĩmsĩr:** Ölümsüz. (B.B, s.58)
- vilĩmsĩrlĩh:** Ölümsüzlük. (B.B, s.58)
- vilĩpri:** Ölü toprağı, mezar toprağı. (B.B, s.58)
- vir I:** Darı, mısır. (B.B, s.58) *Tr. öyür şeklindedir.* (Y, s.54)
- vir II /vire:** Üst, yukarı, kuzey, dağ tarafı, nehrin çıkış tarafı. (B.B, s.58). *Çeşitli Türk lehçelerinde ör, ür şeklindedir.* (Y, s.54)
- virelle:** Yukarıya doğru, akıntının tersine. (B.B, s.58)
- virĩs:** Yüksek yer. (B.B, s.58) *Çeşitli Türk lehçelerinde örki, örükü, örküç vb şeklindedir.* (Y, s.54)
- virt/virĩk:** Ateş, yangın. (B.B, s.58). *Çeşitli Türk lehçelerinde oyr, ört şeklindedir.* (Y, s.55)

virtle-: Kızdırmak, öfkelen­dirmek, asabını bozmak, sinirine dokunmak. (B.B, s.58). /**vitle** *Çeşitli Türk lehçelerinde örte(örtle), ürte şeklindedir.* (Y, s.56)

virtleş-: Kızmak, sinirlenmek, asabını bozmak, sinirine dokunmak. (B.B, s.58)

viste-/ visele-/ vistle-: İndirmek; çıkarmak, sökmek; kaldırmak, koparmak. (B.B, s.58). *Bazı Türk lehçelerinde üz, üs, öz şeklindedir* (F, s.125)

visten-: Kopmak; ayrılmak, geride bırakmak. (B.B, s.58)

viş-: 1. Çekmek (ağırlık), gelmek (ağırlık). 2. Ölçmek; prova etmek, denemek. (B.B, s.58)

vişe: 1. Terazi, baskül. 2. Ölçü, oran, kural. (B.B, s.58)

vişellî: Ölçülü, normal. (B.B, s.59)

vişî: Üç. (B.B, s.59)

vişîmkun: Önceki gün, evvelsi gün. (B.B, 2019 s.141)

vişîmlî: Kesin, doğru, hassas. (B.B, 2019 s.141)

vişîn-: Ölçülmek, ölçüşmek. (B.B, s.59)

vişî-tivatî: Üç dört. (B.B, 2019 s.142)

vişîteslîh: Üçgen. (B.B, 2019 s.142)

vişmine: Ertesi gün. (B.B, s.59)

vişîmiş: Üçüncü. (B.B, s.59)

vişîmişinçe: Üçüncü defa, üçüncü defada. (B.B, s.59)

vişîin: Üçü birden. (B.B, s.59)

vişîir: Üç yüz. (B.B, s.59)

vişîirîn: Tamamı üç yüz kişi. (B.B, s.59)

vişîirîşî: Üç yüzü, onlardan üç yüzü. (B.B, s.59)

- vişşirmiş:** Üç yüzüncü. (B.B, s.59)
- vişşiş-i:** Üçü, onlardan üçü. (B.B, s.59)
- vişter-:** Tarttırmak, ölçtürmek, biçtirmek. (B.B, s.59)
- vişura:** Üç ayaklı iskemle. (B.B, s.59)
- vit- I:** 1 Örtmek; kaplamak; kesmek, kapatmak, boğmak, bastırmak. (B.B, s.59)
- vit- II:** 1. Girmek, geçmek, dolaşmak, sızmak; nüfuz etmek; yayılmak. 2. Kolay bir şekilde satmak; elden çıkarmak. 3. Karşılama; gidermek, sağlamak; tatmin etmek. (B.B, s.59). *Bazı Türk lehçelerinde ut, öt şeklindedir* (F, s.127).
- vit III:** İstemek, dilemek. (Aşmarin V s.254). *Bazı Türk lehçelerinde ötün, ötünüç, üten şeklindedir.* (F, s.127-128).
- vite:** Ahır, hayvan yemliği. (B.B, s.59). **Ramstedt'e göre Çuv. vite kelimesi ötü kökünden gelmektedir* (F, s.128).
- viter-:** 1. İliklere işlemek, girmek, sızmak; ıslatmak. 2. Etkilenmek, etki yapmak. 3. Geçirmek. (B.B, 2019 s.142)
- viterü:** Sızma, iliklere işleme, etki. (B.B, 2019 s.142)
- vitî:** Dam, çatı, örtü. (B.B, s.59)
- vitîm I:** Örtü, perde, zarf, kabuk. (B.B, 2019 s.142)
- vitîm II:** Etkililik, etkinlik, etki. (B.B, 2019 s.142)
- vitîmlî:** Gerçek; geçerli, itibarlı, saygıdeğer, inandırıcı. (B.B, s.59). *Bazı Türk lehçelerinde ötüm(öt- + -m), ütem şeklindedir.* (F, s.128).
- vitîmlîh:** Otorite, inandırıcılık, itibar. (B.B, s.59)
- vitîn- I:** Örtünmek, örtülmek, kaplanmak. (B.B, s.59)
- vitîn- II:** Yalvarmak, çok istemek, arzu etmek. (B.B, s.59). *Çeşitli Türk lehçelerinde ötün, ötünüç şeklindedir* (Y, s.56)
- vitînmelli:** Yorgan, battaniye. (B.B, s.59)

vit̃inter-: Örtmek, kapamak, kaplamak. (B.B, s.59)

vit̃ür-: 1. Geçirmek. 2. Üzerinden, boyunca, içinden . (B.B, s.59). *Çeşitli Türk lehçelerinde ö̃t, ö̃te, ö̃t̃ür vb. şeklindedir (Y, s.56).*

vitle-: Kızdırmak, öfkelenmek, asabını bozmak, sinirine dokunmak. (B.B, s.59). *Çeşitli Türk lehçelerinde ö̃rte şeklindedir (Y, s.56).*

vitleş-: Kızmak, sinirlenmek, öfkelenmek, asabı bozulmak. (B.B, s.60)

viçk̃in: 1. Sert, keskin. 2. Kıvrak, kurnaz. (B.B, s.60) *Çeşitli Türk lehçelerinde ö̃tkir,ö̃tkür vb. şeklindedir (Y, s.56).*

vula-: 1. Okumak; söylemek. 2. Görüşmek, söylemek, sohbet etmek. (B.B, s.60)

vulav: Okuma. (B.B, 2019 s.146)

vulavış: Okuma yeri, kütüphane. (B.B, 2019 s.146)

vulavşurç̃i: Okuma evi. (B.B, s.60)

vulavş̃i: Okur. (B.B, s.60)

vulan-: Okunmak. (B.B, s.60)

vul̃i: Gövde, namlu. (B.B, s.60). *Türk lehçelerinin arkaik dönemlerine ait olan “olun” kelimesinden geliyor olabilir (F, s.130).*

vult-: Birinin ağzını aramak, ağzını yoklamak, öğrenmeye çalışmak. (B.B, s.60)

vuñ/vun : On. (B.B, s.60)

vupk̃in: Çuvaş inanışlarında bir kötü ruh. (B.B, s.61). *Çeşitli Türk lehçelerinde opkan, opkun şeklindedir (Y, s.57).*

vupk̃in kur̃ik̃i: Yer fıstığı. (B.B, s.61)

vuş / voş/ voş̃i: O, bu. (F, s.132). *Bazı Türk lehçelerinde oş şeklindedir.*

vut: Ateş, alev; ışık, kıvılcım, yangın. (B.B, s.61). *Çeşitli Türk lehçelerinde ot şeklindedir (Y, s.57).*

vutarmañi : Ateş değirmeni. (B.B, 2019 s.147)

vutĩ: Odun. (B.B, s.61) /**vut** (Y, s.57)

vutkassi: Ateş kancası, fırın kancası. (B.B, 2019 s.147)

vut-kıvar: Odun, ateş, yangın. (B.B, s.61)

vutla: Ateş gibi. (B.B, s.61)

vutlĩ: Ateşli. (B.B, s.61)

vutlĩ-hemlĩ: Ateşli. (B.B, s.61)

vutpuşsi: Öksü. (B.B, 2019 s.147)

vutpuşsilen-: Öksülenmek. (B.B, 2019 s.147)

vutsıppı: Odun, kütük. (B.B, s.61)

vut-sulĩm: Alev, ateş. (B.B, s.61)

vut-sulĩmlĩ: Ateşli, aevli. (B.B, s.61)

vutuşsi: Ocak yanık iken, ocağın yandığı süre. (B.B, s.61)

vut-hĩm: Kıvılcım, alev, ateş. (B.B, s.61)

vut-şankĩ: Yakıt, yakacak. (B.B, s.61)

vuçah: Ocak, soba ocağı. (B.B, s.61)

vuşar: 1. Kolay kırılmayan (odun). 2. Dik kafalı, inatçı kişi, huysuz. (B.B, s.62). /**voşar** *Bazı Türk lehçelerinde **ujar, ujet, öjer** şeklindedir* (F, s.135)

vilĩh: Hayvan, evcil hayvan (F, s.135) *Bazı bilim adamları bu kelimenin Türkçe **ulak/ulav/ula** kökünden geldiğini söylerler* (F, s.136)

villya: Oynamak, oynaşmak, çalmak, eğlenmek. (B.B, s.62)

villyav: Oyun, icra, çalma, parti, eğlence. (B.B, s.62)

vilya: 1. Oynamak, oynaşmak; çalmak (çalğı) , eğlenmek, oyalanmak. 2. Dalgalanmak, uçuşmak; titremek, vurmak, çarpmak. (B.B, s.62)

vilyav: 1. Oyun, icra, çalma, parti. (B.B, s.62)

vilyamalli: Oyuncak. (B.B, s.62)

vilyan-: Parlamak, çeşitli renklere çalmak. (B.B, s.62)

vilyantar-: Parlatmak, çeşitli renklere çaldırmak. (B.B, s.62)

vilyançık: Oynak. (B.B, s.62)

vilyat-: 1. Oynatmak. 2. Oyun etmek, sonuçlandırmak. (B.B, s.62)

vilyattar-: Oynattırmak, sonuçlandırtmak. (B.B, s.62)

vır-: Biçmek (ekin). (B.B, s.62). *Çeşitli Türk lehçelerinde or,ur şeklindedir* (Y, s.59).

vırın: 1. Yer, bulunma, bina, oda, arazi, yöre, barınak, sığınak. 2. Yatak. 3. Hizmet, görev, memuriyet, iş, uğraş. 4. Rol. (B.B, s.62). *Çeşitli Türk lehçelerinde orun,urın şeklindedir* (Y, s.59).

vırının/ vırının-vırının/ vırınîpe/ vırınî-vırınîpe: Yer yer. (B.B, s.62)

vırınli: 1. Meşgul, görevli. 2. Yerinde, uygun, münasip. (B.B, s.62)

vırinne: Yerine, karşılık olarak, karşılığında. (B.B, s.62)

vırinsir: 1. İşsiz, görevsiz. 2. Yersiz, boşuna, nedensiz, sebepsiz. (B.B, s.62)

vırinti: Yerinde, yerli, yerel, yöresel, mahalli. (B.B, s.62)

vırnaş-: Sığmak; sığışmak, yerleşmek; bulunmak, düzelmek, yoluna girmek. (B.B, s.62)

vırnaştar-: Koymak; yerleştirmek; yatırmak, düzenlemek; tertiplemek; düzene koymak. (B.B, s.62)

vırnaşullî: Yerinde, uygun, edepli, zararsız. (B.B, s.62)

vırnaşusir: Yersiz, uyuşmaz, uygun olmayan, anlayışsız, ipsiz sapsız. (B.B, s.62)

vırtar-: Biçmek, biçtirmek. (B.B, 2019 s.150)

vırhan- I: Öfkelenmek, kızmak, içermek, gücenmek, darılmak, sızlanmak, yakınmak. (B.B, s.63)

virhan- II: Ağır davranmak, acele etmemek, ağırdan almak. (B.B, 2019 s.151)

viś-: Acıkmak. (B.B, s.63)

viśī: 1. Aç, çok zayıf, bir deri bir kemik. 2. Açgözlü, doymak bilmez, haris. (B.B, s.63)

viśīllī-tuīllī: Yarı aç yarı tok. (B.B, s.63)

viśīh-: 1. Çok acıkmak. 2. Cimrilik etmek, açgözlülük etmek. (B.B, s.63)

viśīhni: 1. Aç, kıt, kıtlık. 2. Açgözlü; aç, haris. (B.B, s.63)

viśīhtar-: Acıktırmak. (B.B, s.63)

viśvarla: Aç karnına. (B.B, s.63)

viśkīn I: 1. Obur, pisboğaz. 2. Açgözlü. (B.B, 2019 s.151)

viśkīn II: 1. Çok acıkmak. 2. Cimrilik etmek, açgözlülük etmek. (B.B, 2019 s.151)

viślīh: Açlık, kıt, kıtlık. (B.B, s.63)

viśtar-: Acıktırmak, aç bırakmak. (B.B, s.63)

viśtah: Açgözlü, düşkün, doymaz. (B.B, 2019 s.151)

viśtahlān-: Tamah etmek, cimrilik etmek, açgözlülük etmek. (B.B, 2019 s.151)

viśkaysīr: Haddinden fazla, çok fazla, oldukça. (B.B, s.63)

2.8.2. Söz Başında Türeyen Y Sesiyle İlişkili Kelimeler

Çuvaş Türkçesinde uzun ve düz vokalle başlayan kelimelere y- sesi ilişerek veya kısalarak /ya-, ye-, yī-, yī-, yū-, yī-, yu-/ şeklinde karşımıza çıkar.

Çuvaş Türkçesi alanında yazılmış olan sözlükler taranarak y sesi ile başlayan kelimeler, ilgili başlıklar altında verilmiştir.

2.8.2.1. Söz Başında Türeyen Ya Sesiyle İlişkili Kelimeler

yav-: Bükmek, örmek, dürmek, sarmak, dolanmak. (B.B, s.314)

yavakla-: 1. Örmek, sarmak, birbirine geçirmek. 2. Sarmak, sarılmak, dolanmak. (B.B, 2019 s.981)

yavaklan-: 1. Sarılmak, dolanmak. 2. Birbirine geçmek, iç içe olmak, karışmak. 3. Kıvrılmak, kıvrınmak. (B.B, 2019 s.981)

yavış-: İlişki kurmak, bağlantı kurmak, dost olmak, kaynaşmak, alışmak. (B.B, s.314)

yaviştar-: Çekmek, cezbetmek, alıştırmak, eğitmek, yetiştirmek. (B.B, 2019 s.982)

yay-yay: 1. “Oy oy” diyerek acısını dile getirmek. 2. “Ay ay” diye sitem etmek. (B.B, 2019 s.982)

yal: Toplum, el. (F, s.497-498)

yalti: Köydeki, köyde olan, köye ait. (B.B, s.314)

yamşul’: Araba yolu, otoban. (B.B, s.314)

yamşik: Arabacı. (B.B, s.314)

yapşar: 1. Okşayıcı, müşfik, şefkatli, yılışık, konuşkan, anlamlı. 2. İyi giyimli, süslenmiş. 3. Cömert, bol. (B.B, s.315)

yartla-: İp atlamak. (B.B, s.316)

yat: 1. Ad, isim, nam, isim. 2. Şeref, onur, namus, itibar. (B.B, s.316)

yatarlı: 1. Özel, özellikli, ayrıcalıklı, hassas. (B.B, 2019 s.990)

yatla: Azarlamak, küfretmek, sövmek, paylamak, azarlamak, söylemek, kınamak, ayıplamak, yüzüne vurmak, sitem etmek. (B.B, s.316)

yatlı: İsimli, ismi olan, tanınmış, meşhur. (B.B, s.316)

yatlı-şivli: Tanınmış, namlı, ünlü. (B.B, s.316)

yatsır: Adsız, İsimsiz. (B.B, s.316)

yat- şiv: İyi isim, şöhret, şeref. (B.B, 2019 s.990)

2.8.2.2. Söz Başında Türeyen E(Ye) Sesiyle İlişkili Kelimeler

(Kelime başında, ünlülerden sonra “ye” olarak telaffuz edilir. Çalışmamızda kök vokaller incelenmesi sebebiyle bu bölümde yer almaktadır.)

yevçi: Çöpçatan, hizmet veren, tedarik eden. (B.B, s.70). *Çeşitli Türk lehçelerinde elçi şeklindedir.* (Y, s.60)

yekirt: Dökmek, akıtmak, boşaltmak. (B.B, s.70)

yekki: Huy, mizaç, ruh hali, keyif, tavır. (B.B, s.70). *İyeki Çeşitli Türk lehçelerinde ik, ig, ikem şeklindedir.* (Y, s.61)

yelpür- I: Sırtmak, alay etmek. (B.B, 2019 s.172)

yelpür- II: Akmak, dökülmek. (B.B, 2019 s.172)

yer-: Katılmak, kendini bağlamak; sataşmak, sarkıntılık etmek; peşine takılmak, bulaşmak, yapışmak. (B.B, s.71) *eger, er, eyer* (Y, s.61-62)

2.8.2.3. Söz Başında Türeyen Y Sesiyle İlişkili Kelimeler

yıva I: Yuva. (B.B, s.84). *Çeşitli Türk lehçelerinde yuva, uya, oya, uy şeklindedir.* (Y, s.73)

yıva II/ yıvaça: Kuş yuvası şeklinde sıkıştırılmış hamur şeklindeki bir yiyecek. (B.B, s.84)

yılı: 1. Düğüm, ilmek, delik. (B.B, s.84)

yılla-: İliklemek, düğmelemek. (B.B, s.84)

yıllan: İliklenmek, düğmelenmek. (B.B, s.84)

yıllantar-: Kaplamak; karıştırmak, dolaştırmak; ilmiklemek, düğümlemek. (B.B, 2019 s.216)

yılmak: İlmek, düğüm. (B.B, s.84)

yılmakla-: İlmiklemek, düğümlemek, düğüm atmak. (B.B, s.84)

yıpas: İnce, zarif. (B.B, 2019 s.219)

y p ltat-: Okşamak, yaltaklanmak, y ze g lmek, sokulmak, dalkavukluk yapmak. (B.B, s.85)

y p rka: İpek, ipekten m mul. (B.B, s.85)

y p rla vilya-: İp oyunu oynamak. (B.B, s.85)

y p sak: Zayıf, arık, kuru. (B.B, 2019 s.221)

y p saka: 1. D z, kaygan, p r zs z. 2. Okşayıcı; tatlı, m şfik. (B.B, 2019 s.221)

y p saklan-: Zayıflamak, kurumak, g çten d şmek. (B.B, 2019 s.221)

y p saklantar-: Zayıflatmak, kurutmak, g çten d ş rtmek. (B.B, 2019 s.221)

y p saklat-: Zayıflatmak, kurutmak, g çten d ş rtmek. (B.B, 2019 s.221)

y ranla-: 1.  izmek, iz yapmak, karık yapmak. 2. Belirtmek, işaretlemek. 3. Sıra yapmak, sıralamak. (B.B, 2019 s.221)

y ranlan-: 1.  izilmek,  izgiyle kaplanmak, izle kaplanmak. 2. Arsalara/ parsellere ayrılmak. (B.B, 2019 s.221)

y ranlantar-: İz a mak, karık a mak,  izmek. (B.B, 2019 s.221)

y rka-: Hızlı g zmek, oradan buraya koşmak. (B.B, s.86)

y rla-: 1. Yumuşak a kaymak. 2. Akmak, sızmak. (B.B, 2019 s.222)

y rlat-: 1. Akmak, sızmak. 2. Hafif e kaymak, hafif e hareket etmek. (B.B, 2019 s.222)

y rlattar-: 1. Akıtmak, biriktirmek. 2. Su akmak/ birikmek. (B.B, 2019 s.222)

y s I: 1.  isenti,  iseleme. 2. Su damlaması, su zerresi. 3. Boğucu duman, karbonmonoksit. (B.B, 2019 s.222) *Tr. is* (F, s.186)

y s II: 1. Ateşsiz yanmayı g steren yansımaya s zc k. 2.  iselemeyi g steren yansımaya s zc k (B.B, 2019 s.222)

y s r: Sis, duman, perde. (B.B, 2019 s.222)

yışırkka: Sis, duman, perde. (B.B, 2019 s.222)

yışırlan-: 1. Tütmek, yükselmek, çıkmak. 2. Çürümek, bozulmak, alevsiz yanmak. (B.B, 2019 s.222)

yışırlantar-: 1. Çok duman çıkarmak, tüttürmek. 2. Korkutmak, korku vermek. (B.B, s.86)

yışlan-: Tütmek, duman çıkarmak (B.B, s.86) *ıs Tat. ısla* (Y, s.76)

yışlaş-: Uğraşmak, kaynaşmak. (B.B, s.86)

yış-pış: 1. Duman, kömür kokusu, 2. Taze küçük kar tanesi. (B.B, s.86)
Çeşitli Türk lehçelerinde ış şeklindedir. (Y, s.76)

yıt-: Ağır taşımak, ağır kaldırmak, sürüklemek, çekiştirmek. (B.B, s.86) *Türkçe it.* (Y, s.76)

yıtı pırşı: Mahmude otu (Çok yıllık, kalın köklü, süt rengi veya soluk sarı renkte çiçeklere sahip, otsu bir bitki). (B.B, s.86)

yıtın-: Yıkılmak, çökmek, hücum etmek, üzerine atlamak. (B.B, s.86)

yıtırla-: Ağır bir şey kaldırmak, götürmek. (B.B, s.86)

yıtmak: Ağır yük, ağırlık. (B.B, 2019 s.223)

yıh I: Sülale, aşiret, kabile aile. (B.B, s.86) *Çeşitli Türk lehçelerinde uk şeklindedir* (Y, s.76)

yıh II: İnsanlara ve hayvanlara has hastalık, çıban, sarılık gibi bir hastalık. (B.B, s.86) *Çeşitli Türk lehçelerinde ig şeklindedir* (Y, s.76)

yıh- III: Döllenmek. (B.B, s.86) *Çeşitli Türk lehçelerinde uk şeklindedir* (Y, s.76)

yıhlı: 1. Hasta, marazi, hastalıklı. 2. Cilt hastası, cüzzamlı. 3. Zayıf, güçsüz, arık. (B.B, 2019 s.224)

yıhnı: Döllenmiş. (B.B, s.86)

yıhsır: Meyvesiz, dölsüz, neticesiz. (B.B, s.86)

yıhtaş: Soydaş. (B.B, 2019 s.224)

yış-: 1. Tüy değiştirmek, t y d kmek. 2. Yumuşamak, gevşemek (kar buz hakkında), yumuşatmak (toprak hakkında) 3. Hastalanmak, zayıflamak, kuvvetten d şmek. (B.B, s.86)

yışalan-: Uğraşmak bir yandan diğer yana d nmek, usuldan hareket etmek. (B.B, s.86)

yışır-: Halden d şmek, kuvvetten d şmek, zayıflamak. (B.B, 2019 s.225)

yışırıl-: Eşilmek,  okmek, yıkılmak, bozulmak, harap olmak. (B.B, s.86)

yışta- I: 1. Kazmak, a mak, eşmek. 2. Saplamak, batırmak, sokmak. (B.B, 2019 s.225)

yıke: İç. (B.B, s.87)

yıkev: Eğe, raspa, t rp . (B.B, s.87)

yıkeve-: Eğelemek, t rp lemek. (B.B, s.87)

yıkel : Palamut, kozalak. (B.B, s.87) / **ikel** (Y, s.77)

yıkell h: Palamutların  ok olduğu yer. (B.B, s.87)

yık r: 1. İkiz. 2.  ift, birleşik. (B.B, 2019 s.226)

yık reş/ yıkreş: İkiz. (B.B, s.87)

yık reşlen-: 1. İkizleşmek. 2. Yanından hi  ayrılmamak. (B.B, 2019 s.226)

yık reşl n: İkiz gibi. (B.B, 2019 s.226)

yık rle-: İkiye katlamak,  ifter  ifter koymak. (B.B, s.87)

yık rt- : 1. Azaltmak, eksiltmek (sıvı) 2.  almak, saklamak  ekmek, toplamak. (B.B, s.87)

yıks k: İğren , al ak,  nemsiz adam. (B.B, s.87)

yıks : 1. Acı, acılık, k t  tat. 2. Geğirti, hı kırık. (B.B, s.87)

yıner: Eyer. (B.B, s.87)

yınerle-: Eyerlemek, eyer vurmak. (B.B, s.87)

ẏnerl̇i: Eyerli. (B.B, s.87)

ẏnerç̇ik: At koşumun oturulan parçası. (B.B, s.87)

ẏṅi: İn. (B.B, s.87)

ẏip / ẏipi: İğne. (B.B, s.87)

ẏipe: 1. Islak, yağmurlu, nemli. 2. Fena yağmurlu 3.Nemli, ıslak. (B.B, s.88)

ẏipen-: Islanmak, nemlenmek. (B.B, s.88)

ẏipet-: Islanmak, sırlıklam yapmak. (B.B, s.88)

ẏiple-: 1. İğneyle ya da uçlu bir aletle batırmak 2. Güldürücü hale getirmek, birinin ağzını aramak. (B.B, s.88)

ẏiplev: İğnelemek, dürtme, iğneli söz. (B.B, 2019 s.228)

ẏipl̇i: İğneye sahip olan, üzerinde iğne olan. (B.B, s.88)

ẏiprenç̇ik: Islananan, bataklık. (B.B, s.88)

ẏip-sip: İğne iplikler, dikiş malzemeleri. (B.B, s.88)

ẏipṫir-: Kışlık ayakkabı dikmek için kullanılan büyük iğne. (B.B, s.88)

ẏir I: İz, işaret parmak izi, çizgi. (B.B, s.88)

ẏir- II: Ağlamak, ağlayıp sızlamak. (B.B, s.88)

ẏir- III: Sırıtmak, gülmek, alay etmek. (B.B, s.88)

ẏire: Her zaman sebepsiz ağlayan çocuk. (B.B, s.88)

ẏirek: Sağlıklı, çabuk, hızlı, kurnaz. (B.B, s.88)

ẏiṙi: Ağlama, ağlayış, ağlama sızlama. (B.B, 2019 s.229)

ẏiṙin-: İğrenmek, tiksirmek, hor görmek; küçümsemek; hiçe saymak. (B.B, s.88)

ẏiṙinter-: İğrendirmek, tiksindirmek, bıktırmak, usandırmak. (B.B, s.88)

yĩrĩntermĩŝ: Bıktıran, usandıran. (B.B, s.88)

yĩrĩnçĩk: İğrençlik, aşağılık, alçak, iğrenç. (B.B, s.88)

yĩrĩnçĩklĩ: İğrenç olan, tiksindirici. (B.B, s.88)

yĩrĩnçĩklĩn: İğrenerek, nefretle. (B.B, s.88)

yĩrle-: Takip etmek, bir izi takip etmek, izlemek, aramak, bir şey üzerine iz bırakmak. (B.B, s.89)

yĩrlev: 1. İzleme, takip. 2. Kovuŝturma, kovalama. (B.B, s.89)

yĩrlevŝĩ: 1. Takipçi, izleyen, baskı yapan. 2. İzci. 3. Ajan, casus. 4. Araştırmacı. (B.B, 2019 s.232)

yĩrlek: Ağlamalı, ağlamaklı. (B.B, 2019 s.232)

yĩrmĩŝ-: 1. Ağlamak, inlemek, şikâyet etmek, 2. Acıklı, mükedder. (B.B, s.89)

yĩrni / yĩrũ: Ağlayış, ağlama. (B.B, s.89)

yĩrt-: Ağlatmak, ağlatıp sızlatmak. (B.B, s.89)

yĩsmele-: İşlemek, son şeklini vermek. (B.B, 2019 s.232)

yĩŝĩm ŝırlı: Kuru üzũm. (B.B, s.89)

yĩtem: Harman yeri, harman. (B.B, s.89) *litem. Kaz. eden, Tat. iden* (Y, s.80)

yũs-/ yũŝĩ : 1. Ekŝimek, keyifsiz olmak. 2. Dolaşmak, gezinmek, (B.B, s.90) *Çeşitli Tũrk lehçelerinde açi, aççik, ası şeklindedir.* (Y, s.82)

yũsek: Ekŝimsi, ekŝice, acılı, ekŝilik. (B.B, s.90)

yũsenkĩ: Acımsı, ekŝimsi. (B.B, s.90)

yũŝĩt-: 1. Ekŝitmek, tahammũl etmek, 2. Nazlanmak, hırçınlanmak, titizlenmek. (B.B, s.90)

yũŝĩh-: 1. Ekŝimek, bozulmak, oraya buraya dolaşmak, 2. Keyifsiz olmak, nazlanmak, usandırmak, sinirlendirmek. (B.B, s.90)

yũŝĩhni: Oksitleŝme. (B.B, s.90)

yüŝiŝ-ĩ: Ekŝilik, acılık. (B.B, s.90)

yüŝli-tutli: Mayhoŝ. (B.B, s.90)

yivir: 1. Ağır, zor müŝkül, çetin. 2. Zorlu, çetin. (B.B, s.90) / **yivir** (F, s.178)

yiviriŝ-ĩ: Ağırılık, siklet, tartı. (B.B, s.90)

yivirlan-: Ağırlaşmak, ağırılanmak, ağır olmak. (B.B, s.90)

yivirlat-: Ağırлатmak, ağır yapmak. (B.B, s.90)

yivirliħ: 1. Uzun kalın sıruk. 2. Ağırılık, zorluk, çetinlik, zorluk. (B.B, s.90)

yivirrin: Zor, ağır. (B.B, s.90)

yivis: 1. Tahta ağaç, 2. Ağaçtan yapılmış. (B.B, s.90)

yivis-kurik: Bitki dünyası. (B.B, s.90)

yivisliħ: 1. Ağaçlık. 2. Sık olmayan ağaçlık. (B.B, 2019 s.236)

yiniŝ-: Sızlamak, incimek. (B.B, s.90)

yiniŝu: 1. İnilti, inleyiŝ, inleme. 2. Keskin çığlık, cıyak cıyak bağıрма. (B.B, 2019 s.236)

yiti/ yit: Köpek, it, erkek köpek. (B.B, s.91)

yitilan-: Edepsizleşmek, terbiyesizleşmek, itleşmek. (B.B, s.91)

yitilla: Terbiyesizce, küstahca, it gibi. (B.B, s.91)

yit-kaçka: İt, köpek. (B.B, s.91)

2.8.2.4. Yu Sesi ile Başlayan Kelimeler

yuphuŝsi: Adet, aybaŝı. (B.B, s.311)

yuri: Olur, peki, kabul, olur. (B.B, s.311)

yurkiçi: Askı. (B.B, s.311)

yus : Kakım, as. (B.B, s.312)

yuh-: Akmak, akıp gitmek. (B.B, s.312)

yuhalla: Akışına bırakma. (B.B, s.312)

yuhan: 1. Akar, akışkan. 2. İrinli, irinleşen. (B.B, 2019 s.978)

yuhanşıv: Dere, çay, ırmak. (B.B, s.312)

yuhı: Akma, akış, akıntı, akım. (B.B, s.312)

yuhım: Akma, akış, akıntı, akım, cereyan, akım. (B.B, s.312)

yuhımlıh: Akışkanlık. (B.B, s.312)

yuhın-: 1. Akmak, akıp gitmek. 2. Harcamak, sarfetmek. (B.B, s.312)

yuhıtar-: Akıtmak, boşaltmak, dökmek, aktarmak, boşaltmak, birleştirmek, votka damıtmak. (B.B, s.312)

yuhıarmalla ikerçı: Bir çeşit akıtma. (B.B, s.313)

SONUÇ

Çalışmamızın temelini oluşturan ses sembolizmi, gün geçtikçe çeşitli alanlarda ele alınmaktadır. Çuvaş Türkçesinde ele alınmasının başlangıcı sayılabilecek bu gibi araştırmalar, Türk lehçelerinin ses ve anlam ilişkisi, benzer yönleri ve fonksiyon alanları hakkında daha çok bilginin elde edilmesini sağlamaktadır.

Daha önce Serap Karademir tarafından Oğuz Grubu Türk lehçelerinde, Yasemin Güler tarafından da Kuzeybatı Kıpçak Grubu Türk lehçelerinde yüksek lisans tezi olarak kelime başı vokal kökler incelenmiştir. Biz de bu çalışmalardan yararlanarak arkaik özellikleri bünyesinde bulunduran Çuvaş Türkçesindeki *a, e, kısa ı(i), uzun ı, kısa i(i), uzun i, o, u, ü* ile başlayan vokal köklü kelimeleri ve yansıma sözcükler türeten vokal köklü kelimeleri ayrı başlıklar altında inceledik. Bu inceleme sonunda ses sembolizmi açısından incelenen vokallerin çağrıştırdığı anlamlar ve bu anlam çerçevesinde türetilen örneklere yer verdik. Çuvaş Türkçesi vokallerinin, ses ve anlam bakımından tam bir denklik söz konusu olmasa da Türk dili ve lehçeleriyle oldukça benzer özelliklere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çuvaş Türkçesindeki vokal köklü kelimeler farklı dillerden birtakım unsurlar almış olmasına rağmen ses sembolizmi temelinde benzer fonksiyon alanında yer alan birleştirici unsurları korumaktadır.

Ön seste v- ve y- türemelerinin uzun ünlüler ile ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple çalışmamızda, birincil uzun ünlülerin varlığı konusuna daha önce temas etmiş olan Türkologların görüşlerine yer verdik. Bu bilgiler ışığında Çuvaşçada ön seste yuvarlak ve uzun vokalle başlayan kelimelerde v-, düz ve uzun vokalle başlayan kelimelerde y- sesi ilişmesiyle oluşan kelimelere yer verdik. Bu kelimeleri *v* ve *y(ya, ye, y, yu)* sesleriyle ilişkili başlıklar altında sıraladık.

Günümüzde Ana Türkçede bulunduğu varsayılan ve aslî olarak değerlendirilen uzun ünlülerin Çuvaş Türkçesindeki varlığı ve kullanımı, yerli ve yabancı bilim insanları tarafından incelenmiştir ve incelenmeye de devam edilmektedir.

Çeşitli dillerde ses sembolizminin varlığını ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır. Ancak Türkiye’de ses sembolizmi üzerine az sayıda çalışma vardır. Bu çalışma, ses sembolizmi kavramının öncelikle Türk lehçelerinde olmak üzere diğer tüm dillerdeki varlığı konusuna ve bu sahada yapılacak olan çalışmalara ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

AKYILDIZ AY, Didem, “Ses Sembolizmi ve Ses-anlam Uyumunun Farklı Bir Sınıflandırma Denemesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Say. 57, ss.17-27.

AŞMARİN, N. İ., *Slovar Çuvaşskogo Yazıka*, 17 C., Çeboksarı 1928-1950

BAŞDAŞ, Cahit, “Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri” *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 2, 2004, ss.19-32

BAYRAM, Bülent, *Çuvaş Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2019.

_____, *Çuvaş Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlük*, Tablet Yay., Konya 2007.

BENZİNG, J., “Çuvaşça”, (Çev. Zeki Kaymaz), *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, Cilt: V, Sayı 2, 2005, ss. 303-309.

Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumları Yayınları, 10. Basım, Ankara 2005.

CEYLAN, Emine, “Türkçe y~ø, Halaçça h-, Çuvaşça ø-, y-, v- Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları* 4, 1994, ss.145-158.

_____, *Çuvaşça Çok Zamanlı Ses Bilgisi*, TDK Yay., Ankara 1997.

DOĞAN, İsmail, *Mukayeseli Türk Lehçeleri Yüksek Lisans Dersi Basılmamış Ders Notları*.

_____, *Türk Dili ve Kompozisyon Bilgileri*, Gece Yayınevi, Ordu 2010.

EKER, Süer, *Çağdaş Türk Dili*, Grafiker Yay., Ankara 2015.

ERCİLASUN, Ahmet B., *Türk Dilinde Ek-Ses İlişkisi*, TDAY- Belleten, Ankara 1997.

ERDEM, Mehmet Dursun, “Anadolu Ağızlarında Görülen Birincil Ünlü Uzunlukları Üzerine”, *Turkish Studies*, Volume 27/II, 2003

ERSOY, Feyzi “Çuvaşçaya Özgü Bazı Özellikler Üzerine”, *Turkish Studies*, Volume 8/9 Summer, 2013, s.241-251

_____, “Çuvaş Türkçesinde İkili Biçimler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 28 Güz, 2010, s.31-45.

_____, *Çuvaş Türkçesi Grameri*, TDK Yay., Ankara 2017.

FEDOTOV, M. R., *Etimologiçeskiy slovar'' çuvaşskogo Yazıka I-II*, Çuvaşskiy Gosudarstvenniy Enstitut Gumaniternix Nauk., Çeboksarı 1996.

GÜLER, Yasemin, *Kuzeybatı Kıpçak Grubu Lehçelerinde Yer Alan Vokal Köklü Kelimelerin Sınıflandırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2017.

GÜZEL, Sinan, *İlpek Mikulayi'nin "Tıvatı Kun" Adlı Eseri Üzerinde Çuvaşça Dil İncelemesi*, (Giriş-Metin-Dizinler), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir, 2012.

KARADEMİR, Serap, *Güneybatı Oğuz Grubu Lehçelerinde Vokal Köklü Kelimelerin Sınıflandırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ordu 2011.

KARAHAN, Leyla, "Tekrar Gruplarında Ünlü Düzeni -Anlam İlişkisi Üzerine Düşünceler", Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Armağanı (Editör: Ekrem Arıkoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s.140-148

KIRAN, Albina. *Alıştırma ve örneklerle başlangıç seviyesinde Çuvaşça grameri*, Yüksek lisans tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2013

KORKMAZ, Zeynep, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2017.

_____, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar 1-2*, TDK Yay., Ankara 2017

ÖNER, M., HACIYEV, T., *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*, B. A. Serebrennikov N. Z. Gadjeva, TDK Yay., Ankara 2011.

ÖZEK, Fatih, "Türkiye Türkçesi Ağzlarında Ön Ses /y-/ Türemesi", *Turkish Studies*, Volume 9/9 Summer, 2014, s.843-853,

_____, *Tarihî Türk Lehçelerinde Ünlüler*, Doktora Tezi, Elazığ, 2009.

PAASONEN, H., *Çuvaş Sözlüğü*. Horoz Basımevi, İstanbul 1950.

PORZİG, W., *Dil denen mucize*, (Ü. Vural, Çev.), TDK Yay., Ankara 2018.

SEREBRENNIKOV, B. A., GADJIEVA, N. Z., *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı Tarihi Grameri*, TDK Yay., Ankara 2011.

TEKİN, Talat, *Makaleler I, Altayistik*, TDK Yay., Ankara, 2013.

_____, “Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi”, Erdem, C. 5, S. 13., Ankara 1989.

_____, “Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler”, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Ankara 1995.

TUNA, Osman Nedim, “Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller”, TDAY-B, 1960.

YALÇIN, Süleyman Kaan, *Çağdaş Türk Lehçelerinde Ünlüler*, TDK Yay., Ankara 2013.

YARAN ÖGEL, İlkin, *The Interplay Between Brand Names And Sound Symbolism And Its Influence On The Perception Of Consumers*, Dokuz Eylül Üniversitesi, (Doktora Tezi), İzmir 2019.

YEGOROV, V.G., *Etimologiçeskiy slovar” çuvaşskogo Yazıka*, Çeboksarı 1964.

YENER, Mustafa Levent, *Çağdaş Çuvaş Türkçesinin Dil Özellikleri*, Doktora Tezi, İzmir, 2010.

YILDIRIM, Özgür, Çuvaş Yazar Hvetır Uyar’ın ‘İsTa Es Tinis’ Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi (Metin-Transkripsiyon-Aktarma -Dil İncelemesi-Sözlük), Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

YILMAZ, Emine, “Karşılaştırmalı Türk Dilbilimi Çalışmalarında Çuvaşçanın Yeri I Sesbilgisi”, Turkish Studies, Volume 5/4, 2010.

YILMAZ, Emine, DEMİR, Nurettin, SARI, İsa, *Talat Tekin ve Türkoloji*, Nobel Yay., Ankara 2018.

YILMAZ, Hayriye, "Behçet Necatigil'in ‘Yakarış’, ‘Atatürk’ ve ‘Kovboy Filimleri’ Şiirlerinin Ses Sembolizmi Açısından Değerlendirilmesi”, Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi, Say. 3, 2018, s. 70-81.

İnternet Kaynakları

BAŞDAŞ, Cahit, Türkiye Türkçesinde Aslı Uzunluk Belirtileri
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/719725> (Erişim tarihi: 08.01.2020)

BURAN, Ahmet, Çağdaş Türk Yazı Dillerinde ve Türkiye Türkçesi Ağzlarında İkincil Uzun Ünlüler

http://turkoloji.cu.edu.tr/CAGDAS%20TURK%20LEHCELERI/ahmet_buran_turk_yazi_dilleri_uzunluklar.pdf (Erişim tarihi: 19.11.2019)

DİLAÇAR, Agop, Tanıtmalar, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/42602/513455>(Erişim tarihi: 17.10.2019)

ERCİLASUN, Ahmet B., Kelimeler ve Sesler Arasında, Yeniçağ: Kelimeler ve sesler arasında - Ahmet B. ERCİLASUN

<https://www.yenicaggazetesi.com.tr/kelimeler-ve-sesler-arasinda-34545yy.htm> (Erişim tarihi: 16.09.2019)

TDH www.turkcenindirilisi.com

<https://www.turkcenindirilisi.com/akademik/turkcede-uzun-unlu-sesler-prof-dr-zeynep-korkmaz-h62549.html> (Erişim tarihi: 26.10.2019)

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Bahar Dadaş Yıldırım

Doğum Yeri:

Doğum Tarihi:

Medeni Hali: Evli

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise: 2008-2012 Kuşadası Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Lisans: 2013-2017 Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi - Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

Yüksek Lisans: 2018-2020 Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü - Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı

Yabancı Dil: İngilizce